

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZİYÂEDDİN EL-MAKDİSÎ
VE
ESERİ EI-EHÂDİSU'L-MUHTÂRE

Hazırlayan
Mahir ARABOĞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Bingöl-2017

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ZİYÂEDDİN EL-MAKDİSÎ
VE
ESERİ EL-EHÂDİSU'L-MUHTÂRE

Hazırlayan
Mahir ARABOĞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Bingöl-2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR	X
TABLO LİSTESİ.....	XI

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ZİYÂEDDİN EL-MAKDİSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. EL-MAKDİSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ	3
1.1.1. Siyâsî Hayat.....	3
2.1.1.1. Haçlı Seferleri.....	3
2.1.1.2. Abbâsî Hilâfeti.....	5
2.1.1.3. Eyyûbîler.....	6
1.1.2. Sosyal ve Ekonomik Hayat	10
1.1.3. İlmî Hayat.....	12
1.2. ZİYÂEDDİN EL-MAKDİSÎ'NİN HAYATI	14
1.2.1. İsmi, Doğumu ve Nesebi	14
1.2.2. Âilesi	15
1.2.3. Vefâtı	16
1.3. İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	16
1.3.1. İlmî Güvenilirliğine Dair Söylenenler.....	17
1.3.2. İlmî Seyahatleri	19
1.3.3. el-Makdisî Hakkında Söylenenler	24
1.3.4. Kişiliği, Zühd ve Takvâsı	25

1.3.5. Mezhebi	26
1.3.6. Hocaları	26
1.3.6.1. Ebû'l Ferec İbnu'l Cevzî (v.597).....	26
1.3.6.2. Hibetullah b. Ali el-Bûseyri (v.598).....	27
1.3.6.3. el-Mübârek b. El-Ma'tûş (v.599).....	27
1.3.6.4. Abdulğani b. Abdulvâhid el-Makdisî (v.600).....	27
1.3.6.5. Ebû Câfer Muhammed b. Ahmed es-Saydalâni (v.603).....	28
1.3.6.6. Ebû'l Muzaffer Abdurrahim b. El-Hâfız Abdulkerim el-Mervezî (v.617).....	28
1.3.6.7. Ebû Ravh Abdulmüizz b. Muhammed el-Herevî (v.618).....	28
1.3.7. Öğrencileri.....	30
1.3.7.1. İbnü'n-Neccâr, Muhammed b. Mahmud (v.643).....	30
1.3.7.2. İbnü'n-Nukta, Muhammed b. Abdulğani el-Bağdâdî (v.629).....	30
1.3.7.3. Ebû'l-Feth Ömer b. Muhammed b. Mansûr ed-Dımaşkî (v.630).....	31
1.3.8. Eserleri	33
1.3.9. Bir İlim Yuvası: Dârü'l-Hadis ez-Ziyâiyye	36

İKİNCİ BÖLÜM

ZİYÂEDDİN EL-MAKDİSÎ'NİN

EL-EHÂDİSU'L-MUHTÂRE ADLI ESERİ VE METODU

2.1. EL-EHÂDİSU'L-MUHTÂRE	38
2.1.1. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin İsmi Üzerindeki Tartışmalar.....	38
2.1.2. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin Nüshaları	42
2.1.3. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin Râvileri	43
2.1.4. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin Özellikleri	44
2.1.5. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'deki Toplam Hadis Sayısı.....	48
2.1.6. Makdisî'nin el-Muhtâre'deki Kaynakları.....	49
2.1.7. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'deki Hadislerin Rivâyet Şekli	68
2.1.8. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'deki Hadislerin Sened Yönünden Durumları	75

3.1.8.1. Senedi Sahîh Olan Hadis	76
3.1.8.2. Senedi Hasen Olan Hadis	77
3.1.8.3 Senedi Zayıf Olan Hadis.....	78
3.1.8.4. Senedi Munkatı' Olan Hadis	79
3.1.8.5. Senedi İletli Olan Hadis.....	81
3.1.8.6. Râvileri Güvenilir Olan Hadis	82
2.2. ZİYÂEDDÎN EL-MAKDÎSÎ'NİN EL-MUHTÂRE'DEKİ GENEL METODU	83
2.2.1. Hadisin Senedini Verirken Takib Ettiği Metod.....	83
2.2.2. Hadisin Metnini Sunmadaki Metodu	84
2.2.3. Ğarîbu'l-Hadisi Açıklama Hususundaki Metodu.....	85
2.2.4. Hadis Tahrîcindeki Metodu.....	86
2.2.5. Râvilerin Hatalarına İşaret Etmedeki Metodu.....	88
2.2.6. Mütâbaât ve Şevâhîdi Vermedeki Metodu	89
2.2.7. İlel'ül-Hadisi Açıklamadaki Metodu	91
2.2.8. Cerh ve Ta'dîl'deki Metodu	92
2.2.9. Mâna ile Hadis Rivayetinin Kabulü Hususundaki Metodu.....	95
2.2.10. Hadis Tashîhindeki Metodu	95
2.3. EL-EHÂDÎSU'L-MUHTÂRE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	97
2.4. EL-MUHTÂRE'YE YÖNELTİLEN TENKİTLER	99
2.5. EL-EHÂDÎSU'L-MUHTÂRE HAKKINDA YAPILAN DEĞERLENDİRMELER	99
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	106
ÖZ GEÇMİŞ	113

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *ZİYÂEDDÎN EL-MAKDÎSÎ VE ESERİ EL-EHÂDÎSU'L-MUHTÂRE* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2017

İmza

Mahir ARABOĞA

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mahir ARABOĞA tarafından hazırlanan *ZİYÂEDDİN EL-MAKDİSÎ VE ESERİ EL-EHÂDİSU'L-MUHTÂRE* başlıklı bu çalışma, .../.../2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği/oy çokluğuyla* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİNÇOĞLU İmza:
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH İmza:
Üye : Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../2017 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yaşar BAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslam'ın Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağı sünnet-i seniyyedir. Zira sünnet bizzat vahye muhatab olan Hz.Peygamber'in Kur'an'ın anlaşılması, yorumlanması ve pratiğe aktarılmasında sergilediği örnekliktir. Hadisler de bu örnekliğin yazılı vesikalarıdır. Ayrıca Kur'an'da Hz.Peygamber'e itaatin birçok yerde emredilmiş olması ve O'nun hayatından 'usve-i hasene' (en güzel örnek) olarak bahsedilmesi müslümanların sünnete ve sünnetin yazılı vesikaları olan hadislere ayrı bir önem vermelerine neden olmuştur.

Hz.Peygamber'in vefatından sonra fetihlerle genişleyen İslam toprakları ve ilerleyen zamanla birlikte ortaya çıkan özel durumlara paralel olarak İslam'ın daha iyi anlaşılması ve yaşanması için bazı ilim dalları ortaya çıkmıştır. Bu ilimlerden biri de hadis ilmidir. Hadis ilminin teşekkül sürecinde ilk üç asır çok önemli bir yer tutar. Çünkü bu dönemde dönemin önde gelen muhaddisleri, şifahi veya yazılı olarak nakledilen hadislerin tedvini için çok hummalı çalışmaların içine girmişlerdir. Bu çalışmalar, hicri ikinci asrın ikinci çeyreğinden itibaren hadislerin musannef, mu'cem, muvatta' ve müsned gibi çeşitli şekillerde tasnife tabi tutulmasıyla sonuçlanmıştır.

Biz bu çalışmamızda hicri yedinci asrın müsned ve muhaddislerinden biri olan Ziyaeddin el-Makdisî ve *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* isimli eserini araştırmaya tabi tuttuk. Tasnif devrinden yaklaşık dört asır sonra dünyaya gelen el-Makdisî'nin telif ettiği bu hadis kitabının ilk dönem eserlerine benzer bir üslup ile yazılmış olması *el-Ehâdisu'l Muhtâre'nin* önemini arttırmış ve bundan ötürü kendisinden sonra gelen âlimlerden yoğun bir ilgi ve alaka görmüştür.

Ziyâeddin el-Makdisî ve *el-Ehâdisu'l Muhtâre* isimli eseri üzerine yaptığımız bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. *Birinci bölümde* Makdisî'nin doğup büyüdüğü dönemin şartları, târihi durumu hakkında genel bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde Makdisî ailesi hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatı, ilmî kişiliği, ilim talebi için yaptığı yolculuklar, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. *İkinci bölümde* ise araştırmamıza konu olan *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* isimli eseri, tespit

edildiği kadarıyla tanıtılmış ve adı geçen eserinden yola çıkılarak müellifin hadis usûlünde benimsediği ilkeler ortaya konulmuştur. Bunun yanında *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre* hakkında âlimlerce yapılan değerlendirme ve değerini hakkında söylenenler de belirtilmiştir.

Çalışmamın, bu şerefli ilme hizmette ahirette adıma şahitlik yapmasını Cenab-ı Allah'tan niyz ediyorum. Bu çalışmanın hazırlanmasının her kademesinde benden yardımlarını esirgemeyen, bana yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Thamer HATAMLEH'e şükranlarımı sunuyorum.

.../.../2017

Mahir ARABOĞA

ÖZET

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Ziyâeddîn El-Makdisî ve Eseri El-Ehâdîsu'l-Muhtâre
Tezin Yazarı : Mahir ARABOĞA
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Hadis
Kabul Tarihi : .../.../2017
Sayfa Sayısı : 14 + 114
<p>Bu çalışmada Ziyâeddîn el-Makdisî (v.643) ve <i>el-Ehâdîsu'l-Muhtâre</i> isimli hadis kitabı incelenmektedir. Bununla hadis târihinde önemli bir yere sahip Ziyâeddîn el-Makdisî ve muhaddîslerin çoğunluğu tarafından sıhhati tasdik edilmiş <i>el-Ehâdîsu'l-Muhtâre</i>'yi tanıtmak hedeflenmiştir. Araştırma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın <i>birinci bölümünde</i> Makdisî'nin yaşadığı dönemin karakteristik özelliği ve Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. <i>İkinci bölümde</i> ise <i>el-Ehâdîsu'l-Muhtâre</i> çeşitli yönleriyle incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca <i>el-Ehâdîsu'l-Muhtâre</i> üzerine yapılan çalışmalar ve ilmî değeri hakkında bilgi verilmekte, eserde bulunan hadis çeşitleri ve hadislerin sıhhat değeri üzerinde durulmuştur. <i>el-Ehâdîsu'l-Muhtâre</i> özelinde de müellifin hadis usûlünde takip ettiği yöntem tespit edilmiştir.</p>
Anahtar Kelimeler: Ziyaeddin el-Makdisî, el-Ehâdîsu'l-Muhtâre, Yöntem.

ABSTRACT

Bingöl University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Ziyâeddîn el-Makdisî and His Work el-Ehâdîsu'l-Muhtâre
Author : Mahir ARABOĞA
Supervisor : Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH
Department : Basic İslamic Sciences
Sub-field : Hadith
Date : .../.../2017
<p>In this study, the hadith book called <i>Ziyâeddîn el Makdisî (v.643) and el-Ehâdîsu'l-Muhtâre</i> is examined. Besides, to introduce el-Ehâdîsu'l- Muhtâre that acknowledged by most of muhaddith and has importance in hadith history has been aimed. The research consists of introduction and two parts. In first part of the study, information about Ziyâeddîn el-Makdisî's life, scientific identity and characteristic features of his period has been given. Second part is <i>el-Ehâdîsu'l- Muhtâre</i>. Also it is given information about the studies over <i>el-Ehâdîsu'l- Muhtâre</i> and its scientific values, the variety and validity of hadith in this work have been emphasized. The method of writer specific to <i>el-Ehâdîsu'l- Muhtâre</i> in hadith has been determined.</p>
Anahtar Kelimeler: Ziyâeddîn el Makdisî, el-Ehâdîsu'l-Muhtâre, Method.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
b.	: Bin (Oğlu)
bt.	: Binti (Kızı)
C.	: Cild
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
h.no.	: Hadis numarası
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
Krş.	: Karşılaştıır
m.	: Mîlâdî
md.	: Maddesi
Nşr.	: Neşreden
r.a	: Radıyallâhü Anh
s.	: Sayfa
s.a.s	: Sallallâhü Aleyhi Vesellem
Tahk.	: Tahkîk Eden
Trz.	: Tarihsiz
TTK	: Türk Târih Kurumu
TDVY	: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Yayım yeri yok

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo1.1: Makdisî'nin <i>el-Muhtâre</i> 'deki kaynakları	50-52

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bu araştırma, Şam Muhaddîslerinden olan Ziyâeddîn el- Makdisî (v.643)'nin hayatını, zühdünü, takvasını ve ilmi kişiliğini rical kaynaklarına, yazdığı en hacimli hadis kitabı olan *el-Ehâdisu'l Muhtâre* adlı eserini de hadis kaynakları ve hadis edebiyatı alanında kaleme alınan kitaplara dayanarak incelemeyi hedeflemektedir.

Yapılan araştırmalar neticesinde müsned türü eserlerden biri olan Ziyâeddîn el-Makdisî'nin *el-Ehâdisu'l-Muhtâre'si* üzerine Türkiye'de Mehmet EFENDİOĞLU tarafından Hadis Tetkikleri Dergisi'nde 2012 yılında yayınlanan *Ziyâeddîn el- Makdisî ve el-Ehâdisu'l-Muhtâra Adlı Eseri* isimli makalesi ve yine Mehmet EFENDİOĞLU tarafından kaleme alınan Diyanet İslam Ansiklopedisinde de yayınlanmış Ziyâeddîn el-Makdisî adında bir madde bulunmaktadır. Bu iki çalışmanın haricinde yüksek lisans veya doktora düzeyinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Arap âleminde ise Makdisî ve eserleri üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmaları mevcuttur. Fakat bu çalışmalar Arapça olup Türkçeye çevrilmedikleri için insanımızın büyük çoğunluğunun bilgi dünyasından uzaktır. Ziyâeddîn el-Makdisî'nin ve *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* isimli kitabını tarafımızca tespit edilen çeşitli yönleriyle tanıtmak bu çalışmanın amaç ve hedeflerinden biridir.

Hicrî 643'te vefât eden Ziyaeddin el-Makdisî, kendisinden önce te'lif edilen ilk müsned örneklerinin müelliflerinden yaklaşık dört asır sonra yaşamış olmakla birlikte *el-Ehâdisu'l-Muhtâre'si ilk* dönem müsnedlerinden izler taşımaktadır. Bununla birlikte müellif, eserini ilmi birikim ve tecrübelerinden hareketle bu müsnedlerden farklı bir üslupla kaleme almıştır. Bu araştırmanın bir amacı da böyle bir eseri incelemek, erken dönem eserleriyle mukayese etmektir. Ziyâeddîn el-Makdisî'nin onlardan ne ölçüde istifade ettiğini belirlemek, kullandığı hadislerin durumunu tespit etmek ve müellifin metodunu ortaya koymaktır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE KAYNAKLARI

Bir araştırmanın doğru kaynaklara müracaat edilerek bilimsel bir yöntem takip edilmesi suretiyle yazılması, bu araştırmanın konusunun ve amacının belirlenmesi kadar önem arz etmektedir. Bu nedenle öncelikle çalışmanın nasıl hazırlanacağına dair yöntemin tespit edilmesinin zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Bundan hareketle bu çalışmada, hadis tarihi ve ilmi çerçevesinde kaynak kabul edilmiş eserlerin taranması, çözümlenmesi, bu suretle elde edilen verilerin tespit ve mukayesesi bir yöntem olarak benimsenmiştir. Elde edilen bulguların karşılaştırmasında ve tespitlerin sunulmasında objektif bir tutumdan uzaklaşmamaya gayret edilmiştir. İki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde araştırmamızın konu bakımından ana omurgasını teşkil eden *el-Ehâdisu'l-Muhtâre*'nin müellifi Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, hocaları ve talebeleri, zühd ve takvası, kaleme aldığı eserler ve genel hatlarıyla yaşadığı dönem tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ibnu'l-Esîr'in (v.630) *el-Kâmil fi't-Tarih*, İbn Hallikan'ın (v.681) *Vefeyâtu'l-A'yân*, İbn Vâsıl'ın (v.697) *Müferricu'l-Kurub*, Zehebî'nin (v.748) *Tezkiretü'l-huffâz*, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, *Tarihü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*, Muhammed b. Şâkir'in (v.764) *Fevâtu'l-Vefeyât*, Safâdî'nin (v.764) *el-Vâfi*, İbn Kesir'in (v.774) *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, İbn Receb el-Hanbelî'nin (v.795) *Tabakatu'l-Hanâbile*, İbn Müflih'in (v.884) *el-Maksadu'l-Erşed*, Süyûtî'nin (v.911) *Tarihu'l-Hulefâ* gibi çeşitli ricâl, tarih, terâcim ve tabakât kitaplarına müracaat edilmiştir.

Tezin asıl konusunu teşkil eden ikinci kısımda ise müsnedler hakkında kısa bir bilgilendirmeden sonra, ilk dönem müsnedlerinden yaklaşık dört asır sonra te'lif edilen *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* genel hatlarıyla tanıtılmıştır. Kitabın ismi etrafında dönen tartışmalar, kitabın tertip metodu, zamanımıza ulaşmış şekli, muhteviyatındaki hadis sayısı, hadislerin sıhhat durumu hakkında muhaddislerce yapılan değerlendirmeler, kitabın kaynakları ve müellifin *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* özelinde müellifin metodu hakkındaki veriler bizzat kitabın kendisinin incelenmesi ve hadis edebiyatında kaynak sayılan diğer eserlere müracaat edilerek tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZİYÂEDDİN EL-MAKDİSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. EL-MAKDİSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Siyâsî Hayat

Ziyâeddîn el Makdisî'nin yaşadığı dönem (h.569-643) merkezî yönetimin Abbâsî hilâfetinin elinde olduğu, bununla beraber merkezî otoritenin zayıfladığı, müstakîl islâm devletlerin kurulup hüküm sürdüğü bir dönemdir. İslam dünyasının içinde bulunduğu parçalanmışlık sonucu oluşan zayıflık, beylikler arası hâkimiyet mücadeleleri bu dönemin öne çıkan hadiseleridir. el-Makdisî'nin doğumu, Şam'da hüküm sürmekte olan Zengîlerin, Nûreddîn Zengî'nin (569/1174) vefâtıyla hükümlerinin sona erdiği, Şarkın sevgili sultânı Salâhaddîn Eyyûbî'nin (589/1193) kurucusu olduğu Eyyûbîlerin târih sahnesine çıktığı döneme rastlar. Bu Müslümanlar ile haçlılar arasında çok şiddetli çatışmaların yaşandığı, müslüman devletlerin, kendi aralarındaki çatışmalardan dolayı güçlerinin azaldığı, müslümanlarca kutsal kabul edilen Kudüs'ün ve Mescid-i Aksa'nın haçlılar tarafından işgal edildiği bir dönemdir. Bundan dolayı Ziyâeddîn el-Makdisî'nin yaşadığı dönemin siyasî, ilmî, sosyal, ekonomik ve kültürel karakteristiğine vâkıf olabilmek için öncelikle doğumundan önce başlayan fakat canlı bir sürecin devamı olan haçlı seferlerini, Abbâsî hilâfetinin o günkü durumunu ve sonrasında müslümanların yaşadığı en parlak devirlerden biri olan Eyyûbîler dönemini bilmek gerekmektedir. Ziyâeddîn el-Makdisî'nin içinde doğup büyüdüğü zamanı tüm yönleriyle tanıyabilmek için bu bilgilere ihtiyaç vardır.

2.1.1.1. Haçlı Seferleri

XI. yüzyılın sonlarında batı dünyasının Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarmak, kendilerine tehdit olarak gördükleri Selçukluları tehdit olmaktan çıkarmak ve bütün islam dünyasını ele geçirmek maksadıyla başlattığı dîni görünümlü fakat esâsında ekonomik ve siyasî amaçlı askerî seferlere verilen

isimdir.¹ Batı dünyası islâm dünyasına yönelik h.488 ile h.690 yılları arasında süren toplamda dokuz sefer düzenlemiştir. Haçlı Seferleri'nin nedenlerinin ana gövdesini Kudüs'ün ve mukaddes toprakların Müslümanlarca sözde işgal altında olması oluşturuyordu. Kudüs ve çevresi Hz.Îsâ'nın doğup büyüdüğü, ayak bastığı topraklardır. Ayrıca hıristiyanlara göre günahların bağışlandığı, tevbelerin kabul edildiği hac mekânlarıdır. Bu toprakların Müslümanların elinde olması, hıristiyan halkın Müslümanlardan baskı gördüğü propagandaları ve hac yolunun Müslümanların elinde olması ve bundan kaynaklı sıkıntılar haçlı seferlerinin ana nedenini oluşturuyordu.² Ancak dîni nedenler, uzun yıllar sürecek haçlı seferlerinin nedenlerinden sadece biridir. Bunun yanında siyâsî, sosyal ve özellikle ekonomik sebepleri vardır ki bu sebepler, dini sâiklerin de önüne geçmiştir, denilebilir. Avrupa'da nüfusta meydana gelen artış, işlenebilir tarım arazilerinin az olmakla beraber bu toprakların çoğunlukla güç ve iktidar sahiplerin elinde olması gibi nedenlerle topraksız kalan köylülerin ve halkın açlık ve sefalet içinde kıvrınmasına sebebiyet vermişti. Avrupa siyâsî, sosyal ve ekonomik anlamda büyük sorunlarla uğraşırken islam dünyası en parlak devirlerini yaşamaktaydı. Seferlerden elde edilecek toprakların topraksız kalan köylülere dağıtılacağı, islam dünyasının maddî zenginliklerine sahip olacakları düşüncesi Avrupalıların iştahlarını kabartıyordu.³ Böyle bir dönemde Papa II. Urbanus'un Fransa'nın Clermont şehrinde düzenlenen konsilde yaptığı çağrı, halkın büyük bir kesimi tarafından olumlu yanıt görmüştü.⁴

Haçlılar, h.490 târihinde kadın-erkek, genç-yaşlı ve çocuklardan oluşan büyük bir orduyla islâm dünyasına büyük bir sefer düzenlediler.⁵ Kudüs'ün ve islâm ülkelerinde yaşayan, o güne kadar müslümanlardan hoşgörüden başka bir şey görmemiş hristiyanların sözde özgürleştirilmesi için başlatılan mukaddes

¹ Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, İstanbul 1996, C.XIII, s.525.

² Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, (Çev. İsmail Yiğit), Kayıhan Yay. İstanbul 1992, C.V, s.294.

³ Demirkent, *a.g.e.*, C.XIII, s.525.

⁴ Demirkent, *a.g.e.*, C.XIII, s.527.

⁵ Süyütî, Celâleddîn, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Târihu'l-Hulefa*, Vizâretü'l-Evkâf, Katar 2013, s. 656; Hammâde, Muhammed Mâhir, *Vesâiku'l-Hurûbi "s-Salibiyye ve'l-Ğazev el-Moğôli li'l-Âlemi'l-İslâmi*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1982. s.25.

savaşlarda karşılarına çıkan ne varsa katlettiler, yaktılar ve yıktılar.⁶ İslam dünyasına karşı yapılan bu seferlerin sonucunda Kudüs işgal edildi(492/1099). Kudüs, Urfa, Antakya ve Trablus-Şam bölgelerinde haçlılarca feodal krallıklar kuruldu.⁷ Yaklaşık yüz yıl devam eden bu işgal sürecinde, müslümanlar için çok sıkıntılı bir hayat yaşadılar. Asılları itibariyle Filistinli olan el-Makdisî Ailesi de Kudüs'ün Haçlılarca işgalinden sonra diğer müslümanlar gibi birçok baskıya maruz kaldılar. Cemmâil beldesinde halkın bilinçlendirilmesi ve irşad görevlerinde bulunan, aynı zamanda bölgede etkili bir hatib olan Ziyâeddîn el-Makdisî'nin anne tarafından dedesi Ahmed b. Muhammed b. Kudâme (v.558/1162) gerçekleştirdiği bu faaliyetlerden dolayı Haçlıların baskısına maruz kalmıştı. Zehebî Ahmed b. Muhammed b. Kudâme hakkında şu sözleri kaydeder. " O, sâlih, âbid, Allah'a karşı itaatkâr, keramet ve özel hallere sahip birisiydi."⁸ Bunun üzerine Ahmed b. Muhammed b. Kudâme yanına ailesinden bazı fertleri de alarak Şam'a hicret etti. Hicret edenler arasında Ziyâeddîn el-Makdisî'nin annesi ve babası da bulunmaktaydı.⁹

2.1.1.2. Abbâsî Hilâfeti

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin doğduğu dönemde Abbasî Hilâfet koltuğunda Ebû Muhammed el-Müstazî-Biemrillâh el-Hasen b. el-Müstencid-Billâh Yûsuf b. el-Muktefi-Liemrillâh el-Abbâsî (v.575) oturmaktaydı. Üç yıl süren bir hilafet döneminden sonra yerine oğlu Ebû'l-Abbâs en-Nâsır-Lidînellâh Ahmed b. el-Müstazî-Biemrillâh el-Hasen el-Abbâsî (v.622) geçmiştir. Onun hilâfet dönemi h.575 ile h.622 yılları arasında 47 yıl devam etmiştir.¹⁰ Bu dönemde Abbâsî halifelerinin hutbelerde isimlerinin okunması dışında siyâsî anlamda bir hâkimiyetleri yoktu. Ancak devlet yöneticilerinden de iyi muâmele ve saygı görmekteydiler. Bunun en açık göstergesi saltanat koltuğuna oturan her müslüman

⁶ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, (Tahk. Amr Abdüsselam Tedmurî), I-X,Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1997, C.VIII, s. 424-428; Süyûtî, *Târihu'l-Hulefa*, s. 656-657.

⁷ Demirkent, *a.g.e.*, s.530

⁸ Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve Vefiyâtu'l Meşahiri'l-A'lam*, (Tahk. Dr.Beşar Avvâd Ma'rûf), I-XV, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2003, C. XII, s.136

⁹ İbn Tolon, Ebû'l-Fazl (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dimaşkî, *el-Kalâidu'l Cevheriyye fi-t Târihi-s Sâlihiyye*, (Tahk. Muhammed Ahmed Dehman) Matbûatu Mecmei Lüğati-l Arabiyye, Dimaşk 1980, s.68-69.

¹⁰ Süyûtî, *Târihu'l-Hulefa*, s.686.

idareci, otoritesine halk nezdinde dînî bir meşrûiyet kazandırmak için halîfeye biat edip onun adına hutbe okuturdu. Bu uygulama diğer bütün İslam devletlerinde geçerli olan bir uygulamaydı. Nitekim Salâhaddîn Eyyûbî de Mısır'da Fâtımî Devletine son verip iktidara geldiğinde Abbâsî Halîfesi adına hutbe okutturmuştu.¹¹

2.1.1.3. Eyyûbîler

Eyyûbîler dönemi, İslam tarihinde müslümanların yaşadığı en parlak devirlerinden biridir. Yukarıda ifade edildiği üzere Haçlı Seferleriyle işgal edilen İslam beldelerinde yaşayan halklar birçok baskı ve zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Müslümanlar arasında siyasi bir birlikteliğin olmaması ve hilafetin sadece sembolik bir anlam ifade etmesi müslümanların sıkıntılarını arttırmıştı. İşte böyle bir dönemde Eyyûbîler tarih sahnesine çıktılar.

Eyyûbîlerin İslama ve müslümanlara hizmetleri çok yönlüdür. Bu dönemde huzur ve emniyetin tesis edilmesi, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasıyla birlikte her alanda olduğu gibi ilmî sahada da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Münbit ortam kısa zamanda meyvelerini vermeye başlamış, oluşturulan ilim merkezlerinde âlim şahsiyetler yetişmiştir. Bu âlimlerden biri de Ziyâeddîn el-Makdisî'dir. Bu sebeplerden dolayı Eyyûbîler dönemini genel hatlarıyla tanımak Ziyâeddîn el-Makdisî'nin nasıl bir ortamda yetiştiğini bilmek açısından önemlidir.

Eyyûbîler devleti, ismini Salâhaddîn Eyyûbî'nin babası Necmeddin Eyyûb b.Şâdî'den alır. Eyyûbîler, Hezbânîyye Kürtlerinin Revvâdiyye aşiretine mensup olup Azerbaycan'ın Duvîn'e (Duveyn) bağlı Ecdânan kasabasında ikamet etmekteydiler.¹² Salâhaddîn Eyyûbî'nin dedesi Şâdî, Şeddâdîlerin hizmetinde bir süre çalıştıktan sonra isteği üzerine Selçuklu saray ağası Bihrûz el-Hâdim'in hizmetine girmişti. Bihrûz tarafından Tikrit valiliğine atanan Şâdî, oğulları Necmeddin Eyyûb ve Şirkûh'u alarak Tikrit'e yerleşti. Şâdî'nin vefatından sonra

¹¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.VIII, s.364

¹² İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.342; İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyât-ül-A'yân ve Enbâu Ebnâ-iz-Zamân*, (Tahk. İhsan Abbas), I-VII, Daru Sadr, Beyrut 1994, C.VII, s.139; Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.XII, s.20.

yerine oğlu Necmeddin Eyyûb geçer. Hicrî 525'te Musûl Atabegi İmâdüddin Zengî'nin kuvvetleri ile Abbâsî Halîfesi Müsterşid-Billah'ın kuvvetleri karşı karşıya geldiklerinde Halîfe'nin ordusuna yenilen İmâdüddîn Zengî, Tikrit valisi Necmeddin Eyyûb'un halifeye karşı gelme pahasına yardımıyla İmâdüddîn Zengî'nin hayatını kurtarmıştı.¹³ Bu olay, Eyyûbîler ile Zengîler arasında gerçekleşecek yakınlaşmanın bir vesilesi oldu. Uzun bir süre Tikrit valiliğine bakan Necmeddin Eyyub'un Selçuklu saray ağası Bihruz ile aralarının açılması ve bunun neticesi olarak Bihruz'un Necmeddin'den Tikrit'i terketmesini istemesiyle birlikte Necmeddin, yanına kardeşi Şirkuh'u ve ailesini alarak İmâdüddîn Zengî'nin yanına gitti. Zamanla bu yakınlaşmanın bir neticesi olarak Eyyûbîler, Salâhaddîn'in doğduğu yıl (h.532) Musûl'a giderek Zengîlerin hizmetine girdiler.¹⁴ İmâdüddîn Zengî'nin hizmetine giren Necmeddin ve kardeşi Şirkuh askerî alanda büyük başarılar sağladılar. Bu başarılarıyla İmâdüddîn Zengî'nin teveccühünü kazanan kardeşlerden Necmeddin Eyyub'a Ba'lebek şehri ikta edildi.(534)¹⁵

İmâdüddîn Zengî'nin Ceber Kalesine yönelik başlattığı kuşatmada şehid olmasından¹⁶ sonra toprakları oğulları Seyfettin Gazi ve Nureddin Mahmud arasında bölündü.¹⁷ Necmeddin Eyyub ve kardeşi Eseduddin Şirkûh Nureddin Zengî'nin hizmetine girdiler. Askerî ve siyasî alanda gösterdikleri başarılarıyla Nureddin Zengî'nin ileri gelen komutanları arasına giren kardeşler Nureddin Zengî'nin iktadınının sağlamlaşması yolunda büyük gayret sergilediler. Necmeddin Eyyub Nureddin Zengî'nin Dımaşk ordusunu kumanda ederken Şirkuh ise Halep ordusuna kumandanlık ediyordu.¹⁸ Eyyubî kardeşler Nureddin Zengî'nin ordularına kumanda ederlerken Salahaddin ise babasının, amcasının ve Nureddin'in tecrübeleriyle yetişiyordu. 562 yılında Dımaşk'a gelen İmâdüddin el-

¹³ İbn Vâsıl, Cemâlüddin Muhammed b. Sâlim, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, (Thk. Cemalüddin eş-Şeyyâl), I-V, Daru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye, Mısır 1957, C.I, s.47-48; İbn Hallikân, *a.g.e.*, C.VII, s.143.

¹⁴ İbnü'l- Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.342-343; Zehebî, *Târihu'l-İslam*, C.XII, s.890; Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.20.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.342; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, C.I, s.8-9.

¹⁶ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.142; İbnü'l-Esîr, *et-Târihu'l-Bâhir fi't-Târihi'l-Atâbekiyye*, (Thk. Ahmed Tuleymât), Daru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, trz. s.74.

¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, C.IX, s.144; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, C.I, s.109.

¹⁸ İbn Hallikân, *a.g.e.*, C.VII, s.143-144.

İsfahânî, Eyyûb'un oğlu Salâhaddin'in, Nûreddin'in en büyük yardımcılarından ve emîrlerinden olduğunu, Nûreddin'in onu yanından ayırmadığını söyler.¹⁹

H.559-564 yıllarında yapılan Mısır seferleri Eyyûbîler için bir dönüm noktası oldu. Mısır'da hüküm sürmekte olan şîî Fâtımîlerin görevden uzaklaştırılan veziri Şâver, Nûreddin Zengî'ye gelerek tekrar vezirlik görevine dönmesinde kendisine yardım etmesi talebinde bulundu.²⁰ Yardım etmesi karşılığında da birçok vaadde bulundu. Şâver'in talebini kabul eden Nûreddin, Şirkûh'u hazırlanan ordunun başına geçirerek Mısır'a gönderdi. Şirkûh, Mısır seferine giderken kardeşi Necmeddin Eyyûb'un oğlu Salâhaddin'i, yanında götürdü. Mısır'a düzenlenen ilk seferde başarısızlığa uğrayan Şirkûh, Haçlıların Mısır'ı işgal girişimi ve Fâtımî halîfesi'nin yardım talebi²¹ üzerine 7000 civarındaki süvari birliğiyle Mısır'a sefer düzenledi. H.564 yılında Mısır'da idareyi ele geçiren Şirkûh, Fâtımî Halîfesi Âdîd-Lidînillâh tarafından vezir tayin edildi. Kısa bir zaman sonra da Şirkûh vefât etti.²² Şirkûh'un vefâtının ardından boşalan Fâtımî vizaretine birçokları tâlib olmasına rağmen Fatımi Halîfesi Âdîd-Lidînillâh, vezirlik görevine Salâhaddin Eyyûbî'yi getirdi. Halife, daha olgun ve tecrübeli şahsiyetler varken yaşı genç olan Salâhaddin Yûsuf'u vezirlik makamına atadı (h.564). Âdîd-Lidînillâh, bu atamayla Salahaddin'in zayıf ve daha çok genç olmasından dolayı kendisine karşı bir güç olamayacağını düşünmüştü.²³ Ancak durum onların düşündüğü gibi olmadı. Şîî Fâtımî devletinde vezirlik makamında oturan Salâhaddin Eyyûbî, Mısır halkının sevgisini kazanmaya çalıştı. Bu amaçla fakir halka bağışlarda bulundu. Halkın dertleriyle yakından ilgilendi. Salâhaddin, kısa zamanda Mısır halkının sevgisini kazandı. Yine aynı amaçla vergileri

¹⁹ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.20.

²⁰ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.305; Ebû Şâme, Ebu'l-Kâsım Şihâbuddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el El-Makdisî, *er-Ravdateyn fi Tarihi Devleteyn: en-Nuriyye ve's-Selahiyye*, (Tahk. İbrahim ez-Zeybek), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997, C.I, s.407; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, C.I, s.137.

²¹ İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XVI, Dâru'l-Kütüb, Mısır, Trz, C.V, s.331.

²² İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.337; Ebû Şâme, *a.g.e.*, C.II, s.68; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, C.I, s.167-168; Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s. 20.

²³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.343; Ebû Şâme, *a.g.e.*, C.II, s.70; İbn Hallikân, *a.g.e.*, C.VII, s.156; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, C.I, s.168-169

kaldıran²⁴ Salahaddin Mısır'ın yerli askerlerine yaptığı bağışlarla onları kendine bağladı.²⁵ Halîfenin Mısır halkı üzerindeki hâkimiyeti ise zayıflarken Salahaddin ise güçlendi.²⁶

Sosyal faaliyetler ve yardımlar ile halkın teveccühünü kazanan Salâhaddîn Eyyübî askerî zaferleriyle de adından söz ettirmekteydi. O, Dimyat'ı muhâsara altına alan Haçlı-Bizans kuvvetlerini Nûreddîn Zengî'nin yardımıyla yenilgiye uğrattı (h.565).²⁷ Haçlıların işgali altındaki yerlere seferler düzenledi.

Salâhaddîn, üç yüz yıl boyunca şîî politikalarla yönetilen Mısır toplumunda sünnî geleneğini tekrar diriltecek ve şîî Fâtımî politikalarını etkisizleştirecek bâzı faâliyetlerde bulundu. Bu amaçla sünnî islâm geleneğini Mısır'da yeniden diriltecek ve bu yönde eğitim-öğretim faaliyetlerini yapacak medreseler açtı. Bu hedefi gerçekleştirmeye dönük ilk hamle Mısır Şahnesine²⁸ ait olup Dâru'l Maûne²⁹ olarak bilinen ve keyfî hapisler için kullanılan evi yıktırarak orada şâfiî fikhının okutulacağı bir medrese inşa ettirmek oldu. Dâru'l-Adl'ı da aynı şekilde şâfiî fikhının okutulacağı bir medreseye dönüştürdü. Mısır yargı sistemine müdahale ederek köklü değişikliklere gitti. Bu amaçla şîî Mısır kadılarını azledip yerine şâfiî mezhebine müntesip kadılar atadı.³⁰ Aldığı askerî, siyasî ve sosyal tedbirlerle Fâtımî rejimini yavaş yavaş etkisizleştiren Salâhaddîn Fâtımî Hilâfetine son verip Mısır'da Abbasî Halîfesi adına hutbe okuttu. (h. 567)³¹

Nûreddîn Zengî'nin Dimaşk'ta ölümü üzerine (h.569) yerine 11 yaşındaki oğlu el-Melikü's-Sâlih İsmâil geçti. Salâhaddîn, ona biat ederek Mısır'da onun adına hutbe okutup, para bastırdı. el-Melikü's-Sâlih'e itaatini bildiren bir mektup

²⁴ Makrîzî, Takiyüddin Ahmed b. Ali, *İtti'âzu'l-Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımıyyin el-Hulefâ*, (Thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), I-III, Daru'l-Ulum, Kahire, Trz. C.III, s.319.

²⁵ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire*, C.V, s.338.

²⁶ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s.344; Makrîzî, *İttiâzü'l-Hünefâ*, C.III, s.310; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Âyân*, C.VII, s.154.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.350.

²⁸ Şahne: Mısır'da vali ve garnizon komutanının görevini yapan devlet görevlilerine verilen unvan. Eyyübiler döneminde de bu görevlendirmeler devam etmiştir. (bkz.Şeşen, *a.g.e.*, CXII, s.25)

²⁹ Mısır'da Şahnelere tahsis edilen binalara verilen isim. (bkz. ŞAHNE - Erdoğan Merçil, *DİA*, İstanbul 2010, C.XXXVIII, s.293.)

³⁰ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.361.

³¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.364; Ebû Şâme, *a.g.e.*, C.II, s.190.

gönderdi.³² Ancak on bir yaşındaki el-Melikü's-Sâlih'in başa geçmesini fırsat bilen Musûllular bağımsızlıklarını ilan ederek el-Cezire'yi istila ettiler. Bir taraftan haçlı saldırıları, diğer yandan Nûreddîn'in vefâtından sonra meydana gelen iç karışıklıklar üzerine Salâhaddîn, kendisine yapılan davet üzerine Şam'a geldi. Uzun ve zorlu mücadelelerden sonra burada hâkimiyetini sağladı. Humus, Ba'lebek ve Hamâ gibi merkezleri topraklarına kattı. (h.570).³³ El-Cezire ve Bilâd-ı Şam'daki iç karışıklıklara son verip bu topraklarda hâkimiyetini tesis etti. 12 Şevval 570 târihinde Abbasî Halîfesi'nin Salâhaddîn'in Mısır, Suriye ve el-Cezire üzerindeki hâkimiyetini tanıdığına dâir taklîdi geldi. Bunu üzerine Salâhaddîn Eyyûbî, bağımsızlığını ilan edip kendi adına hutbe okuttu.³⁴

Muhakkak ki islâm târihinde Salâhaddîn Eyyûbî ve Eyyûbîler, çok mümtaz bir yere sahiptirler. Dağınık olan müslümanların birleştirilmesi, şîî Fâtımî devletinin yayılmacı politikalarına son verip sünnî geleneğin tekrardan Mısır'da canlandırılması ve son olarak İşgal altındaki Kudüs'ün onun kumandanlığındaki ordu tarafından özgürlüğüne kavuşması (h.583) çok büyük hizmetlerdir. Müslümanlar, en parlak dönemlerinden birini, onun ve devletinin döneminde yaşadılar. Salâhaddîn'in vefâtından (589/1193) sonra onun bıraktığı ilmî, kültürel ve dînî miras, uzun süre müslümanların arasında canlılığını muhafaza etti. Ancak diğer islam devletlerinde olduğu gibi Eyyûbîler Devleti de siyâsî çekişmeler ve bunun neticesi olan diğer zaâflar sonucu h.866 târihinde Akkoyunlar tarafından yıkıldı.³⁵

1.1.2. Sosyal ve Ekonomik Hayat

Eyyûbîler devletinde halk Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlardan oluşmaktaydı. Müslümanlar ise Arap, Türk, Kürt ve Farslardan oluşmaktaydı. Eyyûbîlerin hüküm sürdükleri topraklarda hâkimiyet müslümanlarda olduğu için gayr-i müslimler de islam hukuku gereğince zımmî olarak kabul edilmekteydi. Hıristiyân haçlı ordularıyla islâm orduları arasında meydana gelen nice savaşlara rağmen, müslüman halk ile zımmî Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler bazen kesilmiş

³² İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.395-396.

³³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.404.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.IX, s.361; Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.21.

³⁵ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.24.

olsa da devam etmişti. Özellikle tüccârlar seviyesinde bu ilişkiler hiç kesilmeden devam etmişti.³⁶

Geniş bir coğrafyaya hükmeden Eyyûbilerde ülke ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayalıydı. Tarımdan ve hayvancılıktan elde edilen mahsûl, dış ülkelere ihraç edilmekteydi. Vergilendirmede kişilerin gelir durumu göz önünde bulundurularak âdil bir ekonomik düzen kurulmuştu. İpek Yolu ile Baharat Yolu'nun önemli bir kısmını elinde bulunduran Eyyûbiler, bu hatlar üzerinde ticarete bir canlılık kazandırmışlardı. Yolcu ve tüccarlar için yapılan hanlar ve kervansaraylar ise ticarete canlılık kazandıran sebepler olarak zikredilebilir.³⁷ Ekonomik hayatın gelişmesi beraberinde mâliye teşkilatının da gelişmesini sağlamıştı. Ülkede en ücra ilçelere kadar örgütlenmesi tamamlanmış bir maliye teşkilatından bahsedilmektedir. Teşkilat bünyesinde oluşturulan denetim ekipleri ile ülkedeki tüm mâlî işler devlet tarafından denetlenmekteydi.³⁸

Eyyûbiler sağlık alanında dönemin şartlarına göre devrim sayılabilecek yenilikler ve hizmetler geliştirmişlerdi. Bu dönemde halka ücretsiz sağlık hizmeti sunan hastaneler yapılmış, klinikler açılmıştı. Böylelikle halkın ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetleri yerine getirilmişti. O dönemde dünya tıp târihindeki ilk kliniğin Dımaşk'ta kurulmuş olması, sadece Dımaşk'ta iki hastanenin bulunması, sağlık hizmetlerinin ne derece önemsendiğini göstermektedir.³⁹

Eyyûbiler, halka yönelik sosyal yardımlarda da kayda değer hizmetler yapmışlardı. Bunlardan bazıları şunlardır: Kimsesiz çocukların ve fakirlerin barınacakları merkezler inşâ etmek; uzak beldelerden ilim talep etmek maksadıyla gelen öğrencilerin barınmaları için yurtlar yapmak; hem fakir ve kimsesizlerin hem de devlet yurtlarında kalan talebelerin iaşelerinin temini için vakıflar kurmak.⁴⁰

Ekonomik hayatın canlı olması, sağlık hizmetlerine ulaşımın kolay ve ücretsiz olması, ihtiyaç sahibi fakirlerin devlet tarafından desteklenerek

³⁶ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.28.

³⁷ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.28.

³⁸ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.26.

³⁹ Şeşen, *a.g.e.*, CXII, s.29.

⁴⁰ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.28.

ihtiyaçlarının giderilmesi gibi birçok uygulama müslüman olan ve müslüman olmayan halkın memnûniyetini arttırmıştı.⁴¹

1.1.3. İlmî Hayat

Eyyûbîler dönemi, islam târihinde ilmin ve âlimlerin yaşadığı en parlak dönemlerden biridir. Salâhaddîn Eyyûbî devrinde siyâsî birliğin sağlanması, barışın tesis edilip ekonomik refah seviyesinin yükselmesi beraberinde ilmî bir canlılığı da getirmekteydi. Bunda hiç şüphesiz Salâhaddîn dâhil olmak üzere diğer Eyyûbî emirlerinin ve devlet eşrâfının ilimle meşgul olması çok büyük bir etkiye sahiptir.

Eyyûbîler, bünyesinde aklî ve naklî ilimlerin okutulacağı medreseler inşa ettiler. Salahaddin Eyyûbî'nin daha Mısır'da Fatımî vizaretine bakarken başlattığı medrese inşa etme geleneği⁴² kendisinden sonra da devam etti. Bu gelenek sadece Eyyûbîlerin erkekleriyle sınırlı kalmadı. Tarihte Eyyûbî emîrelerinin de medrese inşa etme ve bunları vakf etme geleneğine katkı sundukları görülür. Örneğin Salahaddin'in kızkardeşi Sittü'ş-Şam Zümrüt Hatun,⁴³ Melik Adil'in kızları Melike Dayfa⁴⁴ ve Zühre Hatun,⁴⁵ Melik Muazzam'ın kızı Hatice Hatun,⁴⁶ Melik Muzaffer'in kızı Mûnise Hatun⁴⁷ medrese inşa edip bunları vakfetmişlerdi. Bu medreselere uzak beldelerden okumak için binlerce insan gelmekteydi. Mısır ve Şam'ın, mevcut medreseleriyle âlimler ve ilme müştak talebeler için adeta bir cazibe merkezi olmuşlardı. Nitekim meşhur Endülüslü Seyyâh İbn Cübeyr Şam diyarını gezdikten sonra bu bölge için şu sözleri söylemektedir: " Mağrib'deki hayattan kurtulmak isteyen bu memlekete gelsin. İlim talebiyle gurbete çıksın ki maişet korkusunu duymayacağı, ilmî çalışmaları için her türlü imkânın

⁴¹ Şeşen, *a.g.e.*, CXII, s.29.

⁴² Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hutati ve'l-Âsâr*, (Thk. Muhammed Zeynuhum), I-III, Mektebetu Medbûlî, Kahire 1997, C.III, s.438

⁴³ Kürd Ali, Muhammed b. Abdurrezzak b. Muhammed, *Hitatu'ş-Şâm*, I-VI, Mektebetü'n-Nurî, Dımaşk 1983, C.VI, s.79.

⁴⁴ Kürd Ali, *a.g.e.*, C.VI, s.106.

⁴⁵ Kürd Ali, *a.g.e.*, C.VI, s.83.

⁴⁶ Kürd Ali, *a.g.e.*, C.VI, s.94.

⁴⁷ Kürd Ali, *a.g.e.*, C.VI, s.124.

hazırlandığı yerleri görsün... İşte bu kapıları açık olan doğudur. Ey ilmi talep eden kimse! Aileye ve çoluk çocuğa karışmadan önce bu kapıdan gir."⁴⁸

Ayrıca bu dönemde medreselerde eğitim gören talebelerin hizmetinde kullanılmak üzere büyük ve kitap sayısı bakımından zengin kütüphaneler oluşturuldu. Nice eser sahibi kimseler kitaplarını bu medreselere vakfettiler. Sadece Salâhaddîn'in kurduğu kütüphanelerde yaklaşık 325.000 cilt kitap bulunmaktaydı. Eyyûbîler deney ve uygulama gerektiren ilimler için uygulama binaları inşa ettiler. Özellikle tıp eğitimi gibi pratik gerektiren ilimler, hastahanelerde ve dönemin tıp fakültesi denilebilecek okullarda okutuluyor ve pratiklerle destekleniyordu. Dünyadaki ilk tıbbi kliniğin Dımaşk'ta Eyyûbîler döneminde kurulduğu yukarıda ifade edilmişti.⁴⁹

Eyyûbîler döneminin ilmî faaliyetleri bunlarla sınırlı değildi. Eyyûbîlerin ilme ve âlimlere verdikleri bu destekler zenginleşen ve gelişen Şam ve Kâhire; fıkıh, hadis, kıraat ve dil eğitimi; tıp, botanik ve eczâcılık ilmi; târih ve edebî ilimler ile bilim-teknik alanındaki icatları ile diğer ilmî merkezleri geride bırakmıştı. Şam ve Kâhire, bu yönüyle harika zekâları cezbeden, onları buralara taşıyan câzibe merkezlerine dönüşmüştü. Uzak diyarlardan buralara gelen insanlar aldıkları ilmi, başka diyarlara taşıdılar. İlmî mîrasın mübelliği ve taşıyıcısı oldular.⁵⁰ Eyyûbîlerin oluşturduğu kolay ortamda bütün bunlar gerçekleşirken Ziyâeddîn el-Makdisî'nin bunların dışında olduğu düşünülemez. İlerleyen sayfalarda ifade edileceği üzere o da diğer emsalleri gibi ekonomik ve siyasi istikrarın getirdiği özgürlük ortamında ömrünün üçte birini ilim talebiyle yaptığı yolculuklarda geçirdi. Bu amaçla çıktığı yolculuklarda yüzlerce âlimle görüşüp ilmî müzakerelerde bulundu ve kitaplar okudu. Zengin kütüphanelerde bulunan eserleri mütalaa etti.

⁴⁸ Cübeyr, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed el-Endülüî, *Rihletü İbn Cübeyr*, Daru Beyrut, Beyrut, Trz., s.258.

⁴⁹ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.28.

⁵⁰ Şeşen, *a.g.e.*, C.XII, s.20.

1.2. ZİYÂEDDÎN EL-MAKDÎSÎ'NİN HAYATI

1.2.1. İsmi, Doğumu ve Nesebi

Tam ismi Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdurrahman b. İsmâil b. Mansûr es- Sa'dî, el-Makdisî, es-Sâlihî, el-Cemmâilî, ed-Dımaşkî, el-Hanbelî'dir.⁵¹ Kendisine Sa'diyyûn kabilesine nisbetle Sa'dî, Mescid-i Aksa'ya nisbetle Makdisî, Kâsiyûn dağının eteklerinde olan Mescid-i Ebî Sâlih veya Sâlihiyyûn mahallesine nisbetle Sâlihî, Mescid-i Aksa'ya yakın ve asıl vatanı olan Cemmâil köyüne nisbetle Cemmâilî, doğup büyüdüğü Dımaşk'a nisbetle Dımaşkî nisbesiyle meşhur olmuştur.⁵² “Şeyhu'l-İmam”, “Hâfizu'l-Kudve”, “Hâfizu'l-Hücce”, “Muhakkîk” “Asrının Muhaddîsi”⁵³ gibi lâkablarla bilinen Muhammed b. Abdülvâhid'in künyesi Ebû Abdullah, en meşhûr lâkabı ise “Ziyâeddîn” veya “Ziyâ el-Makdisî'dir.⁵⁴

6 cemâziyelâhir 569'da (m.1174) Dımaşk'ın Kâsiyûn dağının eteklerindeki Sâlihiye mahalesinde, Deyr el-Mübarek'te doğdu.⁵⁵ Bazı kaynaklarda⁵⁶ 5 cemâziyelâhir 567 olarak yer alsa da talebelerinden ve aynı zamanda yeğeni olan el-Fahr Ali b. el-Buhârî bizzat amcası Ziyâ el-Makdisî'den yaşını sorduğunda

⁵¹ İbni Abdulhadî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dımaşkî, *Tabakâtu Ulemâi'l-Hadis*, (Tahk. Ekrem el-Bûşi-İbrahim ez-Zeybak), I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, C.IV, s.188; es-Safadî, Salahaddin Halil b. Ebîk b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, (Tahk. Ahmed el-Arnâvut-Türkî Mustafa), I-XXIX, Daru İhyai't-Turâs, Beyrut 2000, C.IV, s.48

⁵² İbn Tolon, *a.g.e.*, s.74.

⁵³ Zehebî, *a.g.e.*, CXIV, s.472; Zehebî, Tezkiretu'l-Huffâz, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, C.IV, s.133; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* (Tahk. Şuayb Arnaut), I-XV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, C.XXIII, s.126; İbn Receb, Zeynuddin Abdurrahman b.Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Zeyl Tabakâtu'l-Henâbile*, (Tahk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), I-V, Mektebetü Aybekan, Riyad 2005, C.III, s.514; İbn Müflih, İbrahim b.Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Muflih, *el-Maksadu'l Erşed fi Zikri Ashabi'l İmam Ahmed*, (Tahk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), I-III, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1990, C.II, s.450; Süyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1982, s.497.

⁵⁴ el-Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh, et-Tekmile li-Vefeyâti'n-naqale, (Tahk. Beşşar Avvad Maruf), I-IV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1985, C.III, s.125.

⁵⁵ İbni Abdulhadî, *a.g.e.*, CIV, s.188; Zehebî, *Siyer-i A'lam*, C.XXIII, s.126; Muhammed b. Şakir, *Fevâtu'l-Vefeyât*, (Tahk. İhsan Abbas), I-IV, Dâru's-Sadr, Beyrut 1973, C.III, s.426-427; Süyûtî, *a.g.e.*, s.497-498.

⁵⁶ İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.514; Abdulkadir b. Muhammed en-Nu'aymî ed-Dimeşkî, *ed-Dâris fi Târihi'l-Medâris*, Dâru'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, C.II, s.72.

cemâziyelâhir 569 cevabını aldığını söyler.⁵⁷ Ayrıca yine çok yakın talebelerinden biri olan ve daha sonraki sayfalarda hayatına kısmen değineceğimiz İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Mahmud el-Bağdadî hocasının yaşı hakkında şunu söyler: Yaşını kendisinden sorduğumda doğum tarihinin (5)69 olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Ziyâeddîn el-Makdisî'nin kendi el yazısıyla doğum tarihinin 6 Cemâziyelâhir olarak yazdığını gördüğünü söylemiştir.⁵⁸ Babası dönemin önde gelen âlimlerinden biri olan Ebû Ahmed Abdülvâhid b. Ahmed'dir (v.590).⁵⁹ Annesi ise çevresinde salih bir kadın olarak bilinen, hadis rivayetinde icazeti olan Rukîyye bt. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme'dir. (v.621)⁶⁰

1.2.2. Âilesi

Ziyâ el-Makdisî'nin âilesi üzerine ayrı bir başlık açılmasının sebebi el-Makdisî'nin yetişmesinde doğup büyüdüğü ortamın birinci derecede etkili olmasıdır. Muhakkak ki insanın ilk eğitim yuvası evi ve ailesiyle birlikte yaşadığı ortamdır. Ziyâeddin el-Makdisî, ilim sahibi şahsiyetlerin sayıca çoklukta olduğu bir ortamda yetişmiştir. O, ilim, zühd, halkı ıslah ve irşad çalışmaları ve Allah yolunda cihad etmek gibi güzel hasletlerle temâyüz etmiş, büyük fâkih ve muhaddîslerin yetiştiği bir âilede büyümüştür. İbn Tolon es-Sâlihiyye (v.953), “*el-Kalâidu'l Cevheriyye fî Târîhi's-Sâlihiyye*” isimli kitabında “Makdisî Âilesi” hakkında oldukça geniş bilgilere yer vermiştir. Ordan kaynak göstermek suretiyle el-Makdisî'nin yetiştiği ortam ve âilesi hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Önceleri Mescid-i Aksa yakınlarında ikamet eden âile, haçlıların Kudüs'i işgal etmeleri ve halka büyük zulüm ve baskı yapmaları neticesinde Şam'a hicret etmiştir. Dedesi Ahmed b. Muhammed b. Kudâme'dir(v.558). Zehebî, onun için “zâhid, âbid, kanaatkâr, kerâmet sahibi sâlih bir kimse” ifadelerini kullanır.⁶¹ Dayılarından Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (v.607) “sâlih,

⁵⁷ Cemâleddin ez-Zâhirî, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, *Meşîhatu ibnu'l-Buhârî*, I-III, Daru Alimu'l-Fuad, Mekke 1998, C.III, s.1743.

⁵⁸ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472.

⁵⁹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XII, s.912.

⁶⁰ el-Münzirî, *a.g.e.*, C.III, s.125; İbnTolon, *a.g.e.*, s.69.

⁶¹ İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Tahk. Ali Şîrî), I-XIII, Dâru İhyâu et-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1988, C.III, s.246.

âbid, Allah'a itaatkâr, Rabbânî, misli çok az görülen"⁶² biriydi. Diğer dayısı Muvaffukuddin Abdullah b.Ahmed b.Muhammed el-Makdisî (v.620) ise Hanbelî mezhebinin önde gelen fâkihlerinden birisi olup âbid ve zâhid bir âlimdi.⁶³

Bu âlim, zâhid ve mücahid âile, Haçlıların Kudüs'ü işgal etmeleri neticesinde halka uyguladıkları şiddet ve baskılardan dolayı hicrî 551'de Kâsiyûn dağının eteklerindeki Cemmâil köyünden hicret ederek Şam bölgesinde Deyr-el Mübârek'te Sâlihiyye olarak isimlendirilen Sâlihiyye mahallesinde ikamet ettiler.⁶⁴ Oturdıkları mahalleye 'Sâlihiyye Mahallesi' denilmesinin sebebi burada bulunan Ebû Sâlih Mescidini ilim ve irşad faaliyetlerinde bir merkez olarak kullanmalarıydı.⁶⁵ Kudüs'ten hicret ettikleri için el-Makdisî-el-Mekâdise yani Kudüslüler olarak anılmaya başlanan Makdisî ailesinin önde gelen âlim şahsiyetleri Mescid-i Ebû Sâlih'te ilim halkaları oluşturarak çevrelerini bir kandil gibi aydınlattılar. Haçlılara karşı cihada destek verip müslümanları bu yönde teşvik ettiler. Hayırlı ve güzel çalışmalarından dolayı sadece halktan değil dönemin devlet yöneticilerinden destek ve iltifat gördüler.⁶⁶

1.2.3. Vefâtı

Hayatı ilim yolculuklarında islâmî ilimleri öğrenmekle, eserler yazmakla ve öğrenci yetiştirmekle geçmiş Ziyâeddîn el-Makdisî Cemaziyelahir 643 yılında Şam'da vefât etmiştir. Vefat ettiğinde 74 yaşındaydı.⁶⁷ Kâsiyûn dağında dayıları Muvaffakuddin İbn Kudâme ile Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed el-Makdisî'nin yattığı kabristana defnedildi.⁶⁸

1.3. İLMÎ KİŞİLİĞİ

Kaynakların bize verdiği bilgilere göre Ziyâ el-Makdisî, erken yaşlarda ilim tahsîl etmeye başlamıştır. Âilesinin yanında okuma yazmayı öğrenmiş, Kur'ân'ı

⁶² Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXII, s.6.

⁶³ Zehebî, *a.g.e.*, C.VIII,142; es-Safadî, *a.g.e.*, C.XVII, s.23; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.281; İbn Müflih, *a.g.e.*, C.II, s.15-16.

⁶⁴ İbn Tolon, *a.g.e.*, s.66.

⁶⁵ İbn Tolon, *a.g.e.*, s.65.

⁶⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s.70-73; İbn Tolon, *a.g.e.*, s.82;

⁶⁷ Zehebî, *Tarihu'l-Islam*, C.XIV, s.476; Muhammed b. Şakir, *a.g.e.*, C.III, s.427; es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.49; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.521; Süyûtî, *Tezkire*, C.IV, s.134.

⁶⁸ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.129; Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.476; İbn Receb, *a.g.e.*, s.521.

hıfzetmiştir. el-Makdisî, münbit ortamın kendisine sağladığı avantajlarla erken yaşlarda ilim meclislerine katılmış, özellikle âilesinden bu anlamda çok istifade etmiştir.⁶⁹ Dayıları olan Ebû Amr el-Makdisî ve Muvaffakuddin el-Makdisî'den tefsir, fıkıh, hadis ve kıraat ilimlerini okumuş; İleride de zikredileceği gibi başta annesi olmak üzere Abdulğani el-Makdisî (v.600), Ebû Amr el-Makdisî ve Muvaffakuddîn el-Makdisî'den hadis rivâyet etmiştir. Ders aldığı kişiler sadece bunlarla sınırlı kalmamış daha dokuz yaşındayken devrin önemli âlimlerinden Ebû'l-Meâlî b. Sâbir (v.579), Fadl b. Banyâsî (v.581) ,İbnu Sadaka Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Harrânî (v.584) ve Ömer b. Hammûveyh (v.636),gibi âlimlerden de ders almış, onların ilim halkalarına dâhil olmuştur.⁷⁰ Daha sonra da âdet olduğu üzere döneminin belli başlı ilim merkezlerini dolaşmış ve o beldelerin ünlü âlimlerinden hadis almıştır.⁷¹ O, sırasıyla Mısır, Bağdat, Hemedân, İsfahân, Nîsâbûr, Musûl, Merv, Herat, Haleb ve Harrân gibi ilim merkezlerini dolaşmış ve bu beldelerin önde gelen âlimleriyle görüşmüş, onlardan hadis dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.⁷²

1.3.1. İlmî Güvenilirliğine Dair Söylenenler

El-Makdisî, yaşadığı dönemde, ilimde üstün dereceler elde etmiş mümtâz bir şahsiyettir. İslam dünyasının ilimle meşhur olmuş bölgelerine yaptığı seyahatler ve görüştüğü âlim şahsiyetlerden tahsil ettiği ilim onu özellikle hadis ilmi ve ricali konusunda mütehassıs kılmıştır. Zehebî ve es-Safadî, Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hadis ilmine olan vukûfiyetiyle beraber tefsir, fıkıh, tarih, dil ve edebiyat ilimlerinde de yetkin olduğuna dair rivayetleri nakledele.⁷³ Âlimlerin büyük çoğunluğu güvenilirlik yönünden onu “tevsîk” etmişler ve onu “ta'dil” sîgalarıyla övmüşlerdir. Bu, gerek onunla muâsır olan, gerekse de kendisinden sonra gelen âlimlerin onun hakkında söyledikleri övgü dolu sözlerden anlaşılmalıdır. Onun hadis ilmindeki güvenilirliği hakkında söylenen ifadelerden bazıları şöyledir:

⁶⁹ Muhammed b. Şakir, *a.g.e.*, C.III, s.426.

⁷⁰ Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C. XXIII, s.127-128.

⁷¹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.127-128.

⁷² İbni Abdulhadî, *a.g.e.*, C.IV, s.188; Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.127; Muhammed b. Şakir, *a.g.e.*, C.III, s.427; es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.48.

⁷³ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, s.472; es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.49.

Önde gelen talebelerinden Ebû'l-Feth İbnü'l-Hâcib (v.630), hocası el-Makdisî hakkında şu övgü dolu ifadeleri kullanır: “el-Makdisî, kendi zamanın şeyhi, ilim, hıfz ve güvenilirlikte eşi benzeri olmayan, Rabbânî âlimlerden bir âlim, rivâyetleri araştırmada oldukça titiz” biriydi.⁷⁴

Ebû'l Feth İbnü'l-Hâcib bir seferinde Ebû Abdullah Zekiyyuddîn el-Birzâlî'ye (v.636) el-Makdisî'den sorduğunda o, şöyle cevap vermiştir: “ O, hâfız, sîka ve güvenilirlikte en üstünüydü.”⁷⁵

Meşhûr târihçi ve öğrencisi İbnü'n-Neccâr (v.643) ise el-Makdisî hakkında, “hâfız, mutkîn, sebt, sadûk, nebîl, hücce, hadis ve ricâl ilmini bilen biri” gibi ta'dil lafızlarını kullanır.⁷⁶

Şerefüddîn Yûsuf b. Bedr (v.671) ise el-Makdisî hakkında şu ifadeleri kullanır: “O, hıfz ve ricâl ilmini bilmede yüce biriydi. Sahîh hadiste ve onu zayıflatan hususlarda kendisine danışılan biriydi. Gözlerim onun bir benzerini görmedi”⁷⁷

Zehebî (v.748), Ebû'l Haccâc Cemâleddîn el-Mizzî'den (v.742) şöyle dediğini nakleder: “Onun bir benzerini görmedim. Şeyh Ziyâ, hadis ve ricâl ilminde, Hâfız Abdulğânî'den (v.600) daha bilgilidir ve ayrıca onun zamanında hiç kimse ona denk değildi.”⁷⁸

En-Necm İbnu'l Habbâr, İzzeddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Abdulğânî el-İzz'in şöyle dediğini nakleder: “Dârekutnî'den sonra hocamız Ziyâ'nın bir benzeri daha gelmedi.”⁷⁹

'Faydalı eserler yazan, Şam muhaddisi' ve şeyhu's-sünne⁸⁰, 'kudve, muhakkik ve seleften kalma biri'⁸¹, 'asrının muhaddisi ve zamanında benzeri

⁷⁴ İbni Abdulhadî, *a.g.e.*, C.IV, s.189; Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472; Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXIII, s.129.

⁷⁵ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, s.472.

⁷⁶ İbni Abdulhadî, *a.g.e.*, C.IV, s.189; Zehebî, *a.g.e.*, s.472.

⁷⁷ İbni Abdulhadî, *a.g.e.*, C.IV, s.189; Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXIII, s.129.

⁷⁸ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.128.

⁷⁹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.128.

⁸⁰ İbni Abdulhadî, *a.g.e.*, C.IV, s.188.

⁸¹ Zehebî, *a.g.e.*, s.126; Zehebî, *Tezkire*, C.IV, s.133.

olmayanı ⁸² gibi hadis ilminde üstad şahsiyetlerin övgü dolu sözlerinden anlayacağı üzere el-Makdisî yaşadığı dönemde hâfızasının kuvvetiyle, ricâl ilmine olan vukûfiyetiyle şöhret kazanmıştır. Gerek akranları, gerek kendisinden sonra yaşayan âlimler onun güçlü bir hâfızaya sahip olduğu noktasında neredeyse görüş birliğine varmışlardır.

1.3.2. İlmî Seyahatleri

Âlimler, hadis yolculuklarını ifade etmek 'er-Rihle fî talebi'l-hadis' söz öbeği kullanırlar. Bu yolculukların önemi ve mâhiyeti hakkında bilgi verildikten sonra Makdisî'nin hadis yolculukları hakkında bilgi verilecektir.

'Rihle' kelimesi, "yola koyulmak, bir yerden bir yere gitmek, yolculuk yapmak, bir şeyin sırtına binmek" anlamlarına gelen "rahl" kökünden türemiştir. Bu kavram, hadis ilminde muhaddîslerin hadis öğrenmek ve râvî hakkında bilgi edinmek için yolculuğa gitmesi anlamında yolculuğun amaç ve hedefini ifade edecek bir şekilde "er-Rihle fî talebi'l-hadis" şeklinde kullanılır.⁸³

Hadis târihinde rihlelerin büyük bir önemi vardır. Hadis ilminin yayılması ve genişlemesi usûl ve kaidelerinin yerleşmesi hadis yolculuklarıyla mümkün olmuştur. Sahâbîleri ve muhaddîsleri hadis yolculuklarına teşvik eden bizzat Hz. Peygamber olmuştur. Hz. Peygamber'in ilim öğrenmek hususundaki teşvikleri ve hadisin başkalarına aktarılması hususundaki "Benim sözlerimi işitip belleyenin sonra işittiği şekilde başkalarına ulaştırmanın yüzünü Allah ak etsin. Zîra nice kimseler vardır ki, belledikleri ilmi daha bilgili birine ulaştırmış olurlar"⁸⁴ hadisi sahâbîleri ve muhaddîsleri âli isnâda ulaşmak, hadis hâfızlarıyla tanışıp onlarla hadis müzâkere etmek ve onların hadis bilgilerinden istifâde etmek için uzak-yakın diyarlara yolculuk gerçekleştirmişlerdir. Bu yolculuklar henüz Hz. Peygamber hayattayken başlamıştır. Uzak-yakın beldelerde yaşayan müslümanlardan bir konuda bilgi almak veya işittikleri bir hadisi bizzat Hz. Peygamber'in ağzından duyarak öğrenmek üzere Medine'ye gelenler olmuştur.

⁸² İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, C.III, s.515.

⁸³ İbrâhîm Hatiopoglu, "Rihle", *DİA*, 2008, İstanbul, C.XXXV, s.106.

⁸⁴ Ebû Dâvud, Süleyman b. Cârûd et-Tayâlîsî, *Müsned-i Ebî Dâvud*, (Tahk. Dr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî), I-IV, Dâru Hicr, Kahire 1999, C.I, s.505.

Bu rihlenin başlangıcı sayılabilir.⁸⁵ Daha sonrasında ise islâm topraklarının genişlemesiyle birlikte, farklı islâm beldelerine yerleşen sahâbîlerle bu faaliyet devam etmiştir. Nitekim sahabeden Câbir b. Abdillâh, yine sahabeden olan ve o sırada Şam'da bulunan Abdullâh b. Üneys'in Hz.Peygamber'den rivayet ettiği bir hadisi bizzat ondan işitmek için bir ay sürecen bir yolculuğa çıkmıştır. Abdullâh b. Üneys'in yanına gelen Câbir, ona "Hz. Peygamber'den işitmediğim bir hadisi rivayet ettiğini öğrendim. Onu senden işitmeden ikimizden birinin ölmesinden korktum ve sana geldim" diyerek ondan hadisi dinlemiş ve tekrar Medine'ye dönmüştür.⁸⁶

Büyük muhaddîsler yukarıda beyan edilen amacı gerçekleştirmek ve hedefe ulaşmak gayesiyle zorlu ve çetin yolculuklar gerçekleştirmişlerdir. Uzun hadis yolculuklarına çıkan bu muhaddîslerden biri de hiç şüphesiz Ziyâeddîn el-Makdisî'dir. Âlimlerin sayıca çoklukta olduğu bir ailede neş'et eden Ziyâeddîn el-Makdisî'nin Şam dışına yaptığı ilk seyahati Kudüs olmuştur. Bunu kendi sözlerinden öğrenmekteyiz. O hocası Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Ömer b. Ebî Bekr el-Makdisî (v.586) hakkında konuşurken onunla birlikte Kudüs'e yolculuk yaptığını söyler.⁸⁷ Ancak burada ne kadar kaldığı ve kimlerle görüşüp görüşmediği bilgisine ulaşabildiğimiz kaynaklarda rastlanılmamıştır. Ziyâeddîn el-Makdisî, h.594 yılında başlayan ve h.612 yılına kadar devam eden yolculuklarında nerelere ne zaman gittiğini, kimlerle görüştüğünü, kimlerden hadis dinleyip istifade ettiğini, gittiği şehirden ne zaman ayrıldığına kadar birçok bilgiyi *Sebetü Mesmûât* isimli eserine kaydetmiştir. Bu eserin sadece bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. *Sebetü Mesmûât* isimli eser Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından tahkik edilmiş 1999 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin ilim öğrenmek maksadıyla yaptığı yolculuklar zaman bakımından uzun, mesafe bakımından da dönemin ilimde şöhret bulmuş uzak ve yakın beldelerine gerçekleşmiştir. Ziyâeddîn el-Makdisî bu amaçla ilk

⁸⁵ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, TDVY, Ankara 2010, s.100.

⁸⁶ Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *er-Rihle fi-talebi'l-hadis*, (Tahk. Nureddin İtr), Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1976, s.109.

⁸⁷ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XII, s.816; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, C.II, s.281.

ilmî seyahatini Hicrî 594 yılında Mısır'a yapmıştır.⁸⁸ Bazı kaynaklarda bu yolculuğun 595 yılında gerçekleştiği ifade edilse de⁸⁹ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin 594 yılında Mısır'da hadis dinlediğine dair sema' kaydının bulunmasından bunun doğru olmadığını anlaşılmaktadır.⁹⁰ Mısır'a gelen el-Makdisî burada İsmâîl b. Yâsîn (v.596), Ebu'l-Kâsım Hîbetullah b.Ali el-Bûsîrî (v.598), Ali b. Hamza (v.599) Muhammed b. Hamd el-Artâhî (v.601), ve Fatıma bt. Sa'd el-Hayr el-Belensiyye (v.600) gibi dönemin meşhûr âlimlerin ders halkalarına katılmıştır.⁹¹ Mısır'da yaklaşık iki yıl kaldıktan sonra 595 yılında Şam'a dönmüştür.⁹²

Makdisî'nin Mısır'dan sonraki ikinci ilmî seyahatini Bağdat'a gerçekleştirmiştir. Bağdat'a yaptığı yolculuğun tarihiyle ilgili olarak Zehebî, bu yolculuğun İbnü Kuleyb Ebu'l-Ferec Abdülmün'im b. Abdülvehhab el-Harrânî'nin (v.592)⁹³ vefatından sonra gerçekleştiğini kaydeder.⁹⁴ El-Makdisî'nin Bağdat'a geliş tarihiyle ilgili bir diğer bilgi ise 3 Zilkâde 596 tarihli sema' kaydının Bağdat'ta bulunmasıdır. Bu tarihi vesîka esas alındığında Ziyâeddîn el-Makdisî Bağdat'a hicrî 596 yılında gelmiştir.⁹⁵ Bağdat'ta kaldığı süre içerisinde hadis ilmine olan rağbetleriyle ünlü olan Bağdat ulemâsından Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali ibnu'l-Cevzî (v.598), el-Mübârek b. El-Ma'tûş (v.599), el-Hasan b. İbrahim b. Üşnâne el-Ferğânî (v.599), Ebû Ahmed b. Sükeyne (v.607), ve Abdülaziz b. Mahmud el-Bağdadî (v.611) gibi meşhûr âlimlerin ders halkalarına katılmış ve daha birçoklarından ilim öğrenmiştir, hadis işitmiştir.⁹⁶

Ziyâeddîn el-Makdisî Bağdat'ta iken buradan Hemedan'a doğru hareket etmiştir. Receb ayında başlayan ve yaklaşık bir ay sürdükten sonra 598 senesi Şaban ayında Hemedan'a varan Ziyâeddîn el-Makdisî burada Zeynuddîn Ebu'l-

⁸⁸ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472; İbn Şakir, *a.g.e.*, C.III,s.426; es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.48.

⁸⁹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472.

⁹⁰ Efendioğlu, Mehmet, Ziyâeddîn el-Makdisî ve el-Ehâdîsu'l-Muhtâra adlı eseri, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, X/1, İstanbul 2012, s.63.

⁹¹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472; Zehebî, *Tezkire*, C.IV, s.133; İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, C.III, s.516; İbnü Müflih, *a.g.e.*, C.II, s.450.

⁹² Efendioğlu, 2012a, *a.g.m.*, s.63.

⁹³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, C.III, s.227.

⁹⁴ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472.

⁹⁵ Efendioğlu, 2012a, *a.g.m.*, s.64.

⁹⁶ Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, s.127; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIX, s.472; es-Safadî, *a.g.e.*, C.III, s.426; İbni Receb, *a.g.e.*, C.III, s.514.

Ğenâim Őîrûye b. Őehredar ed-Deylemî (v.601), Abdurrahim b. Muhammed b. Hamd el-İsfahânî (v.602)Abdübâki b. Osmân b. Sâlih el-Hemedânî (v.602), Kays b. Muhammed b. Ebî Sa'd Tâhir el-Haremî (v.?) ve daha birçoklarıyla görüŐtükten sonra Hemedan'dan ayrılmıştır.⁹⁷

Bağdat'ta bir süre kalıp ilim tedîs eden Makdisî Bağdât'tan İsfahân'a yolculuk gerçekleŐirmiŐtir. Zehebî bu yolculuğun Ebu'l-Mekârim Ahmed b. Muhammed et-Teymî el-İsfahânî eş-Őurûtî'nin (v.597)⁹⁸ vefatından sonra gerçekleştiğini kaydetmiştir.⁹⁹ İsfahân'da dönemin önde gelen âlimlerinden İsfahân Müftüsü Halef b. Ahmed el-Ferâ (V.602)¹⁰⁰, Ebû Câfer Muhammed b. Ahmed el-İsfahânî es-Saydalâni (v.603), Ebû'l-Kâsım Abdolvâhid es-Saydalâni(V.605), Afife bt. Ahmed (v.606) ve Zâhir b. Ahmed es-Sekafî (v.607) gibi İsfahân'ın âlimleriyle görüŐmüŐtür.¹⁰¹

İsfahân seyahatini bitirdikten sonra tekrar Bağdat'a dönen (h.599)¹⁰² Ziyâeddîn el-Makdisî burada Ali b. Ahmed b.el-Hüseyn el-Kerhî (v.600), Abdülvahhab b. Ali b. Sükeyne (v.607),Ebu'l Abbas Yahya b. Bereket el-Bağdâdî (v.612)¹⁰³, ve Ali Yusuf b. el-Mübârek b. Kâmil el-Bağdâdî (v.?) gibi alimlerin ders halkalarına katıldı. İlimle yoğrulmuş zamanların geçirildiği yolculukların ardından Bağdat'tan ayrılan ve Şam'a yönelen Ziyâeddîn el-Makdisî yolculuk esnasında uğradığı Musul ve Harran şehirlerinde de bazı âlimlerin ders halkalarına katıldı, onlardan hadis dinledi.¹⁰⁴

Ziyâeddîn el-Makdisî Şam'a döndükten sonra ilmi yolculuklarında satın aldığı kitapları ve öğrendiği ilmi insanlara öğretmek maksadıyla içinde sadece hadis ilimlerinin okutulacağı Daru'l-hadis ez-Ziyâiyye'nin temelini atmıŐtır. Tamamlanan kısmında eğitim-öğretim faaliyetlerine de başlayan ve bunu devam

⁹⁷ el-Makdisî, Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdurrahman, Sebetü Mesmûât, (Tahk. Muhammed Mutî' el-Hâfiz), Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1999, s.143-144.

⁹⁸ Zehebî, *Őiyer-i A'lâm*, C.XXI, s.363.

⁹⁹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472.

¹⁰⁰ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s.422.

¹⁰¹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.472.

¹⁰² el-Makdisî, *a.g.e.*, s.211.

¹⁰³ el-Makdisî, *a.g.e.*, s.212.

¹⁰⁴ Muhammed b. Şakir, *a.g.e.*, C.III, s.427; es-Safadî, *a.g.e.*,C.IV, s.48.

ettiren¹⁰⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî 603 yılı zilhicce ayında Nablus ve civarına yolculuk gerçekleştirmiştir.¹⁰⁶ Ardından tekrar Şam'a dönmüştür.

Ziyâeddîn el-Makdisî Şam'da üç yıl kadar kalmıştır. Bu süre içinde Şam'da hadis ilmiyle alakalı tadrîsat faaliyetlerine devam etti. Sonrasında daha önceden hiç gitmediği şehirlere ilmî yolculuk gerçekleştirmek için Şam'dan ayrılmıştır. 605 yılında başlayan bu yolculuk esnasında Musul, Erbil ve Dakuka'da bulunan âlimlerle görüştü, ilimlerinden istifade etmiştir.¹⁰⁷ 606 yılı Safer ayında¹⁰⁸ tekrar Hemedan'a giden el-Makdisî, burada Abdülber b. el-Hasan b.Ahmed el-Attâr (v.624), Kaymaz b. Abdillâh ed-Deylemî gibi isimlerle görüştü ve bazı hadis cüzlerini onların yanında okudu.¹⁰⁹ 606 yılı Rebû'l-âhir ayında Hemedan'dan ayrılarak ikinci defa İsfahân'a yolculuk gerçekleştirmiştir.¹¹⁰ İsfahân'da ilim tahsiline kaldığı yerden devam etmiş ve bazı hadis cüzlerini ve müsnedlerini tetkik etme fırsatını bulmuştur. Bunlar arasında “Müsnedü'l-Adenî'yi, Mu'cem İbnu'l-Mukrî'yi ve Müsned-i Ebî Ya'lâ' gibi eserler vardır.¹¹¹

Ziyâeddîn el-Makdisî İsfahân'da yaklaşık iki yıl kaldıktan sonra Nisâbur'a seyahat etmiştir. Zehebî'nin kaydettiğine göre bu yolculuk Mansur b. Abdülmün'im b. Ebi'l-Berekat el-Fürâvi'nin vefatından hemen sonra gerçekleşmiştir. el-Fürâvi 8 Şaban 608 tarihinde vefat etmiştir.¹¹² Dolayısıyla Makdisî ertesi gün yani 9 Şaban 608 tarihinde Nisâbur'a varmıştır.¹¹³ Burada çok sayıda hocadan hadis dinledi. Nîsâbûr'da hadis dinlediği hocalar arasında el-Müeyyed b. Muhammed b. Ali b. Et-Tûsî (v.617), Horasan Müsnidelerinden Ümmü'l-Müeyyed Zeyneb bt. Abdurrahman eş-Şi'riyye (v.615) gibi Nîsâbûr'un seçkin âlimleri sayılabilir.¹¹⁴

¹⁰⁵ Efendioğlu, 2012a, *a.g.m.*, s.65.

¹⁰⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşredenin Mukaddimesi, s.11.

¹⁰⁷ Hasnâ Bekrî, *ez-Ziyâu'l-Makdisî ve Cühûduhu fî İlmi'l-Hadîs*, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Usûli'd-Din Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, Riyad 1999, s.113.

¹⁰⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, s.49.

¹⁰⁹ el-Makdisî, *a.g.e.*, s.50.

¹¹⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, s.472.

¹¹¹ Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXI, s.451.

¹¹² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIII, s.201

¹¹³ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.473.

¹¹⁴ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.474.

Makdisî, Nisabur'da bir süre kaldıktan sonra ilim yolculuğuna sırasıyla Merv, Herat, tekrar Nîsabur, Bağdat, Musul ve Harran şehirlerine giderek devam etmiştir.¹¹⁵ Makdisî¹¹⁶ beş yüzden fazla âlimle görüşerek¹¹⁷ onlardan aldığı tedrîsât ile ilimde derinleşmiş, binlerce hadisi ezberlemiş, yazma eserleri bizzat görmüş, okumuş ve istinsah ettirmiş olarak Şam'a dönmüştür.¹¹⁸

1.3.3. el-Makdisî Hakkında Söylenenler

Talebelerinden biri olan ve hayatı hakkında kısa bilgiler verilen İbnu'l Hâcib, hocası Ziyâ el-Makdisî hakkında şunları söylemiştir: “ Hocamız kendi zamanının en büyük âlimiydi. İlmî öğrenmede, onu hıfzta ve güvenilirlikte eşi-benzeri yoktu, biricikti. O, Rabbani âlimlerden biriydi. Rivâyetleri araştırmada çok titizdi. Allah'ı çokça zikreden ve Ona ibadet etmede çok gayretli, insanlardan hiçbir beklentisi olmayan, çok mütvazi biriydi.”¹¹⁹

Yine talebesi olan meşhûr târihçi İbnü'n-Neccâr: “O, çokça kitab yazdı, ilimde hâfız, mutkîn (iyi belleyen), sebt ve görüşleri delil kabul edilen biriydi. Hadisleri sened ve metniyle beraber bilirdi. Helal rızıkla yetinir, Allah yolunda cihad ederdi. Ömrümde onun gibisini görmedim”¹²⁰ ifadelerini kullanmıştır.

İzzeddin Ahmed b. Muhammed el-Hüseyînî (v.695), Makdisî'nin ilmî şahsiyeti hakkında şu sözleri söylemiştir: “ Uzun bir müddet hadis tahdîs etti, hadisin tahrîcini yaptı, güzel eserler yazdı. Bu alanda önde gelen imamlardan biriydi. Râvîleri ve durumlarını; hadisin sahihini ve sakimini bilirdi.”¹²¹

Zehebî, *Siyer-i A'lâm* isimli kitabında büyük hadis hâfızı Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî'den (v.742) şöyle dediğini aktarır: “Onun bir benzerini görmedim. O, hadisin metnini ve râvîlerini bilmede Hâfız Abdulğani'den daha iyiydi. Onun asrında hadisi senet ve

¹¹⁵ es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.48.

¹¹⁶ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV,s.474; Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXIII, s.128-130; İbn Şakir, *a.g.e.*, s.426; İbn Receb, *a.g.e.*, s.516.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, C. XIII,s.198; İbn Receb, *a.g.e.*, s.516.

¹¹⁸ es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.48.

¹¹⁹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.518; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.516.

¹²⁰ İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.516.

¹²¹ İzzeddin Ahmed b. Muhammed el-Hüseyînî , *Şilatü't-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nağale*, (Tahk. Beşşar Avvad Ma'rûf), I-II, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2007, C.I, s.143

metniyle bilmede ona denk kimse yoktu.”¹²² *el-İ'ber*'de ise, onun sîka, mutkîn ve güçlü hafızaya sahip biri ¹²³olduğunu aktarmaktadır.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* isimli eserinde Makdisî ile alakalı şu sözleri söylemektedir: “Ziyâeddîn b. Hâfız Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdurrahîm b. İsmâîl, çokça hadis dinledi ve yazdı. Çeşitli yerleri dolaşır hadis topladı. Hadis tasnif etti. Faydalı kitaplar telif etti. Bu kitapları birçok faydalar içeren güzel eserlerdi. *Kitabü'l -Ahkâm* böyle kitaplardan olup tamamlanmamıştır. *el-Muhtâre* adlı eserinde hadislerle ilgili güzel bilgiler vardır. Şayet tamamlanmış olsaydı, Hâkim'in (v.405) *Müstedrek*'inden daha iyi bir eser olacaktı. *Fezâilü'l-A'mâl* ve diğer eserleri, onun metin ve senet bakımından hadis ilmine ne kadar vâkıf olduğunu ve hafızasının son derece sağlam bulunduğunu ispatlamaktadır. Allah rahmet etsin. Âbid, zâhid, takvalı, çokça hayır işleyen bir kimseydi. Muhaddislere ve fâkihlere vakfettiği Ziyâiyye medresesinin kütüphânesine değerli birçok kitabı da vakfetmiştir. Daha sonra bu medreseye birçok vakıflar da tahsis edilmiştir.”¹²⁴

1.3.4. Kişiliği, Zühd ve Takvâsı

74 yıllık ömrünün çocukluk dönemi bunun dışında tutulursa, ömrünün tamamını ilim öğrenmeye ve onu insanlara öğretmeye adanmış büyük bir islâm âlimiyle karşı karşıya kalınacaktır. Makdisî, ilmi öğrenmede ve onu aktarmada Hz.Peygamber'in şu hadisini kendisine şîâr edinmiştir. “Sözlerimi işitip belledikten sonra, başkalarına aynen aktaranın, Allahü Teâlâ yüzünü ağartırım.”¹²⁵

Ziyâ el-Makdisî, yaşadığı dönemde ilimdeki derinliği, Allah'a olan itaatinin yüceliği, sünnete olan bağlı olma hususundaki kararlılığı, cömertliği, cesareti, mütevazı kişiliği vs. diğer meziyetleriyle insanların muhabbetini, teveccühünü kazanmış bir şahsiyettir. Zehebî, *Siyer-i A'lam* isimli eserinde konuyla ilgili olarak şunları kaydetmiştir: “ İyilik yapmada ve sünneti yaymada gayretliydi, kendini

¹²² İbn Receb, *a.g.e.*, s.516; İbn Şakir, *a.g.e.*, s.427; es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.48-49.

¹²³ Zehebî, *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, (Tahk. Ebû Hacer Muhammed es-Sâid), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, C.III, s.249.

¹²⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, C.XIII, s.198.

¹²⁵ Ebû İsa Muhammed b.İsâ et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, (Thk. Beşar Avvâd Ma'rûf), I-VI, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, C.IV, s.330.

Allah'a ibadete adayan, daima teheccüd namazını kılan, ma'rûfu emreden, parlak görünüşlü, yakışıklı, kendisine dost ve muhalif olanların sevgisini kazanmış, insanların kusurlarıyla değil kendi nefsiyle uğraşan biriydi.”¹²⁶ Aynı eserde talebelerinden nakille, Onun : “Allah'a karşı çok takvalı, verâ sahibi, zâhid, âbit, helal yiyecekler konusunda son derece ihtiyatlı, Allah yolunda cihad eden biriydi”¹²⁷ ifadelerine yer verir. *Târîhu'l-İslam* isimli eserde yine Makdisî'nin talebelerinden biri olan Muhammed b. el-Hasan b. Selâm'ın şöyle dediğini aktarır: “Hocamızın tatlı bir Kur'an okuyuşu vardı, bununla birlikte o tam bir verâ sahibiydi, çok az yerd, iffetli ve kanaatkâr idi, insanlardan bir beklentisi asla yoktu; çokça ibadet ederdi, garip-guraba ve talebelere iyi bir arkadaş ve insanlardan asla bir şey istemeyen biriydi.”¹²⁸

1.3.5. Mezhebi

Ziyâeddîn el-Makdisî, kaynakların verdiği bilgiye göre itikadî olarak selefi çizgiye, fikhî olarak ise Hanbelî mezhebine mensuptu. Kaynaklarda isminin zikredildiği yerlerde “el-hanbelî” ünvanının da zikredilmesi bunu destekler.¹²⁹

1.3.6. Hocaları

İbn Receb el-Hanbelî'nin İbn Kesir'den naklettiğine göre Ziyâ el-Makdisî beş yüzden fazla hocadan hadis dinlemiştir. Bu hocaların en meşhûrları şunlardır:

1.3.6.1. Ebû'l Ferec İbnu'l Cevzî (v.597)

Tam adı Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî'dir. H.509 veya 510 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanan Abdurrahman b. Ali “imam, allâme, hâfiz, şeyhu'l-islâm, Irak'ın iftiharî, cemâluddin” gibi künyelerle övülmüş olup daha çok İbnu'l-Cevzî olarak tanınmaktadır. İslami ilimlerin hemen her dalında çalışmış, eserler yazmıştır. Hanbelî mezhebinin meşhur âlimlerinden biri olan İbnu'l-Cevzî h.597'de vefât etmiştir.¹³⁰

¹²⁶ Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXIII, s.128.

¹²⁷ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII,s.129; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.518.

¹²⁸ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIV, s.476.

¹²⁹ Süyûtî, *Tabakât*, C.IV, s.133.

¹³⁰ Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXI, s.365.

1.3.6.2. Hibetullah b. Ali el-Bûseyri (v.598)

“Âlim, Mısır diyarının Müsnidi, Emînuddîn” lâkablariyla anılan Hibetullah b. Ali b. Suûd h.506 yılında Mısır’da doğmuştur. “Ebû’l Kâsım” ve Buseyr kasabasına nisbetle “Buseyrî” künyeleriyle bilinir. Makdisî’nin kendisinden çokça hadis rivâyet ettiği el-Bûseyri h.598’de vefât etmiştir.¹³¹

1.3.6.3. el-Mübârek b. El-Ma’tûş (v.599)

Tam adı el-Mübârek b. Mübârek b.Hîbetullah b. Ma’tûş’tur. Hicrî 507’de Bağdat’ta doğmuştur. Künyesi “Ebû Tâhir” olup daha çok dedesine nisbetle İbnü’l-Ma’tûş olarak tanınmıştır.¹³²

İbnu’d-Dubeyşî (v.637), onun hakkında şu ifadeleri kul şöyle der: “uyanık, kıvrak zekâlıydı.” Meşhûr târihçi İbnü’n-Neccâr (v.643) da onun hakkında şu ifadeleri kullanır: “ Uyanık bir hocaydı, ince tabiatlıydı, hazır cevap, hadis rivâyet eden ve bu uğurda yolculuk yapan biriydi.”¹³³

Ziyâ el Makdisî, bu araştırmaya konu olan eseri el-Ehâdisu’l Muhtâre’de ondan sekiz hadis rivâyet etmiştir.

1.3.6.4. Abdulğânî b.Abdulvâhid el-Makdisî (v.600)

H.541’de Mescid-i Aksa’ya yakın bir köy olan Cemmâil’de doğdu. Künyesi “Takiyyu’d-din Ebû Muhammed” olup muhaddîslerce hadis ilminde “imam, âlim, hâfizu’l-kebîr, kudve, âbid” gibi ünvanlarla şöhet bulmuştur.¹³⁴

O dönemde âdet olduğu üzere Abdulğânî el-Makdisî, ilim talep etmek maksadıyla birçok islâm beldesine seyahat gerçekleştirmiş ve bu merkezlerde dönemin önde gelen hadis âlimleriyle bir araya gelmiş ve onlarla istişarelerde bulunmuştur. Abdulğânî el-Makdisî, içinde hadis ve ricâl ilmine dâir eserlerin de bulunduğu toplamda kırk iki eser yazmıştır.¹³⁵ Zühd ve takvasıyla, sünnete olan bağlılığıyla ilk dönem müslümanlarına benzetilen Hâfiz el-Makdisî Şam, Mısır ve

¹³¹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s.390-391.

¹³² Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s.400.

¹³³ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s.401.

¹³⁴ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s.443-444.

¹³⁵ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s.447.

Bağdat'ta vaaz kürsülerinin sahibi olup halkı irşad faaliyetlerinde de bulunmuştur. O, hicrî 600'de Mısır'da vefât etmiştir.¹³⁶

1.3.6.5. Ebû Câfer Muhammed b. Ahmed es-Saydalâni (v.603)

Hicrî 509 yılında İsfahân'da doğmuştur. el-Makdisî'nin kendisinden kırk kûsûr hadis rivâyet ettiği ve “şeyh, sadûk, müsniidü'l-vakt” gibi ünvanlarla birlikte anılan Ebû Cafer es-saydalani 603 yılında vefât etmiştir.¹³⁷

1.3.6.6. Ebû'l Muzaffer Abdurrahim b. El-Hâfız Abdulkerim el-Mervezî (v.617)

Hicrî 537 yılında Merv'de dünyaya gelmiştir. Babası gibi hadis ilminde âlim ve hâfız olan es-Sem'ânî, babasıyla birlikte hadis yolculuklarına çıkmıştır. Buhari'nin Sahîhi'nde, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde ve daha birçok hadis eserinde oldukça kuvvetli bir ilme ve hâfızaya sahip olan es-Sem'ânî, birçok muhaddîsten ders aldığı ve hadis rivâyet ettiği gibi kendisinden de çokları hadis rivâyet etmiştir. Bu meyanda kendisinden çokça hadis rivâyet edenlerden biri de el-Makdisî'dir. O, hicrî 617'de vefât etmiştir.¹³⁸

1.3.6.7. Ebû Ravh Abdulmüizz b.Muhammed el-Herevî (v.618)

H.522 yılında Herat'ta dünyaya geldi. “sadûk, Horasan müsniidi, dînin muhâfızı” lâkablarıyla tanınan Ebû Ravh 618'de vefât etmiştir. Ziyâ el-Makdisî, kendisinden çok sayıda hadis rivâyet etmiştir.¹³⁹

Makdisî'nin yukarıda haklarında kısa bilgileri verilen âlimlerin dışında hadis aldığı diğer başlıca âlimler ise şunlardır:

1. Hadir b. Tâvûs (v.578),
2. el-Fadl b. Banyâsî (v.577),
3. Halef b. Ahmed el-Ferrâ (v.602),
4. Ömer b Hammûveyh (v.?),
5. Abdulmüizz b. Muhammed (v.618),

¹³⁶ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s. 470.

¹³⁷ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXI, s.430.

¹³⁸ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXII. s.107-110.

¹³⁹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXII. s.114-115.

6. Ahmed b.Hamza b. Ali el-Mevâzînî (v.585),
7. Yahyâ es-Sekafî (v.?),
8. İbnu'l-Cemal, Bereket b. Nizar (v.600),
9. Senâ b. Ahmed el-Harbî (v.605)
10. Muhammed b. Hamza b. Ebi's-Sakr (v.580),
11. Muhammed b. Hamd el-Artâhî (601),
12. Ahmed b. Sadaka el-Harrânî (v.618),
13. Abdurrahman b. Ali el-Hirekî (v.?),
14. İsmâîl el-Cenzevî (v.588),
15. Berekat el-Huşûî (v.592),
16. Afîfetü'l Farfâniye (v.606),
17. Halef b. Ahmed el-Ferrâ (v.602),
18. ESa'd b. Saîd b. Ravh (v. 607),
19. Zahir b. Ahmed es-Sekafi (v.608),
20. el-Müeyyed b.el-İhve (v.606),
21. el-İftihar el-Haşimi (v.?),
22. Abdulkadir er-Ruhavî (v.?),
23. Ali b. Hebl (v.?),
24. İbn Mecdi el-Harbî (v.?),
25. el-Hüseyn b. Ebi Hanife (v.?),
26. el-Hasan b. Uşnâne el-Ferğani (v.599),
27. Abdalbaki b. Osmân (v.602),
28. El-Müeyyed b.Muhammed b. Ali Ebû'l Hasan et-Tûsî (v.627),
29. Fatıma bt. Saîd el-Hayr (v.600),
30. Abdullatîf b.Abdulkahhâr es-Sühreverdî (v.610),
31. Yahya b. Saîd et-Tikritî v(618),
32. ez-Zeyn b. Abdu'd-Dâîm ve diğeri. ¹⁴⁰

¹⁴⁰İbni Abdulhadî, *a.g.e.*, C.IV, s.189; Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.127; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, s.472; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.516.

1.3.7. Öğrencileri

Ziyâ el-Makdisî, döneminin en büyük hadis âlimlerinden birisidir. Bu nedenle başta Muhammed b. Mahmud b. Hasan İbnu'n-Neccâr (v.643) ve İbnü'l-Hâcib (v.630) olmak üzere hadis sahasında otorite olmuş birçok âlim kendisinden ders almıştır. El-Makdisî'den ders alan en önemli şahsiyetler şunlardır:

1.3.7.1. İbnü'n-Neccâr, Muhammed b. Mahmud (v.643)

Meşhûr hadis âlimi ve târihçi İbnü'n-Neccâr, 23 Zilkade 578'de Bağdât'ta doğmuştur. Babası marangoz olduğu için İbnü'n-Neccâr olarak tanınan Muhammed b. Mahmud, hadis öğrenmek maksadıyla Hicaz, Şam, Kudüs, İsfahân, Horasan, Mısır, Merv, Herat ve Nisabur gibi dönemin ilim merkezlerine yönelik ilim talebiyle yolculuklar gerçekleştirmiştir. Bu yolculuklar esnasında ilimde otorite olan âlimlerle görüşüp onlardan hadis dinlemiştir. İlim talebiyle gerçekleştirdiği yolculukların yirmi yedi yıl ve görüşüp ilim aldığı hocaların sayısının ise kadınlar hariç üç bin olduğu rivâyet edilmektedir. Târih ve hadis ilimlerinde özellikle isnâdda dönemin önde gelen âlimlerinden biri olarak kabul edilen İbnü'n-Neccâr, Hatîb el-Bağdâdî'nin "Târihu Bağdad" isimli eserine "Zeylû Târihi Bağdat" isminde otuz ciltlik zeyil yazmıştır. Zehebî onun " hadis ilminde imam, sîka ve hüccce" olduğunu kaydetmiştir. Ömrünü ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmış bu büyük âlim, 5 Şaban 643 yılında Bağdat'ta vefât etmiştir.¹⁴¹

1.3.7.2. İbnü'n-Nukta, Muhammed b. Abdulğani el-Bağdâdî (v.629)

10 Receb 579 yılında Bağdat'ta doğmuştur. "İbnu'n Nukta" olarak tanınan Muhammed b. Abdulğani'nin lâkabı "Muînuddîn ve Muhibbuddîn"dir. Babası Bağdat'ın sâlih ve zâhidlerinden olan İbnü'n-Nukta, erken yaşlarda ilim öğrenmeye başlamıştır. Bağdat'ta ilim öğrenimini tamamladıktan sonra âdet

¹⁴¹ el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb, *Târihu Bağdâd ve Zuyûluhû*, (Tahk. Mustafâ Abdulkadir Atâ), I-XIV, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut h.1417, C.XV, s.76; el-Hamevî, Şihabu'd-din Ebû Abdullah Yâkut b. Abdullah er-Rûmî, *Mu'cemu'l Udebâ*, (Tahk. İhsan Abbas, I-VII, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1993, C.VI, s.2644-2645; Zehebî, *Tarihu'l-Islam*, s.478; Zehebî, *Tezkire*, C.IV, s.147-148; İbn. Şakir, *a.g.e.*, C.IV, s.36-37; es-Sübki, *Tâcu'd-din Abdulvahhab b. Takiyyu'd-din, Tabakâtü's-Şâfiyyetü'l-Kübrâ*, (Tahk. Dr.Mahmud Muhammed Tanâhî ve Dr. Abdulfettah Muhammed el-Hulv), I-X, Hicr li't Tabâati ve'n-Neşr ve't-Tevzi', y.y., h.1413, C.VIII, s.98-99; Süyûtî, *a.g.e.*, s.502-503.

olduğu üzere zamanın ilim merkezlerine ilim tahsîl etmeye gitmiştir. Şam, Mısır, İsfahân, Harran, Mekke, İskenderiye, Demenhûr, Erbil, Horasan ve Haleb şehirlerine giderek hadis âlimleriyle görüşmüş, müzâkerelerde bulunmuş, ilimlerinden istifâde etmiş ve onlardan hadis dinlemiştir. Hadis ilmi alanında çok sayıda eserler yazmıştır.¹⁴²

İbnu'l Müstevfî (v. 637) onun hakkında “Mûsânef sahibi, hâfız, mutkîn” derken¹⁴³; Zehebî “zâbit, imam, mutkîn, sadûk, sîka”¹⁴⁴ ifadelerini kullanmaktadır. Hocalarından biri olan Ziyâ el-Makdisî'den İbnu'n-Nukta hakkında onun nasıl biri olduğu sorulduğunda el-Makdisî, onun için “sîka, hâfız, mürüvvet ve cömertlik sahibi ve güvenilirliğinde meşhûr” ifadelerini kullanmıştır. el-Birzâlî de onun “sîka” bir râvî olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵İbnü'n-Nukta, 12 Safer 629'da Bağdat'ta vefât etmiş olup babasının kabri yanına defnedilmiştir.¹⁴⁶

1.3.7.3. Ebû'l-Feth Ömer b. Muhammed b. Mansûr ed-Dımaşkî (v.630)

Hicrî 593 yılında Şam'da doğmuştur. Lâkabı “İzzuddin” olan Ömer b. Muhammed, daha çok “İbnu'l-Hâcib” olarak tanınan Ömer b. Muahmmmed b. Mansur ed-Dımaşkî çok erken yaşlarda ilim öğrenmeye başlamıştır. Şam'da ilim tahsîlini tamamladıktan sonra adet olduğu üzere ilim yolculuklarına çıkmıştır. Bu amaçla Mısır, Bağdat, Erbil, Hicaz, İskenderiye, Haleb ve Musûl'a yolculuk gerçekleştiren İbnu'l-Hâcib bu merkezlerin önde gelen âlimleriyle görüşmüş, onlarla ilmi müzakereler gerçekleştirmiştir. İbnu'l-Hâcib, Zehebî'nin kaydettiğine göre bin yüz seksen kûsûr âlimle görüşüp, onlardan hadis dinlemiştir. Hadis rivâyet etme icazeti alan İbnu'l Hâcib, bu alanda eserler yazmıştır. Muhaddîslerin çoğu tarafından tevsîk edilen İbnu'l-Hâcib hakkında hocası Ziyâ el-Makdisî, “dinine sıkı sıkıya bağlı, çokça hayır işleyen, sebt, hadis almada ve rivâyet etmede oldukça dikkatli biriydi.” ifadelerini kullanmaktadır. Hâfız Ebû Muhammed

¹⁴² İbnü'l Müstevfî, el-Mübarek b. Ahmed el-İrbilî, *Târîhu İrbîl* (Tahk. Sâmî b. Seyyid Hamâs), I-II, Dâru'r-Reşîd, Irak 1980, C.I, s.248-249; İbn Hallikân, *a.g.e.*, C.IV, s.392-393; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIII. s.905; İbn Receb, *a.g.e.*, s.389-393; es-Safadî, *a.g.e.*, s.219-220.

¹⁴³ İbnü'l-Müstevfî, *a.g.e.*, s.248.

¹⁴⁴ Zehebî, *a.g.e.*, C.XIII, s.905.

¹⁴⁵ Zehebî, *Tezkire*, C.IV, s.138-139; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIII. s.905; Zehebî, *a.g.e.*, C.XVI, s.252-253; İbn Receb, *a.g.e.*, s.389-393.

¹⁴⁶ İbn Receb, *a.g.e.*, s.393.

Zekiyuddin Abdülazim b. Abdülkavî el Münzirî onun kırk yaşına gelmeden vefât ettiğini, hadisi anlamada dikkatli, hadisi toplamada çok gayretli olduğunu kaydetmiştir. Vefât etmeden önce kitaplarını Kâsiyun dağının eteklerindeki Dâru'l Hadis'e vasiyyet eden İbnu'l Hacib, 28 Şaban 630'da vefât etmiştir.¹⁴⁷

Hayatları hakkında kısa bilgileri verilen bu âlimlerin dışında, el-Makdisî'den hadis dinleyenler arasında şu âlimlerin isimleri de geçmektedir:

- 1- Seyfeddin İbnü'l-Mecd.
- 2- İbnu'l-Ezher es-Sayrefînî.
- 3- Zekiyuddîn Muhammed b. Yusuf el-Birzâlî.
- 4- Mecduddîn b.el-Hulvânî.
- 5- Şerefüddîn İbn Nablusî.
- 6- Fahrüddîn Ali b. El-Buhârî.
- 7- Şemsüddîn Muhammed b.Kemal.
- 8- Ebû'l-Abbas b. Zâhirî.
- 9- Muhammed b.Hâzım.
- 10- El-İzz b.el-Ferrâ.
- 11- Ebû Cafer b.el-Mevâzînî.
- 12- Necmü'd-din Mûsa eş-Şakrâvî.
- 13- Ebû'l Kâdî Takiyyu'd Süleyman b.Hamza.
- 14- Muhammed b. Hamza el-Makdisî.
- 15- Dâvud b.Hamza el-Makdisî.
- 16- İsmâîl b. İbrâhîm b.el-Habbâz.
- 17- Osmân b. İbrâhîm el-Hımsî.
- 18- Salim b. Ebî'l Heca'.
- 19- Muhammed b. Hatib.
- 20- İsa b.Meâlî es-Simsâr.
- 21- Ebû Ali İbn el-Hallâl.
- 22- Ali b.Bekâi el-Mulakkîn.
- 23- Ömer b. Ce'vân.

¹⁴⁷ İbnü'l Müstevfî, *a.g.e.*, C.II, s.644-645; Zehebî, *a.g.e.*,CXIII, s.928; Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXII, s.370; Zehebî, *Tezkire*, C.IV, s.164-166; Süyûtî, *a.g.e.*, s.509.

- 24- İsa b.Muhammed ebî Muhammed el-Attâr.
- 25- Abdullah b.ebî Tâhir el-Makdisî.
- 26- Ahmed b. Mü'mîn.
- 27- Ebû Bekir b.Abdu'd-Dâîm.
- 28- Muhammed b.Yûsuf Zehebî.
- 29- Şemseddin Muhammed b. Abdurrahim b. Abdülvâhid el-Makdisî.
- 30- Zeyneb bt. Abdullah.
- 31- Muhammed b. Ali el-Mevâzînî.
- 32- İsa el-Mut'im.
- 33- Ahmed b.İsa b. Abdullah el-Makdisî.
- 34- Süleyman b. Hamza el-Makdisî.
- 35- Abdullah b. Ebî Bekr el-Harbî.
- 36- Mûsa b.İbrâhîm eş-Şe'ravî ve diğeri. ¹⁴⁸

1.3.8. Eserleri

Hadis âlimlerinin yanında Ziyâeddîn el-Makdisî'nin adı zikredildiğinde akıllarına hemen onun *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* isimli eseri gelir. Zaten kendisi de bu eserle meşhûr olmuştur. Araştırmaya konu olan bir diğeri başlık *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* olduğu için onunla ilgili malûmât daha sonra verileceğinden bu başlık altında sadece Makdisî'nin diğeri eserleri hakkında kısa bilgiler verilecektir. 594 yılında başlayan ve 612'de sona eren, 500'den fazla âlim ile görüşüp¹⁴⁹ onların ders halkalarına katılan ve yüzlerce kitabı müzakere eden Ziyâeddîn el-Makdisî kensinden sonra çok faydalı eserler bırakmıştır. Yazdığı kitapların çoğu hadis ilmiyle alakalı olmakla birlikte farklı konularda da eserler yazmıştır. Ancak burada Ziyâeddîn el-Makdisî'nin yazdığı kitapların sayısı ile ilgili bir ihtilaf bulunmaktadır. Şöyle ki Zehebî onun telif ettiği eserlerin isimlerinden bahsettiği kısımda Makdisî'nin yazdığı kitapların sayısı 15¹⁵⁰, İbn Receb el-Hanbelî (v.764) 36¹⁵¹, İbn Hacer el-Askalânî'nin (v.852) *el-Mu'cem'inde* bu sayı 23¹⁵² olmaktadır.

¹⁴⁸ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIV, s.328; Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXIII, s.129; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.521; İbn Müflih, *a.g.e.*, C.II, s.451; Süyûtî, *a.g.e.*, CI, s.498.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, C. XIII, s.198; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.516.

¹⁵⁰ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.128.

¹⁵¹ İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.518-521.

Hasnâ Bekrî Neccâr ise Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatını ve hadis ilmindeki gayretlerini konu alan doktora tezi çalışmasında el-Makdisî'ye ait 121 kitabın ismini zikretmiştir.¹⁵³ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin *es-Sünen ve'l-Ahkâm ani'l-Mustafâ aleyhi efdalu's-salâtu ve's-selam* isimli eserini tahkik eden Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe eserin mukaddimesinde el-Makdisî'nin yazdığı küçük-büyük kitapların isimlerini zikrederken bunların sayısının 152 adet olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* dışında te'lif ettiği eserlerden bazıları şunlardır:

1. *Fezâilu'l-Kur'âni'l-Azîm*¹⁵⁵ : Kur'an'ı öğrenmenin ve öğretmenin, kâidelerine göre güzelce okumanın önemi ve bazı sûrelerin fazileti gibi konuların ele alındığı kitap, altmış beş rivâyeti senetleriyle birlikte almıştır. Salâh b. Âyîd eş-Şellâhî tarafından tahkik edilen eser 2000 yılında yayınlamıştır.¹⁵⁶

2. *İhtisâsu'l-Kurân bi-Avdihî ile'r-Rahîmu'r-Rahmân*: Ku'an'ın Allah kelâmı olduğunu inkâr edenlere karşı yazılmış bir risaledir.¹⁵⁷ Abdullah b. Yûsuf el-Cudey tarafından tahkik edilip 1989 yılında neşredilmiştir.

3. *es-Sünen ve'l-Ahkâm ani'l-Mustafâ aleyhi efdalu's-salâtu ve's-selam*: el-Ahkâm olarak bilinen kitap Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe tarafından tahkik edilerek 2004 yılında yayınlamıştır.¹⁵⁸

4. *En-Nehyu an-Sebbi'l-Ashab ve mâ fihî mine'l-ismi ve'l-îkâb*¹⁵⁹ : Ziyâeddîn el-Makdisî, bu eseri sahabeye karşı saygısızca sözler sarfedenlere karşı kaleme almıştır. O, bu kitabında sahabeye karşı saygısızca konuşmanın büyük günah olduğunu ifade etmiş ve bu şahıslara verilecek cezaları ortaya koymuştur.

¹⁵² İbn Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Müesses li'l-Mu'cemi'l-Müfehres*, (Tahk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı), I-II, Beyrut 1994, C.II, s.430-434.

¹⁵³ Neccâr, *a.g.e.*, s.452-456

¹⁵⁴ el-Makdisî, Muhammed b. Abdülvahid, *es-Sünen ve'l-Ahkâm ani'l-Mustafâ aleyhi efdalu's-salâtu ve's-selam*, (Tahk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe), I-VI, Dâru Mâcid Aseyrî, Cidde 2004, C.I, s.71-117.

¹⁵⁵ İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.519.

¹⁵⁶ Efendioğlu, 2013a, *a.g.m.*, s.492.

¹⁵⁷ el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşr. Mukaddimesi, s.79.

¹⁵⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşr. Mukaddimesi, s.78.

¹⁵⁹ Zehebî, *Siyer-i A'lâm*, C.XXIII, s.128.

Kitap 1994'te Muhammed Ahmed Âşûr ve Cemâl Abdülmün'im el-Kûmî tarafından tahik edilerek yayınlanmıştır.¹⁶⁰

5. *Fezâilu'l-A'mal*¹⁶¹: Ziyâ el-Makdisî'nin meşhûr eserlerinden biridir. Bazı amellerin faziletiyle ilgili 778 rivâyeti ihtiva eden eser birçok defa basılmıştır.¹⁶²

6. *Muvâfaqatü'l-Eimmeti'l-Hamse*¹⁶³: Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin aynı hocadan rivâyet ettikleri sekiz hadisin müellife ulaşan âlî isnâdlarını ihtiva eden eser, Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından tahkîk edilerek müellifin biyografisine dâir “*et-Tenvîh ve't-tebyîn*” ile birlikte neşredilmiştir.¹⁶⁴

7. *Fezâilu's-Şam*¹⁶⁵: Haçlı seferleri sırasında işgal edilen Şam ve Filistin'in Müslümanlar açısından önemini ortaya koymak amacıyla te'lif edilmiştir. Kitabın sadece Kudüsle ilgili kısmı günümüze ulaşmıştır. Muhammed Mûti' el-Hâfız tarafından tahkik edildikten sonra 1984'te yayınlanmıştır.¹⁶⁶

Ziyâ el-Makdisî, bu eserlerin yanı sıra fıkıh, siyer, tarih, akâid, fezâil, mûkibât (ceza hukuku) vb. alanlarda eserler yazmıştır. Yazdığı eserler aşağıda verilmiştir.

- 1- el-Muvâfakat,
- 2- Menâkîbu'l-Muhaddîsîn
- 3- Sıfatu'l-Cennet
- 4- Sıfatu'n-Nâr
- 5- Sîretü'l-Mekâdise.
- 6- Zikru'l-Havz.
- 7- Sîretü's-Şeyheyh el-Hâfız Abdulğani ve's-Şeyhu'l-Muvaffak.
- 8- Kitâlu't-Türk.
- 9- Fazlu'l-İlm.
- 10- Efrâdu's-Sahîh.

¹⁶⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşr. Mukaddimesi, s.116.

¹⁶¹ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.128.

¹⁶² el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşr. Mukaddimesi, s.101.

¹⁶³ el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşr. Mukaddimesi, s.113.

¹⁶⁴ Efendioğlu, 2013a, *a.g.e.*, s.492.

¹⁶⁵ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.128.

¹⁶⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşr. Mukaddimesi, s.101-102; Efendioğlu, 2013a, *a.g.e.*, C.XXXXIV, s.492.

- 11- Efrâdu's-Sahîh ve Ğarâibuhû.
- 12- El-Mûbikat.
- 13- Zemmü'l-Müskir.
- 14- Kelâmu'l-Emvât.
- 15- Şifâu'l-Alîl.
- 16- Kıssatü Mûsâ aleyhi's-selâm.
- 17- Er-Ruvât ani'l-Buhârî.
- 18- Delâilü'n-Nübüvve.
- 19- el-İlâhiyyat.
- 20- Fezâilü'l-Cihad.¹⁶⁷

1.3.9. Bir İlim Yuvası: Dâru'l-Hadis ez-Ziyâiyye

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin ilim dünyasına katkıları sadece bu eserlerle sınırlı değildir. Babasından ona miras kalan arazi üzerinde, içinde hadis ilimlerinin okutulacağı bir medrese inşâ etmiştir. İslam dünyasının farklı şehirlerine düzenlediği ilmî yolculuklardan sonra, içinde talebe okutacağı ve eser te'lif edeceği bu medreseye “Dâru'l-hadis ez-Ziyâiyye” denildi. Ziyâeddîn el-Makdisî, Dâru'l-hadis ez-Ziyâiyyetü'l-Muhammediyye, Dâru's-sünne¹⁶⁸ ve el-Medresetü'z-Ziyâiyye¹⁶⁹ olarak ta tanınmış olan bu eğitim yuvasını babasından kendisine miras kalan arsa üzerinde¹⁷⁰, Kâsiyûn dağının eteğinde bulunan Câmiu'l-Muzafferî'nin kapısının karşısında konumlandırmıştır.¹⁷¹ Daha önce de ifade edildiği üzere 612 yılında bu medresenin yapımına başlanmış ve sadece kendi imkânları ölçüsünde ve hayır sahiplerinin yardımıyla¹⁷² ancak 620 tarihinde inşası tamamlanmıştır.¹⁷³

İlmî seyahatlerinde satın aldığı kitaplarını medreseye vakfeden¹⁷⁴ Ziyâeddîn el-Makdisî, ömrünün kalan kısmını bu dâru'l-hadiste eğitim-öğretime ve ibadete

¹⁶⁷ Zehebî, *a.g.e.*, C. XXIII, s.128; İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.518-521; el-Makdisî, *a.g.e.*, Neşredenin Mukaddimesi, s.74-117

¹⁶⁸ İbn Tolon, *a.g.e.*, C.I, s.130.

¹⁶⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, C.XIII, s.198.

¹⁷⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIV, s.476.

¹⁷¹ Muhammed b. Şakir, *a.g.e.*, C.III, s.427; İbn Tolon, *a.g.e.*, C.I, s.132

¹⁷² Zehebî, *a.g.e.*, C.XIV, s.476; Muhammed b. Şakir, *a.g.e.*, C.III, s.427; es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.49.

¹⁷³ Kürd Ali, *a.g.e.*, C.VI, s.97.

¹⁷⁴ es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.49; İbn Kesir, *a.g.e.*, C.XIII, s.198.

ayırmiştir. Münevver şahsiyetlerin ders okuttukları bir mektep olan bu medresede Ziyâ el-Makdisî birçok talebe yetiştirmiştir.¹⁷⁵ Kısa zamanda meşhur olan Dârü'l-hadis ez-Ziyâiyye birçok âlime ev sahipliği yapmıştır. İbnü Kemal Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahim b. Abdulvahid el-Makdisî (v.688), Ahmed b. Abdurrahim el-Makdisî (v.693), Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebî Bekr es-Sa'dî (v.703), Muhammed b. İbrahim b. Abdullâh el-Makdisî (v.748), Ömer b. Sa'dullâh b. Abdülâhad el-Harrânî (v.749), Şemseddin Kabakabâi Muhammed b. İbrahim b. Abdillâh el-Merdâvî (v.826) âlimler burada ders vermiştir.¹⁷⁶

Dârü'l-hadis ez-Ziyâiyye içinde sadece âlimlerin ders okuttuğu bir yer değildi. Bütün bölgeye hitab edecek bir kütüphaneye de sahipti. Bu kütüphane medresenin içinde olup 'Mektebetü'z-Ziyâiyye' olarak bilinmiştir.¹⁷⁷ Başta Ziyâeddîn el-Makdisî'nin kitaplarını vakfettiği bu kütüphane daha sonrasında birçok âlimin kitaplarını vakfetmesiyle birlikte çok zengin bir nitelik kazanmıştır.¹⁷⁸

Dârü'l-hadis ez-Ziyâiyye hicrî 658 yılında Moğolların Şam'ı işgali sırasında talan edilmiş, kitaplarının bir kısmı ise satılmıştır. Sonraları tekrardan imar edilip faaliyete sokulan medrese 1150 yılında yıkıldıktan sonra kitaplar başka medreselere nakledilerek arazinin üzerine evler inşa edilmiştir. Bugüne Dârü'l-hadis ez-Ziyâiyye'den sadece bazı kalıntılar ulaşabilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Efendioğlu,2013a, *a.g.m.*, s.492.

¹⁷⁶ İbn Tolon, *a.g.e.*, CI, s.134-137.

¹⁷⁷ İbn Tolon, *a.g.e.*, CI, s.138.

¹⁷⁸ İbn Tolon, *a.g.e.*, CI, s.138.

¹⁷⁹ Efendioğlu, *a.g.m.*, C.XXXXIV, s.492.

İKİNCİ BÖLÜM

ZİYÂEDDÎN EL-MAKDİSÎ'NİN

EL-EHÂDÎSU'L-MUHTÂRE ADLI ESERİ VE METODU

2.1. EL-EHÂDÎSU'L-MUHTÂRE

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hadis ilmine dair yazdığı en hacimli ve en meşhur kitabıdır. Kitabın mukaddime bölümünde, bu kitabı yazmaktaki amacının Buharî ve Müslim'in *Sahîh*lerine almadıkları sahîh hadisleri en güzel senetlerle bir araya getirmek olduğunu¹⁸⁰ belirten müellif kitabını tamamlayamadan vefat etmiştir.¹⁸¹ Hadislerin tasnife tabi tutularak eserlerde bir araya getirildiği hicrî üçüncü asırda bazı muhaddisler kitaplarına sadece sahîh hadisleri aldılar. Hicrî 7. asırda yaşamış olan Ziyâeddîn el-Makdisî de eserini kaleme alırken kitabına sadece sahîh hadisleri ve illetli olarak bilinen hadisleri en sağlam senetlerle almayı amaçlamıştır. el-Makdisî ile selefleri arasında yaklaşık dört asır bulunmaktadır. Ancak kitab tertib ve tasnif metodu itibariyle ilk dönem eserlerine benzediğinden¹⁸² bu telif türünün son örneği kabul edilmiştir.

2.1.1. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin İsmi Üzerindeki Tartışmalar

Âlimler, Makdisî'nin eseri için lafız açısından farklı ancak mana açısından birbirine yakın olan birkaç isim zikretmişlerdir. Nitekim onların her biri kendi yaklaşımına göre onun eserini isimlendirmişlerdir. Bu araştırmadan önce, el-*Ehâdîsu'l-Muhtâre*'yi tahkîk eden Abdülmelik b. Dehîş ve *ez-Ziyâu'l-Makdisî ve Cuhûduhû fî 'ilmi'l-Hadis* adlı çalışmanın yazarı olan Hasnâ Bekrî Neccâr da bu eserin ismiyle ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır.¹⁸³ Kanaatimizce Abdülmelik b. Dehîş'in isimlendirmesinde bir problem bulunmaktadır. Zîra o, eserin kapak kısmında *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre* ve *el-Mustahrecu mine'l-Ehâdîsi'l-Muhtâre*

¹⁸⁰ el-Makdisî, *el-Mustahrecu Mine'l-Ehâdîsi'l-Muhtâre Mimmâ Lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Muslim fî Sahîheyyhima*, (Tahk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), I-XIII, Dâru Hıdr, Beyrut 2000, C.I, s.69-70.

¹⁸¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, C.XIII, s.198.

¹⁸² İbn Abdülhâdî, *es-Sârimu'l-Munkî*, (Tahk. Ukayl b. Muhammed el-Yemânî), Müessesetü er-Reyyân, Beyrut 2003, s.121.

¹⁸³ Neccâr, *a.g.e.*, s.159.

mimmâ lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Muslim fî Sahîheyhima isimlerini kullanırken, tahkîk kısmında ise *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre mimmâ lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Muslim fî Sahîheyhima* ismini kullanmıştır. Yapılan araştırmalarda elde edilen verilerin oluşturduğu kanaate göre, bu eserin günümüze tek nüshâ olarak gelmesi ve bazı müstensihlerin kapak kısmındaki ismini değiştirmeleri söz konusu problemin kaynağı olmuştur. Bunun haricinde Ziyâeddîn el-Makdisî'nin, eserinin bazı kısımlarında *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre mimmâ lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Muslim fî Sahîheyhima* şeklindeki isimlendirmeyi zikredip¹⁸⁴ bunun eserinin adı olup olmadığına değinmemesi de ayrıca bir problem teşkil etmektedir. Bununla birlikte o, diğer eserlerinde de bu çalışmasının ismine değinmemiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı âlimler, bu esere isim tayin ederken sayılan bütün bu hususları göz önünde bulundurmuş ve bu minvalde eser için beş farklı isim kullanmışlardır.

1- *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre mimmâ lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Muslim fî Sahîheyhima* şeklindedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Makdisî, eserinin farklı yerlerinde bu isme değinmiştir. Ayrıca bu eserin râvilerinden olup aynı zamanda Makdisî'nin öğrencisi olan Necmuddîn İsmâil el-Habbâz (v.703), İbn Hacer el-'Askalânî *el-Mecma'u'l-Muesses* adlı eserinde,¹⁸⁵ Münâvî *Feyzu'l-Kadîr* isimli eserinde ve bu eserin muhakkîki Abdülmelik b. Dehîş ve diğer bazı âlimler de eseri bu şekilde isimlendirmişlerdir. Bunun dışında Hollanda'danın Layden kentinde bulunan kütüphanedeki nüshâ üzerindeki isim de bu şekildedir.¹⁸⁶

2- *el-Ehâdîsu'l-Ciyâdu'l-Muhtâre mimmâ Leyse fî's-Sahîheyn ev Ahadihimâ* şeklinde olup eseri bu şekilde isimlendiren ilk âlim Kettânî'dir (v.1927).¹⁸⁷ Kanaatimizce o, eserin muhtevâsını ve müellifin mukaddimede beyan ettiği metodunu dikkate alarak böyle bir isimlendirmede bulunmuştur.

¹⁸⁴ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.61.

¹⁸⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, C.II, s.430.

¹⁸⁶ el-Münâvî, Abdurrauf, *Feyzu'l-Kadîr*, el-Mektebetü't-Tüccâriyyetu'l-Kübârâ, Mısır 1994, C.I, s.94.

¹⁸⁷ Kettânî, Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî, *er-Risâletü'l-Mustatrafe*, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1986, s.16.

- المستخرج من الاحاديث المختارة مما لم يخرج البخاري ومسلم في صحيحيهما 3- *el-Mustahrecu mine'l-Ehâdîsi'l-Muhtâre mimmâ lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Muslim fî Sahîhehima* şeklindedir. Bu isim Makdisî'nin yeğeni ve aynı zamanda bu eserin râvîlerinden biri olan hâfız Şemseddin Muhammed b. Abdürrahim el-Makdisî'nin hattıyla eserin bazı yerlerinde yazılmıştır. *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre*'nin muhakkîki olan Abdülmelik b. Dehîş de bu ismi, eserin kapak kısmında yedek bir isim olarak kullanmıştır. Ancak kitabın bu şekilde isimlendirilmesi eserin gerçekliğiyle uyuşmamaktadır. Zîra 'Müstahrec'¹⁸⁸ isminin kendine özgü bir terim anlamı vardır. Bunun dışında böyle bir çalışma yapacak kişilerin, müellifin isnatlarını karşılaştırması ve hadislerin tahrîcini yapması gerekmektedir. Ancak bu kitabın içeriği böyle değildir.

4- الأحاديث المختارة - *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre* şeklindedir. Enes b. Mâlik ve onun dışındaki bazı âlimlerin müsnedlerinin bazı parçalarında bu şekilde yazılı olan bu isim, Zehebî (v.748),¹⁸⁹ Safâdî (v.764),¹⁹⁰ İbn Receb (v.795)¹⁹¹ ve İbn Muflih (v.884)¹⁹² gibi âlimler arasında meşhûr olup kitab bu isimle anılmıştır.

5- المختارة - *el-Muhtâre* şeklindedir. Bu isim hadisçilerin çoğunluğuyla birlikte İbn Teymiyye (v.728),¹⁹³ İbn Kayyim (v.751),¹⁹⁴ İbn Kesîr (v.774),¹⁹⁵

¹⁸⁸ Müstahrec: Sözlükte "çıkarmak" anlamına gelen istihrâc kelimesi, terim olarak "bir hadis kitabındaki bütün rivayetleri bir müellifin kendisine ulaşan başka senedlerle rivayet etmesi" demektir. Bu hadislerin toplandığı kitaba müstahrec, bu işi yapan müellife de müstahric denmektedir. (S.Kemal Sandıkçı, "Müstahrec", *DİA*, İstanbul 2006, C.XXXII, s.111.)

¹⁸⁹ Zehebî, *Tezkire*, C. II, s.156.

¹⁹⁰ es-Safâdî, *a.g.e.*, C.IV, s.49.

¹⁹¹ İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.518.

¹⁹² İbnu'l-Muflih, *a.g.e.*, CII, s.451.

¹⁹³ İbn Teymiyye, Ebû'l-'Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Fetava'l-Kubra*, (Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1987, C.III, s.282.

¹⁹⁴ İbn Kayyim El-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşki el-Hanbelî, *İğasetu'l-Lehfan fî Mesayidi's-Şeytan*, Daru'l-Âlem, Mekke Trz., s.507.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *İhtisarü 'Ulumi'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1987, s.29.

‘Irâkî (v.806),¹⁹⁶ Sahâvî (v.902),¹⁹⁷ Süyûtî (v.911)¹⁹⁸ ve Hâci Halife (v.1067)¹⁹⁹ (Kâtip Çelebî) gibi âlimler tarafından kullanılmıştır.

6- الصحيح - *es-Sahîh* şeklindedir. Bu ismi Moğultay b. Kılıç (v.762) *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl* isimli kitabında kullanmıştır.²⁰⁰

Eserin isminin etrafındaki tartışmalarda farklı olan görüşler zikredildikten sonra kitabın ismiyle ilgili olarak şunlar söylenebilir:

1. Kettânî'nin kullandığı ‘ الأحاديث الجياد المختارة مما ليس في الصحيحين أو ‘ أحدهما *el-Ehâdisu'l-Ciyâdu'l-Muhtâre mimmâ Leyse fî's-Sahîheyn ev Ahadihimâ* isimlendirmesini Kettânî'nin haricinde kullanmış olan bir isme rastlanılmamıştır.

2. ‘*el-Mustahrecu...*’ şeklinde başlayan ve üçüncü isim başlığında belirtilen isimlendirme, kitabın içeriğine ters düşüp onunla uyuşmamaktadır. Nitekim Müstahrec kelimesinin terim anlamı meşhûr olup hadis literatüründe de bilinmektedir.

3. Dördüncü ve beşinci isimler ise kitabın gerçek isminin kısaltmalarıdır. Nitekim âlimler, uzun isme sahip eserlerin isimlerine işaret ederlerken çoğu zaman eserin ismini kısaltmayı tercih etmişlerdir. Örneğin Buhârî'nin meşhûr eserinin kısaltılmamış ismi *el-Câmi'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasaru min Umûri'r-Rasûlillâhi ve Sünenihi ve Eyyâmihi* iken, âlimler, bunu *el-Câmi'u's-Sahîh* veya *Sahîhu'l-Buhârî* şeklinde kısaltmışlardır. Bu husus Tirmizî (v.279), İbn Huzeyme (v.311) ve diğer sünen yazarlarının eserleri için de geçerlidir.

¹⁹⁶Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân, *Zeyl Mizânu'l-İtidâl*, (Tahk. Ali Muhammed Muavved-Âdil Ahmed Abdulmevcüd), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s.122.

¹⁹⁷ es-Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdürrahmân b. Muhammed, *Kitâbü'l-Gâye fî şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-Rivâye*, (Tahk. Ebû Aişe Abdulmun'im İbrâhîm), Mektebetü Evlâdu's-Şeyh Li't-Türâs, Kahire 2001, s.134.

¹⁹⁸ Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîb en-Nevevî*, (Tahk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî), I-II, Dâru't-Taybe, Riyad Trz., C.I, s.158.

¹⁹⁹ Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah, Hâci Halife, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-VI, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1941, C.II, s.1624.

²⁰⁰ Ebü Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Tahk. Ebü Abdürrahman Âdil b. Muhammed-Ebü Muhammed Usâme b. İbrâhîm), el-Fârûku'l-Hadîsiyye, y.y., 2001, C.V, s.83.

4. Kitab için kullanılan altıncı isim olan الصحيح - *es-Sahih* ismi Moğoltay b. Kılıç'ın kitabı *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl* isimli kitabı haricinde başka bir kaynakta kullanıldığı tespit edilmemiştir.

5. Yukarıda belirtilen tespit ve değerlendirmelerden sonra, Makdisî'nin bu eserinin birinci isimle yani "الأحاديث المختارة مما لم يخرج البخاري ومسلم في" - *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre mimmâ lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Muslim fi Sahiheyhima* ismiyle adlandırılması daha uygun görülmektedir. Zira bu isimlendirme müellifin mukaddimesinde "bunlar benim Buhârî ve Müslim'de yer almayan sahîh hadislerden seçtiklerimdir"²⁰¹, anlamındaki فَهَذِهِ الْأَحَادِيثُ اخْتَرْتَهَا ifadesine daha yakındır. Ayrıca bu isim Makdisî'nin eserin muhteviyatıyla da örtüşmektedir.

2.1.2. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin Nüshaları

Müellif *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre* isimli kitabını tamamlayamadan vefat etmiştir. Makdisî'nin yazdığı ve günümüze ulaşmış şekliyle ilgili farklı bilgiler serdedilmiştir. Bununla ilgili olarak Zehebî (v.748)²⁰², Nuaymî (v.927)²⁰³, Salâhaddin Muhammed b. Şakir (v.764)²⁰⁴, es-Safâdî (v.764)²⁰⁵ ve İbn Receb (v.795)²⁰⁶ telif edilmiş haliyle kitabın 90 cüzden ibaret olduğunu ifade etmişler, İbn Hacer ise kitabın 86 cüzden mürekkep olduğunu söylemiştir.²⁰⁷ Ancak günümüze sadece 35 cüzü ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan kitabın bu 35 cüzünü ihtiva eden ve aynı zamanda kitap üzerine yapılan çalışmalara esas teşkil eden kısmın yazma nüshalarından biri Şam'da Dâru'l-kütüb ez-Zâhiriyye'de bulunmaktadır.²⁰⁸ *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre*'nin incelenmesinde teze kaynaklık eden ve Abdülmelik b. Dehîş tarafından tahkiki yapılarak neşredilen baskısı Zâhiriyye Kütüphanesinde bulunan nüshası esas alınarak neşredilmiş baskısıdır. Bu nüshanın dışında başka nüshaların varlığından da bahsedilmiştir. Ebu'l-Alâ

²⁰¹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.69.

²⁰² Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C.XIV, s.475.

²⁰³ Nuaymî, *a.g.e.*, C.II, s.73.

²⁰⁴ İbn Şakir, *a.g.e.*, C.III, s.427.

²⁰⁵ es-Safâdî, *a.g.e.*, C. IV, s.49.

²⁰⁶ İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.519.

²⁰⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, C.II, s.430.

²⁰⁸ Efendioğlu, 2012a, *a.g.e.*, s.87.

Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el Mübârekfûrî (v.1935) *Câmiu't-Tirmizî*'yi şerhettiği isimli kitabının sahîh hadislerin bir araya getirildiği kitaplardan bahsettiği bölümde Ziyâeddîn el-Makdisî ve kitabı *el-Ehâdîsu'l-Muhtâre*'den de bahsetmiştir, el Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*'de *el-Muhtâre'nin İbn Kesir* hattıyla yazılmış bir nüshasının Almanya'da Hizânetü'l-kütübî'l-Cermeniyeye'de olduğunu kaydetmiştir.²⁰⁹ Dr.Hasna Bekrî Ahmed Neccâr hanımefendi ise *el-Muhtâre*'nin üç farklı nüshâsının olduğunu söylemektedir. Bunlar;

- 1- Kazakistan'ın başkenti Astana'daki nüshâ.
- 2- Almanya'nın Potsdam şehrindeki nüshâ.
- 3- Hollanda'nın Layden şehrindeki nüshâ.²¹⁰

2.1.3. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin Râvileri

Elimizde bulunan *el-Muhtâre*'nin sadece iki râvîsi bulunmaktadır.

1- Hâfız Şemseddin Muhammed b.Abdurrahim b. Abdülvahid b. Ahmed el-Makdisî²¹¹ : Ziyâeddîn el-Makdisî'nin kardeşinin oğlu olan ve İbn Kemal künyesiyle bilinen Muhammed b.Abdurrahim b. Abdülvahid, Kâsiyun dağının eteğinde kurulmuş Salihyye mahallesinde 607 yılında doğmuştur. Hadis ilminde imam, muhaddis, kudve ve salih bir kimse olarak anılmıştır. Ebu'l-Kasım Muahmed b. Abdülkerim b. Abdüssamed el-Herastânî (v.682), el-İmâd b. İbrahim b. Abdülvahid b. Ali el-Makdisî (v.614), İbnü Ebî Lokma lakabıyla tanınmış Muhammed b. es-Seyyid el-Ensârî (v.623), el-Hasan b. ez-Zebîdî (v.629) ve daha birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. Amcası Ziyâeddîn el-Makdisî'nin el-Ahkâm adlı eserine bir tetimme de yazan hâfız Şemseddin Muhammed b.Abdurrahim hicrî 688'de vefat etmiştir.²¹²

²⁰⁹ el-Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetü'l-ahvezi bi-şerhî Câmiu't-Tirmizî*'yi, (Tahk. Abdurrahman Muhammed Osman), I-12, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Trz, C.I, s.162.

²¹⁰ Neccâr, *a.g.e.*, s.163.

²¹¹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.61.

²¹² Zehebi, *a.g.e.*, C.XV, s.617; es-Safadî, *a.g.e.*, C.III, s.203.

2- Necmeddin Ebu'l-Fida İsmâîl b. İbrahim b. Salim el-Ensârî²¹³: İbnu'l-Habbâz olarak tanınmış olan İsmail b.İbrahim el-Ensârî 629 yılında Şam'da doğmuştur. Sahabeden Ubâde b. Samit el-Ensârî'nin soyundan gelmiştir. Ziyaeddîn el-Makdisî'nin haricinde el-Hasan b. ez-Zebîdî (v.629), Ziyâeddîn Ebû Muhammed Abdülhak b. Halef b. Abdülhak (v.641), Ebû İshâk İbrahim b. Halil b. Abdullah (v.658) ve daha birçoklarından ilim tahsil etmiştir. Kendisinden Mizzî (v.742) ve Zehebî (v.748) gibi birçok âlim de rivayette bulunmuştur. 703 yılında Şam'da vefat etmiş olup Kâsiyun'da defnedilmiştir.²¹⁴

2.1.4. el-Ehâdîsu'l-Muhtâre'nin Özellikleri

Hadisçiler, eserlerindeki hadislerin tertibinde 'ale'l-ebvâb' ve 'ale'r-ricâl' olmak üzere iki yol izlemişlerdir.²¹⁵ 'Ale'l-Ebvâb' yani konularına göre te'lif edilen eserler aşağıda beyan edildiği şekilde isimlendirilmiştir:

a) Cami'-الجامع : İman ve ibadet, muamelat ve ahkâm ve diğer bütün konuları ihtiva eden hadisleri bir araya getiren kitap.²¹⁶ Buhârî ve Müslim'in Câmi'leri gibi.

b) Mûsânef-المصنف : Hadislerin tedvin edildiği dönemde bütün hadis konularını bünyesinde barındıran hadis eserlerine verilen isim. Ancak hadis ilminin kendi içinde bir sistematiğe kavuşmasıyla birlikte geniş anlamı daraltılarak bu kullanımı terkedilmiştir.²¹⁷

c) Sünen-السنن : Ahkâm hadislerin, iman, abdest, namaz ve zekât gibi fıkıh konularına göre tertib edilmesi suretiyle yazılan hadis kitaplarına verilen isim.²¹⁸

d) Müstedrek, Müstahrec ve Zevâid bâbından yazılan eserler yukarıda verilen üç temel hadis kitabı türünün tamamlayıcısı hükmünde olup, bunlarla ilgili bilgileri hadîsusûlü alanında yazılan eserlere bırakılarak, burada bu bilgilerle

²¹³ Neccâr, *a.g.e.*, s. 159.

²¹⁴ es-Safâdî, *a.g.e.*, C.IX, s.40; İbn Receb, *a.g.e.*, C.IV, s.347

²¹⁵ Kettânî, *a.g.e.*, s.16.

²¹⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker*, (Tahk. Abdullah b.Dayfullah er-Ruhaylî) Matbaatü Sefirü'r-Riyad, Riyad 2001, s.90; Yaşar Kandemir, "Câmi'", *DİA*, İstanbul 1993, C.VII, s.94.

²¹⁷ Nureddin ITR, *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l Fikr, Dımaşk 1981, s.461; Ali Yardım, *Hadis I-II*, Damla Yayınevi, İstanbul 2012, s.67.

²¹⁸ Kettânî, *a.g.e.*, s.32; ITR, *a.g.e.*, s.199; Yardım, *a.g.e.*, s.85

iktifa edilecektir. Ale'r-ricâl yani hadisin râvisinin ismi esas alınarak te'lif edilen eserler de aşağıda verilen şekilde tasnif edilmişlerdir.

a) Müsned-المسند : Yukarıda verilen üç hadis kitabı konularına göre tertib edilen kitaplardır. Bunların dışında râvilerine göre tertib edilen eserler vardır. Bu eserlerden bazıları hadisi rivâyet eden ilk râvi yani sahâbî esas alınarak Sahâbe-i Kirâm'ın isimleri, İslam'a giriş sırası esas alınarak veyahut da İslam'a ilk giren Sahabe'ye tertibe dilmiştir. Hadis ilminde bu yöntemle yazılan eserlere müsned denilmiştir.²¹⁹

b) Mu'cem-المعجم : Müsnedlerin zıddına hadislerin son râvî esasına göre tertib edilen bu yöntemde alfabetik sıralamaya dikkat edilir. Bu yöntemle yazılmış eserlere verilen isim.²²⁰

Makdisî'nin *el-Muhtâre*'si incelendiği zaman eserle ilgili olarak şu özellikler göze çarpmaktadır:

1- *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* müsned türü bir eserdir. Makdisî kitabında, ilk dört halife başta olmak üzere cennetle müjdelenen on sahabeyi en başa almıştır.²²¹ Hz.Ebû Bekr'den yapılan rivâyetlerde alfabetik sıralamaya yer vermeyen Makdisî, Aşere-i mübeşşere'den sonra Übey b. Ka'b'dan başlayarak Enes b. Mâlik'e kadar olan sahabilerin rivayetlerini alfabetik sıraya göre zikretmiştir.²²² Sonra da sad (ص) harfine geçerek Sa'saa b. Muâviye ile devam etmiştir. Makdisî'nin *el-Muhtâre*'si Abdullah b. Ömer'in rivayetleri ile son bulmuştur.²²³ Diğer üç halife ve sahâbîlerde harflerin alfabetik sıralamalarına dikkat ederek hadisleri tertib etmiştir.

2- Makdisî Hz. Ebû Bekr'in rivayetlerine yer verirken kendisinden rivayet eden ravi sıralamasında fazileti esas alarak Hz. Ömer'den başlamıştır, fakat

²¹⁹ Kettânî, *a.g.e.*, s.60-61.

²²⁰ İtr, *a.g.e.*, s.203; Yardım, *a.g.e.*, s.77

²²¹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.71-530; C.II, s.11-423; C.III, s.11-322.

²²² el-Makdisî, *a.g.e.*, C.III, s.327- C.VII, s.297.

²²³ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.13- C.XIII, s.192.

sonrasında bunu devam ettirmeyerek Hz.Ömer'in rivayetlerinden itibaren bu uygulamayı terketmiştir.²²⁴

3- Sahabe muksirûndan olup birçok öğrencisi varsa Makdisî, onun öğrencilerini alfabetik sıraya göre dizmiştir.²²⁵ Enes b. Malik'in rivayetlerinde bu üslubu benimsemiştir. Makdisî'nin eseri bu yönüyle hem müsned türü eserleri hem de mu'cem türü eserlerin özelliklerini bir arada bulundurmaktadır.

4- Makdisî, bütün hadisleri senetleriyle birlikte zikretmektedir. O, bu isnâd zincirini Ahmed b. Hanbel ve Ebû Y'alâ el-Mevsilî gibi kendilerinden nakilde bulunduğu eser sahiplerinin eserlerine kadar götürmektedir.

Örneğin Makdisî, şöyle demektedir:

- أَخْبَرَنَا أَبُو الْمَجْدِ زَاهِرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَامِدِ النَّقْفِيِّ بِأَصْبَهَانَ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنِ بْنَ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْخَلَالَ الْأَدِيبَ أَخْبَرَهُمْ أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَنْصُورٍ سَبِطُ بَحْرَوِيَّةٍ أَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَاصِمِ بْنِ الْمُقْرِيِّ أَنَا أَبُو يَعْلَى أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْمُثَنَّى الْمَوْصِلِيُّ نَا أَبُو خَيْثَمَةَ نَا عَمْرُ بْنُ يُونُسَ الْحَنْفِيُّ نَا عِكْرَمَةُ بْنُ عَمَّارٍ نَا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي طَلْحَةَ نَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ يُسْنِدُ ظَهْرَهُ إِلَى جِدْعٍ مَنصُوبٍ فِي الْمَسْجِدِ فَيَخْطُبُ النَّاسَ فَجَاءَهُ رُومِيٌّ فَقَالَ أَلَا أَصْنَعُ لَكَ شَيْئًا تَقْعُدُ عَلَيْهِ كَأَنَّكَ قَائِمٌ فَصَنَعَ لَهُ مِثْبَرًا لَهُ دَرَجَتَانِ وَيَقْعُدُ عَلَى الثَّلَاثَةِ فَلَمَّا قَعَدَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِثْبَرِ خَارَ كَخَوَارِ الثُّورِ حَتَّى ارْتَجَّ يَخْوَارُهُ حَزَنًا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمِثْبَرِ فَالْتَزَمَهُ وَهُوَ يَخُورُ فَلَمَّا الْتَزَمَهُ سَكَتَ ثُمَّ قَالَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ لَمْ الْتَزَمَهُ لَمَا زَالَ هَكَذَا حَتَّى تَقُومَ الْقِيَامَةَ حَزَنًا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدُفِنَ.

Ebû'l-Mecd Zâhir b. Ahmed b. Hâmid es-Sekafî, Ebû Abdillâh Huseyn b. el-Helâl el-Edîb'ten, o da Bahruveyh'in torunu olan İbrâhîm b. Mansûr'dan, o da Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Ali b. Asım b. el-Mukrî'den, o da Ebû Y'alâ Ahmed b. Ali b. Musennâ el-Mevsilî'den, o da Ebû Hayseme'den, o da Ömer b. Yunus el-Hanefî'den, o da 'İkrime b. 'Ammar'dan, o da İshak b. Ebî Talhâ'dan

²²⁴ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.73-170.

²²⁵ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.IV, s.347- C.VII, s.297.

Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber a.s. cuma günü sırtını mescitteki bir kütüğe dayayıp öyle hutbe okuyordu. Bunun üzerine rûmî bir adam gelip, “Yâ Resûlallah! Size bir şey yapsam da onun üzerinde ayaktaymışsınız gibi oturup hutbe okusanız.” deyip ona iki basamaklı bir minber yaptı. Rasulullah üçüncü basamakta oturuyordu. Resûlullah, hutbe okumak üzere minberin üzerine çıkınca, hurma kütüğü, üzüntüsünden öküzün inlemesi gibi inleyip titredi. Bunun üzerine Rasûlullah a.s. minberden inip onu kucaklayınca sustu. Rasûlullah a.s. dedi ki : “Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu kütüğü kucaklamasaydım Resûlullah'a olan özleminden dolayı kıyamete kadar onun inlemesi devam edecekti.” Daha sonra Resûlullah, onun defnedilmesini emretti.²²⁶ Verilen bu örnekte de görüldüğü üzere Makdisî, bu hadisin isnâdında Ebî Y'âlâ el-Mavsilî ile karşılaşmaktadır.

- 4- Hadis kaynaklarından rivayet ettiği hadislerin bazılarında müelliflerinin kitaplarına hadis alırken sahîh hadis alma şartını aramıştır.²²⁷ Hadisin sonunda da hadisi aldığı kaynak yazılı ise yazar ve eser ismini, yazılı değil ise sadece kaynak ismini belirtmiştir.

Örnek:

أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي الْمَجْدِ الْحَرَبِيُّ بِهَا أَنَّ هَبَةَ اللَّهِ بْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَهُمْ أَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ حَدَّثَنِي أَبِي نَا زَيْدٌ هُوَ ابْنُ الْخَبَّابِ حَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ وَاقِدٍ حَدَّثَنِي تَابِتُ النَّبَانِي حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ مَرَّ رَجُلٌ فَقَالَ رَجُلٌ مِّنَ الْقَوْمِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي لِأَحِبُّ هَذَا الرَّجُلَ قَالَ هَلْ أَعْلَمْتَهُ ذَلِكَ قَالَ لِمَا قَالَ فَمُ فَأَعْلِمْتُهُ قَالَ فَقَامَ إِلَيْهِ فَقَالَ يَا هَذَا وَاللَّهِ إِنِّي لِأَحِبُّكَ فِي اللَّهِ تَعَالَى قَالَ أَحَبَّكَ الَّذِي أَحَبَّبْتَنِي لَهُ كَذَا أَخْرَجَهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ فِي مُسْنَدِهِ²²⁸

Ebû Ahmed Abdullah b. Ahmed b. Ebi'l-Mecd el-Harbî bize şöyle haber verdi. Hibetullah b. Muhammed'e el-Hasan b. Ali, ona da Ahmed b. Cafer, ona da Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, ona da babası, ona da Zeyd b. Vehb (İbnu'l-Habbâb), ona da Hüseyin b. Vâkid, Sâbit en-Nebânî'nin Enes b.Mâlik'in şöyle

²²⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.IV, s.356-357.

²²⁷ Neccâr, *a.g.e.*, s.177.

²²⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.V, s.18.

dediğini rivayet etti: “ Ben, Resûlullah’ın huzurunda oturuyorken birisi ona uğradı ve: -Ey Allah’ın Resûlü! Ben bu adamı seviyorum, dedi. Resûlullah, Ona bunu (kendisini sevdiğini) bildirdin mi? diye sordu. Adam: Hayır, diye cevap verdi. Resûlullah: Ona bunu (kendisini sevdiğini) bildir, buyurdu. Enes dedi ki: Adam kalkıp o adama yetişti ve ona: Seni Allah için seviyorum, dedi. Adam da ona: Beni kendisi için sevmiş olduğun Allah da seni sevsin, dedi." (Bu hadisi İmam Ahmed *Müsned*’inde tahrir etmiştir.)

el-Muhtâre ile ilgili olarak yapılan bu tespit ve değerlendirmelerden sonra eserle ilgili olarak şunlar söylenebilir. *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* yapısal yönüyle daha önce telif edilen eserlerden farklı olarak müellifin şahsına özgü bir üslupla kaleme alınmıştır. Eser sahîh hadisleri derlemek maksadıyla kaleme alınmış fakat müsned eserlerin tertibine göre yazılmıştır. Buhârî ve Müslim’in hadislerine yer vermemek fakat bununla beraber kitabında sadece sahîh hadislere yer vermeyi hedeflemesi yönüyle müstahrec türü eserlere benzemekte; ancak hadislerin tertibi yönüyle müstahreclerden ayrılmaktadır. Bununla beraber eser hadislerin tertibi yönüyle müsned türü sayılmaktadır; fakat muksirundan olan sahâbi rivayetlerinde ravilerin isimlerini alfabetik olarak takib etmesiyle mu'cem türü eserlere de benzemektedir.

2.1.5. el-Ehâdisu’l-Muhtâre’deki Toplam Hadis Sayısı

Abdûlmelik b. Dehîş’in tahkikini yapıp 2000 yılında neşrettiği nüshâ esas alınarak *el-Muhtâre*’deki hadislerin sayısı hakkında şunlar tespit edilmiştir. Abdûlmelik b. Dehîş’in ilk 7 cildde verdiği rakamlar sıralıdır. Ancak o, yedinci ciltten on üçüncü cilde kadarki ciltlerin rakamlarını birbirinden bağımsız olacak şekilde vermiştir. Bununla birlikte numaralandırmada hadisler metin yönünden değil de senet yönünden değerlendirilmiştir.²²⁹ Bundan dolayı eserdeki numaralandırılma esas alınıp hadisler toplandığı zaman eserdeki hadislerin sayısı 5401 olmaktadır.

el-Muhtâre’nin muhakkîki Abdûlmelik b. Dehîş, eserdeki hadislerin tahririni yapmış ve sened ve ricâli üzerinde değerlendirmelerde bulunarak hadislerin sıhhat durumu hakkında hükümler vermiştir. Bunu yaparken de

²²⁹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s. 63.

Makdisî'nin kendilerinden hadis naklettiği eserlerin isnadı hakkında hüküm vermektedir. Fakat Makdisî'nin kendilerinden hadis naklettiği söz konusu eserlere kadar olan isnatları hakkında bir hüküm vermemektedir.²³⁰

2.1.6. Makdisî'nin el-Muhtâre'deki Kaynakları

Makdisî, âlimlerin sayıca çoklukta olduğu bir ailede ve çevrede yetişmenin getirdiği kolaylıklar ile h.594 ile h.612 yılları arasında süren ilmî yolculuklarında 500'den fazla hocayla görüşmüş, onlardan önemli hadis kaynaklarını okumuş ve edinmiştir. İlmî yolculukları hakkında detaylı bilgilere yer verdiği *Sebetü Mesmûât* isimli kitabında edindiğimiz bilgilere göre Makdisî'nin okuduğu kitapların sayısı 400'ü geçmiştir.²³¹ *el-Muhtâre*, hadis ilmine taalluk eden, sened ve metin yönünden çeşitlilik arzeden bu eserlerdeki hadisler arasından seçilerek yazılmıştır. Fakat bu eserlerden Buhârî ve Müslim'i istisna tutmuştur. Bundaki maksadının da Buhârî ve Müslim'in *Câmiu's-Sahîh*'leri dışında kalan eserlerden sağlam senedlerle rivayet edilen hadisleri derlemek olduğunu belirtmiştir.²³² Makdisî, görüştüğü hocalarından ve elde edip okuduğu veya satın aldığı kitaplardan rivâyetü'l-hadis ve dirâyetü'l-hadis ilimlerini öğrenmiştir.²³³ Bundan dolayı bu başlık altında Makdisî'nin *el-Muhtâre*'deki kaynakları iki kısımda mütalaa edilecektir.

a) Hadis rivâyetinde kullandığı kaynaklar ki, kitabının büyük bölümünü bunlar oluşturur. Makdisî ile tedvîn asrı arasında nerdeye dört asır vardır. Hadis alanında yazılmış büyük eserlerin müellifleri hicrî üçüncü asırda yaşamışken Makdisî hicri yedinci asırda yaşamıştır. Bundan dolayı o, kitabına seçtiği hadisleri hicri ikinci ve üçüncü asrın muhaddîslerinin hadislerinden almaya özen göstermiştir. Bununla, hadislerin sened bakımından en kuvvetli, en sahîh ve en sağlam olanlarını rivâyet etmeyi, kitabında bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Mâlik b. Enes'in (v.179) *Muvattâ'*, İbn Hanbel (v.241) ve Ebû Ya'lâ'nın (v.307) *el-Müsned*'leri, İbn Huzeyme'nin (v.311) *es-Sahîh*'i, İbn Hibban'ın (v.354) *el-Müsnedü's-Sahîh*'i, Hâkim'in (v.405) *el-Müstedrek*'i ve et-Tâberânî'nin (v.360)

²³⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.63-64.

²³¹ el-Makdisî, *a.g.e.*, s.250-261.

²³² el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.70.

²³³ Zehebî, *a.g.e.*, C.XXIII, s.127; es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.48.

Mu'cemleri gibi h.üçüncü ve dördüncü asrın müelliflerin eserlerinden kaynaklar edinmiştir.²³⁴

Dr. Hasnâ Bekrî Neccâr, Makdisî ve *el-Muhtâre*'si üzerine yaptığı doktora çalışmasında Makdisî'nin kaynaklarını tespit etmiş ve çalışmasında bunlara hangi eserden kaç hadis aldığına dair bilgilere yer vermiştir. Makdisî'nin *el-Muhtâre*'de kendilerinden hadis rivayet ettiği kaynakları şunlardır:²³⁵

Tablo1.1: Makdisî'nin *el-Muhtâre*'deki kaynakları

No	Kendisinden Hadis Aldığı İsimler	Hadis Sayısı
1	Abd b. Humejd b. Nasr (v.249)	18 hadis
2	Abdulbâkî b. Kani' b. Merzûk el-Enevî (v.351)	5 hadis
3	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (v.290)	90 hadis
4	Abdullah b. Ahmed b. Mûsâ Abdân (v.306)	3 hadis
5	Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandî ed-Dârimî (v.255)	3 hadis
6	Abdullah b. Adîy b. Abdullah el-Cürcânî (v.365)	2 hadis
7	Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Vâsitî (v.235)	30 hadis
8	Abdullah b. Muhammed, İbni ebî'd-dünyâ (v. 281)	2 hadis
9	Abdullah b. Muhammed el-Beğavî (v.317)	76 hadis
10	Abdullah b. Hâşim et-Tûsî (v.155)	7 hadis
11	Abdurrahman b. Amr en-Nasrî (v.281)	21 hadis
12	Abdurrezzâk b. Hemmâm el-Himyerî (v.211)	6 hadis
13	Ahmed b. Cafer el-Katî'î (v.378)	23 hadis
14	Ahmed b. el-Hasan b. Hayrun (v.488)	23 hadis
15	Ahmed b. El-Hasan Muhammed el-Ezherî (v.463)	20 hadis
16	Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî (v.458)	2 hadis
17	Ahmed b. Abdullah b.İshâk el-İsfahânî (v.430)	203 hadis
18	Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî (v.463)	17 hadis
19	Ahmed b. Alib. Şuayb Nesâî (v.303)	35 hadis
20	Ahmed b.Ali b.el-Müsennâ el-Mavsîlî (v.307)	421 hadis
21	Ahmed b. Amr b. Nebîl (v.287)	203 hadis
22	Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nekûrî (v.470)	6 hadis
23	Ahmed b. Muhammed es-Selefi (v.576)	7 hadis
24	Ahmed b.Muhammed b.İshak es-Seniyye (v.363)	30 hadis
25	Ahmed b.Muhammed b.el-Hasan İbnu's-Şarkî (v.230)	9 hadis
26	Ahmed b. Muhammed b.Hanbel (v.241)	134 hadis
27	Ahmed b. Meni' b. Abdurrahman el-Beğevî (v.244)	174 hadis

²³⁴ Neccâr, *a.g.e.*, s.179-180.

²³⁵ Neccâr, *a.g.e.*, s.181-199.

28	Ahmed b. Mûsâ b. Merdeveyh (v.410)	176 hadis
29	Ali b. El-Ca'd b. Ubeyd el-Cevherî (v.230)	21 hadis
30	Ali b. Asâkir b. Murahhab (v.582)	2 hadis
31	Ali b. Ömer ed-Dârekutnî (v.358)	30 hadis
32	Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişrân (v.415)	6 hadis
33	Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî (v.301)	13 hadis
34	Esed b.Mûsâ b. İbrâhîm el-Emevî (v.212)	16 hadis
35	el-Hâris b.Muhammed et-Temîmî (v.282)	1 hadis
36	el-Hasan b. Ahmed b. İbrahim b. Şâzân (v.426)	11 hadis
37	el-Hasan b. Arafat el-Abdî (v.257)	5 hadis
38	el-Hasan b. Muhammed b. El-Hasan b. Ali el-Hallâl (v.352)	5 hadis
39	Hayseme b. Süleymân et-Trablusî (v.343)	5 hadis
40	el-Haysem b. Kuleyb b. Şureyh eş-Şâşî (v.335)	157 hadis
41	Hibetullah b. Ahmed el-Ensârî (v.524)	4 hadis
42	el-Hüseyn b. İsmâîl b. Muhammed el-Mehâmilî (v.330)	41 hadis
43	el-Hüseyn b. Muhammed el-Askerî (v.375)	41 hadis
44	el-Hüseyn b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî (v.318)	2 hadis
45	İsâ b. Hammâd b. Müslim el-Mısırî (v.245)	63 hadis
46	İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî (v.247)	3 hadis
47	İsmâîl b. Abdullah b. Mes'ûd el-Abdî (v.276)	33 hadis
48	İsmâîl b. Muhammed es-Saffar (v.341)	6 hadis
49	Mâlik b. Enes b. Mâlik (v.179)	4 hadis
50	Muhammed b. İbrâhîm, İbnü'l-Mukrî (v.381)	65 hadis
51	Muhammed b. İdris, Ebû Hâtim er-Râzî (v.275)	6 hadis
52	Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Serrâc (v.313)	41 hadis
53	Muhammed b. İshak b. Huzeyme en-Nisâbûrî (v.311.)	34 hadis
54	Muhammed b. İshâk b. Mende el-Abdî (v.395)	12 hadis
55	Muhammed b. Eyyûb b. Yahya el-Becelî (v.294)	4 hadis
56	Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl el-Harâitî (v.327)	4 hadis
57	Muhammed b. Hibbân el-Bustî (v.354)	26 hadis
58	Muhammed b. El-Abbas b. Hayyeveyh (v.385)	3 hadis
59	Muhammed b. Abdurrahman b. El-Abbas el-Muhallis (v.393)	39 hadis
60	Muhammed b. Abdullah b. İbrâhîm eş-Şâfî (v.354)	50 hadis
61	Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim (v.405)	7 hadis
62	Muhammed b. Abdulmelik b. Zenceveyh (v.258)	1 hadis
63	Muhammed b. Osmân b. Kerâme (v.256)	4 hadis
64	Muhammed b. Alî b. El-Muhtedî billâh (v.465)	13 hadis
65	Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (v.279)	12 hadis
66	Muhammed b. El-Fadl b. Nazîf el-Ferrâ (v.431)	2 hadis

67	Muhammed b. El-Muzaffer el-Bağdâdî (v.379)	4 hadis
68	Muhammed b. Mekkî b. Osmân el-Ezdî (v.461)	6 hadis
69	Muhammed b. Nûh b. Abdullah (v.331)	6 hadis
70	Muhammed b. Hârûn er-Ravyânî (v.337)	63 hadis
71	Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî (v.243)	32 hadis
72	Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli (v.257)	4 hadis
73	Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni (v.273)	21 hadis
74	Osmân b. Saîd es-Sicistânî (v.280)	5 hadis
75	Ömer b. Ahmed b. Osmân, İbn Şâhîn (v.385)	3 hadis
76	Ömer b. Muhammed el-Mavsîlî (v.607)	2 hadis
77	Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Tâberânî (v.360)	793 hadis
78	Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (v.275)	25 hadis
79	Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî (v.204)	45 hadis
80	Temâm b. Abdullah b. Ca'fer er-Râzî (v.410)	14 hadis
81	Yahyâ b. Muhammed b. Sâid el-Bağdâdî (v.318)	15 hadis
82	Yahyâ b. Maîn el-Gatafânî (v.233)	12 hadis
83	Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyîni (v.316)	3 hadis
84	Zâhir b. Tâhir eş-Şehâmî (v.533)	97 hadis
85	Züheyr b. Harb b. Şeddâd Nesâî (v.234)	17 hadis

b) Cerh ve ta'dilde kullandığı kaynaklar. Bunlar da kitapta önemli bir yere sahiptirler. Zîra Makdisî, kitabını yazarken sened bakımından en sahih hadisleri almaya son derece özen göstermiştir. Bununla birlikte bazı rivayetlerin sened veya metinlerinde yer alan illetlere işaret etmek için muallel rivayetlere kitabında yer vermiştir. Makdisî, hadislerin metnini verdikten sonra isnad zincirinde yer alan râvilerle ilgili cerh ve ta'dil değerlendirmelerde bulunmuş, bu amaçla râvi zincirinde yer alan râviler hakkında ricâl ilmine son derece vâkıf, cerh ve ta'dil ilminde mütehasıs olan muhaddîslerin yorumlarına yer vermiştir. Bunu yaparken bazen de hiçbir kaynak belirtmeden kendisi isnadda yer alan râviler ve metinler hakkında yorum yapmıştır. Makdisî'nin cerh ve ta'dil ilminde görüşlerine başvurduğu kaynaklar şunlardır:

1- Ali b. Ömer b. Ahmed, Ebû'l-Hasan ed-Dârekutnî (v.385): Makdisî'nin râvileri cerh ve ta'dil bakımından tenkîde tâbi tutarken, hadislerin illetlerini açıklarken görüşlerine en çok başvurduğu muhaddîs, Dârekutnî'dir. Nitekim o, eserinde Dârekutnî'den 580 defa alıntı yapmaktadır. Bu alıntılarının bazısında ona mutabık görüş belirtmiş, bazen de muhalefet etmiştir. Bazen de Dârekutnî'nin hadisin senedi hakkında görüş beyan etmediğine atıfta bulunmuştur.

Örnek 1:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْمَجْدِ زَاهِرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَامِدِ النَّقْفِيِّ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ بِأَصْنَبَهَانَ قُلْتُ لَهُ
أَخْبَرَكُمْ أَبُو الْفَرَجِ سَعِيدُ بْنُ أَبِي الرَّجَاءِ الصَّيْرَفِيُّ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنْتَ تَسْمَعُ أَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ
بْنُ مُحَمَّدِ ابْنِ أَحْمَدَ بْنِ النُّعْمَانَ أَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْمُقْرِيِّ أَنَا أَبُو يَعْلَى
أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْمُتَنَّى الْمُوصِلِيِّ تَنَا أَحْمَدُ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ تَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْيَمَانَ عَنْ زَمْعَةَ بْنِ
صَالِحٍ عَنْ ابْنِ طَاوُوسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَحْيُوا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَلَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَدْبَارِهِنَّ

رَوَاهُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ النَّسَائِيُّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَعْقُوبَ الطَّالِقَانِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْيَمَانَ
بِإِسْنَادِهِ وَرَوَاهُ أَيْضًا عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَكِيمٍ عَنْ زَمْعَةَ عَنْ عَمْرٍو بْنِ
دِينَارٍ عَنْ طَاوُوسٍ تَكَرَّرَ الدَّارِقُطْنِيُّ الِاخْتِلَافَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ قَالَ وَقَوْلُ عُثْمَانَ بْنِ الْيَمَانَ
أَصْحُهَا وَاللَّهُ أَعْلَمُ²³⁶

Biz İsfahân'da Ebu'l-Mecd Zâhir b. Ahmed b. Hâmid es-Sekâfi'nin yanında hadis okuyorken bize şöyle bildirdi. Ona, sen Ebu'l-Ferec Saîd b. Ebi'r-Recâi es-Sayrafînî'nin yanında okurken ona Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Em-Nu'man, ona da Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. Ali b. El-Mukrî, ona da Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ el-Mavsîlî, ona da Ahmed b. İbrahim, ona da Osman b. El-Yemân'ın Zem'ate b. Salih'ten, o da İbn Tâvûs'tan, o da babasından, o da Abdullah b. El-Hâdi'den, o da Ömer r.a.'dan Resulullah'ın şöyle buyurduğunu işittin, dedim. Hz.Peygamber şöyle dedi: “Hayâ ediniz. Muhakkak Allah hakkı söylemekten hayâ etmez. Ve kadınlara dübürlерinden yaklaşmayınız.”

Bu hadisi Ebû Abdurrahman en-Nesâî Saîd b. Yakup et-Talkânî'den, o da Osman b. El-Yemânî'den bu isnatla rivayet etmiştir. en-Nesâî bu hadisi ayrıca İshak b. İbrahim'den o da Yezîd b. Ebî Hakîm'den, o da Zem'ate'den, o da Amr b. Dinar'dan, o da Tâvûs'tan rivayet etmiştir. Dârekutnî bu hadisin senedinde bir ihtilafın varlığından bahsederek Osman b. El-Yemânî'nin rivayetinin daha sahih olduğunu söyledi.

²³⁶ el-Makdisî, a.g.e., C I, s.269.

Örnek 2:

أَخْبَرَنَا أَبُو طَاهِرٍ الْمُبَارَكُ بْنُ أَبِي الْمَعَالِي الْحَرَبِيُّ يَقْرَأَتِي عَلَيْهِ بِالْجَانِبِ الْغَرْبِيِّ مِنْ بَعْدَادَ قُلْتُ لَهُ أَخْبَرَكُمْ أَبُو الْقَاسِمِ هِبَةُ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ قِرَاءَةَ عَلَيْهِ وَأَنْتَ تَسْمَعُ أَبَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ ثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ حَدَّثَنِي أَبِي ثَنَا بِهِزُ بْنُ أَسَدٍ ثَنَا سُلَيْمُ بْنُ حَيَّانَ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ يَحْدُثُ عَنْ حَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عُمَرَ قَالَ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ خَطَبَنَا فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ فِينَا عَامَ أَوَّلٍ فَقَالَ أَلَا إِنَّهُ لَمْ يُقَسِّمْ بَيْنَ النَّاسِ شَيْءٌ أَفْضَلَ مِنَ الْمُعَافَاةِ بَعْدَ الْيَقِينِ أَلَا إِنَّ الصَّدْقَ وَالْبِرَّ فِي الْجَنَّةِ أَلَا إِنَّ الْكُذِبَ وَالْفُجُورَ فِي النَّارِ

رَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مَنصُورٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ بِهِزِ بْنِ أَسَدٍ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ حَيَّانَ قَالَ الْإِمَامُ أَبُو الْحَسَنِ الدَّارِقُطَنِيُّ الْحَافِظُ رَوَاهُ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحَمِيرِيُّ الْبَصْرِيُّ وَاخْتَلَفَ عَنْهُ فَرَوَاهُ قَتَادَةَ عَنْ حَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عُمَرَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَ بِهِ سُلَيْمُ بْنُ حَيَّانَ عَنْ قَتَادَةَ كَذَلِكَ وَاخْتَلَفَ عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْلٍ عَنْهُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ حَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَرَوَاهُ أَبُو النَّيَّاحِ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَكَمْ يَذْكَرُ عُمَرُ وَلَا ابْنُ عَبَّاسٍ وَقَوْلُ سُلَيْمِ بْنِ حَيَّانَ فِيهِ أَصْحُ لِأَنَّهُ ثَقَّةٌ وَزَادَ فِيهِ عُمَرُ وَزِيَادَتُهُ مَقْبُولَةٌ قُلْتُ وَلَا أَدْرِي هَلْ سَمِعَ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحَمِيرِيُّ مِنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَمْ لَا وَلَمْ يَذْكَرِ الدَّارِقُطَنِيُّ فِي ذَلِكَ شَيْئًا.²³⁷

Biz Bağdat'ın batı taraflarında Ebû Tâhir el-Mübârek b. Ebi'l-Meâlî el-Hureymî'nin yanında okuyorken ona dedim ki: Sen Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. Muhammed b. Abdülvahid'e hadis okurken onun size Ebâ Ebû Ali el-Hasan b. Ali'den, o da Ebû Bekre Ahmed b. Cafer'den, o da Ebû Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed'den, o da babasından, o da Behz b. Esed'den, o da Süleym b. Hayyân'ın şöyle haber verdiğini işittin. (Süleym b. Hayyân) Katade'den hadis tahdis ediyorken onun Humeyd b. Abdurrahman'ın Ömer r.a.'tan şöyle dediğini nakletti. Ebû Bekir r.a. bize hutbe irâd ederken şöyle dedi: Resûlullah s.a.a. aramızda olduğu ilk ay şöyle buyurdu: “Dikkat ediniz. Şüphesiz insana yakîn bir imandan sonra sağlık gibi bir nimet verilmemiştir. Dikkat ediniz. Doğruluk ve

²³⁷ el-Makdisî, a.g.e., C.I, s.75.

iyilik (sahipleri) cennettedir. Dikkat ediniz. Yalan ve kötülük (sahipleri) cehennemdedir.”

Bu hadisi Nesâî, İshak b. Mansur’dan, o da Ahmed b. Hanbel’den, o da Behz b. Esed’den, o da Süleym b. Hayyân’dan rivayet etmiştir. Ayrıca Nesâî, el-İmam Ebu’l-Hasan ed-Dârekutnî el-hâfız’ın bu hadisi Humeyd b. Abdurrahman el-Himyerî el-Basrî’den rivayet ettiğini söyledi.

Örnek 3:

-أَخْبَرَنَا أَبُو مُسْلِمٍ الْمُؤَيَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ الْبَاخُوَّةِ بِأَصْبَهَانَ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَبْدِ الْمَلِكِ الْأَدِيبَ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةً عَلَيْهِ أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَنْصُورٍ أَبْنَا مُحَمَّدَ بْنَ الْمُقْرِيِّ أَنَا أَبُو يَعْلَى الْمُوَصِّلِيُّ ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ وَأَخْبَرَنِي عَمْرُو عَنْ أَبِي الْحُوَيْرِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ مَرَّ عَلَى عُثْمَانَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ فَدَخَلَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فَاسْتَكَى ذَلِكَ إِلَيْهِ فَقَالَ مَرَرْتُ عَلَى عُثْمَانَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ قَالَ وَأَيْنَ هُوَ قَالَ هُوَ فِي الْمَسْجِدِ قَاعِدٌ قَالَ فَاذْطَلَقْنَا إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَرُدَّ عَلَى أَخِيكَ حِينَ سَلَّمَ عَلَيْكَ قَالَ وَاللَّهِ مَا شَعَرْتُ أَنَّهُ سَلَّمَ مَرَّةً بِي وَأَنَا أُحَدِّثُ نَفْسِي فَلَمْ أَسْعُرْ أَنَّهُ سَلَّمَ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ يَمَا تُحَدِّثُ نَفْسَكَ قَالَ خَلَا بِي الشَّيْطَانُ فَجَعَلَ يُقْوِي فِي نَفْسِي أَشْيَاءَ مَا أَحَبُّ إِلَيَّ تَكَلَّمْتُ بِهَا وَأَنْ لِي مَا عَلَى الْأَرْضِ قُلْتُ فِي نَفْسِي حِينَ أَلْقَى الشَّيْطَانُ ذَلِكَ فِي نَفْسِي يَا لَيْتَنِي سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا الَّذِي يُنَجِّبُنَا مِنْ هَذَا الْحَدِيثِ الَّذِي يُقْوِي الشَّيْطَانُ فِي أَنْفُسِنَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ فَإِنِّي وَاللَّهِ قَدْ اسْتَكَيْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ مِنَ الَّذِي يُنَجِّبُنَا مِنْ هَذَا الْحَدِيثِ الَّذِي يُقْوِي الشَّيْطَانُ فِي أَنْفُسِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يُنَجِّبُكُمْ مِنْ ذَلِكَ أَنْ تَقُولُوا مِثْلَ الَّذِي أَمَرْتُ بِهِ عَمِّي عِنْدَ الْمَوْتِ فَلَمْ يَفْعَلْ "

رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ مُخْتَصَرًا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَسَعِيدِ بْنِ سَلَمَةَ مَوْلَى أَبِي الْحُسَّامِ كِلَاهُمَا عَنْ عَمْرُو بْنِ أَبِي عَمْرٍو أَبُو الْحُوَيْرِثِ اسْمُهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ مُعَاوِيَةَ قَالَ الدَّرَاقُطْنِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ جُبَيْرٍ لَمَّا يَثُبْتُ سَمَاعُهُ مِنْ عُثْمَانَ فَيَكُونُ حَدِيثُهُ هَذَا مُرْسَلًا وَرَوَاهُ زَيْدُ بْنُ أَبِي أَنَيْسَةَ بِإِسْنَادٍ مُتَّصِلٍ عَنْ عُثْمَانَ رَوَاهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ تَفَرَّدَ بِهِ زَيْدُ بْنُ أَبِي أَنَيْسَةَ عَنْ ابْنِ عَقِيلٍ وَلَا نَعْلَمُ حَدَّثَ بِهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَيْسَةَ غَيْرَ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ خَالِدِ بْنِ أَبِي زَيْدٍ وَهُوَ إِسْنَادٌ

مُنْصِلٌ حَسَنٌ إِلَّا أَنَّ ابْنَ عَقِيلٍ لَيْسَ بِالْقَوِيِّ وَرَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ جَبَلَةَ عَنْ عَبْدِ
 الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عُمَانَ بْنِ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا بِهِ عَلِيُّ
 بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الدِّيْبَاجِيُّ بِالْبَصْرَةِ تَنَا سَيَّارُ بْنُ الْحَسَنِ التَّسْتَرِي تَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرٍو
 بْنُ جَبَلَةَ بِذَلِكَ إِلَى هُنَا عَنْ الدَّارِقُطْنِيِّ قُلْتُ قَدْ رَوَى ابْنُ وَهْبٍ عَنْ حَيَّوَةَ بْنِ شَرِيحٍ عَنْ عَقِيلِ
 عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعَمٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى
 الْمِنْبَرِ تَعَلَّمُوا أَسَابِكُمْ وَصَلُّوا أَرْحَامَكُمْ وَإِذَا صَحَّ سَمَاعُهُ مِنْ عُمَرَ فَلَا يَبْعُدُ سَمَاعَهُ مِنْ عُمَانَ
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ²³⁸

İsfahân'daki Ebû Müslim el-Müeyyed b. Abdurrahim b. el-İhve, bize haber verdi ki o, Hüseyin b. Abdülmelik el-Edîb'in yanında okurken Hüseyin b. Abdülmelik el-Edîb, ona İbrâhîm b. Mansûr'den o da Muhammed b. el-Mukrî'den o da Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'den, o da Yahya b. Eyyûb'ten o da İsmâil b. Cafer'den o da 'Amr'dan o da Ebu'l-Huveyrîs'ten, Muhammed b. Cübeyr'in şu hadisi rivâyet ettiğini söylemektedir: Hz. Osmân, mescitte otururken Hz. Ömer ona uğrayıp selam verdi, ancak o Hz. Ömer'in selamını almadı. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in yanına girip bu durumu ona şikâyet etti. Hz. Ebû Bekir, Hz. Osmân'ın nerede olduğunu sorunca, Hz. Ömer, onun mescitte olduğunu söyleyip birlikte Hz. Osmân'ın yanına gittiler. Hz. Ebû Bekir, Hz. Osmân'a, "kardeşin Ömer'in selamını neden almadın?" diye sorunca o da, "Allah'a yemin ederim ki ben düşünceye dalmıştım ve onun yanımdan geçtiğini farkettim fakat selam verdiğini farketmedim." diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, "seni düşündüren şey nedir?" diye sorunca, Hz. Osmân, "şeytan beni yalnız yakalayıp bana bazı şeyler telkin etti ki yeryüzündeki her şey bana verilse dahi, yine de onları konuşmak istemem." Diye cevap verdi. Hz. Osmân devamla şöyle dedi: "Şeytan, bana bu vesveseleri verince ben de içimden keşke Resullulah'tan bizleri bu durumdan kurtaracak husus hakkında soru sorsaydım, dedim." Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, "Allah'a yemin ederim ki ben bu hususu Resullulah'a şikâyet ettim ve Resullulah, "sizleri şeytan'dan kurtaracak şeyin, ölümü anında amcama tavsiye edip onun yapmadığı şeydir." demişti.

²³⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, C. I, s.79-81.

Bu hadisi özet olarak Ahmed, Haşimoğullarının azatlısı olan Ebû Sâit'ten o da Ebû'l-Hişam'ın azatlısı olan Saîd b. Seleme ve Abdulaziz b. Muhammed'ten, bu ikisi de Abdurrahman b. Muâviye ismindeki Ebû'l-Huveyrîs Amr b. Ebî 'Amr'den rivâyet etmiştir.

Dârekutnî, dedi ki: Muhammed b. Cübeyr'in bu hadisi Hz. Osmân'dan işittiği tespit edilmemiştir. Dolayısıyla bu hadis mürsel olmaktadır. Ancak Zeyd b. Ebî Üneyse, bu hadisi Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl'den, o da Ebân b. Osmân'dan, o da Hz. Osmân'dan, o da Hz. Ebû Bekir'den muttasıl bir sened ile rivâyet etmiştir. Nitekim bu hadisi sadece Zeyd b. Ebî Üneyse, İbn 'Akîl'den rivâyet etmiş ve Ebû Abdurrahim Halid b. Ebî Zeyd dışında Zeyd b. Ebî Üneyse'den kimse bu hadisi rivâyet etmemiştir. Bunun isnâdı muttasıl ve hasendir. Ancak İbn 'Akîl, hafıza bakımından güçlü değildir. Bunun dışında Abdurrahman b. 'Amr b. Cebele, bu hadisi Abdulaziz b. Ebî Saleme'den, o da Muhammed b. Münkadir'den, o da Cabir'den, o da Osmân'dan, o da Ebû Bekir'den rivâyet etmektedir. Ayrıca bu hadisi Basra'da Ali b. Abdillâh b. Zeyd ed-Dîbâcî, bize, ona da Sayyar b. Hasan et-Tüsterî, ona da 'Amr b. Cebele aktarmıştır. (Buraya kadar Dârekutnî'den alıntıdır.)

Ben (Makdisî) diyorum ki: İbni Vehb, Heyvete b. Şureyh'ten o da 'Akîl'den, o da İbn Şihab'tan, o da Muhammed b. Cübeyr b. Mutim'den onun Hz. Ömer'den minberde ayakta iken “neseplerinizi öğrenin ve sıla-i rahimde bulunun” şeklindeki hadisi işittiğini aktarmaktadır. Nitekim Muhammed b. Cübeyr'in Hz. Ömer'den işitmesi, onun Hz. Osmân'dan işitmemesini uzak bir ihtimal kılmaktadır.²³⁹ Çünkü Makdisî, Muhammed b. Cübeyr'in “ben Hz. Ömer'den işittim” şeklindeki ifadesinin onun Hz. Osmân'ı da görmesini ve ondan hadis işitmesini mümkün kıldığını ileri sürmüştür. Nitekim Hz. Ömer, hicrî 23 senesinde, Hz. Osmân ise ondan 13 sene sonra hicrî 36 senesinde vefât etmiştir.

Yukarıda verilen örneklerin birincisinde Makdisî, hadisin senediyle ilgili Ebû Abdurrahman en-Nesâî'nin (v.303) hadisi rivâyet ettiğini belirttikten sonra Dârekutnî'nin görüşüne yer vermiştir. İkinci örnekte ise Dârekutnî'nin herhangi

²³⁹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.79-81.

bir görüş beyan etmediğine işaret etmiş, üçüncü örnekte ise Dârekutnî'nin "Muhammed b. Cübeyr'in bu hadisi Hz. Osmân'dan işittiği tespit edilmemiştir" şeklindeki görüşüne itiraz etmiştir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere Makdisî, Dârekutnî'nin görüşlerine değer vermiş ve hadislerin sıhhatiyle alakalı olarak ondan istifade etmiştir.

2- Nakd ve ilel konusunda kitap yazmış Ahmed b. Hanbel (v.241)²⁴⁰, Buhârî (v.256)²⁴¹, Tirmizî (v.279)²⁴², Nesâî (v.303)²⁴³, İbn Huzeyme (v.311)²⁴⁴, İbn Hibbân (v.354)²⁴⁵, et-Tâberânî (v.360)²⁴⁶ ve Hâkim en-Nisâburî (v.405)²⁴⁷ gibi muhaddisler de Makdisî'nin bu konudaki kaynakları arasındadır.

Örnek 1:

أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ الصَّقَّارُ يَنْبِسَابُورَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ وَحِيَةَ بْنَ طَاهِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الشَّحَّامِيَّ أَخْبَرَهُمْ أَنَا أَبُو حَامِدٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْأَزْهَرِيُّ أَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمَخْلَدِيِّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مُسْلِمٍ تَنَا يُونُسُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ مُسْلِمٍ تَنَا ابْنُ كَثِيرٍ هُوَ مُحَمَّدٌ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنِ قَتَادَةَ عَنِ أَنَسِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَيَّ الْحَقَّ ظَاهِرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَأَوْمَى بِيَدِهِ إِلَى الشَّامِ

قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ الْحَمَلُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ كَثِيرٍ قَالَ كَمْ رَوَى مَنَاكِيرَ وَقَالَ

الْبُخَارِيُّ هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ.²⁴⁸

Bize Ebû Bekr el-Kâsım b. Abdullah b. Ömer es-Saffâr, ona Ebû Bekr Vecîh b. Tâhir b. Muhammed eş-Şehâmî, ona da Ebû Hâmid Ahmed b. el-Hasan el-Ezherî, ona da Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed b. Muhammed el-Mahledî, ona da Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Müslim, ona da Yusuf b. Saîd b. Müslim, ona da Muhammed b. Kesîr el-Evzâî'den, o da Katade'den, o da

²⁴⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VII, s.97.

²⁴¹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VII, s.98.

²⁴² el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.101.

²⁴³ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.II, s.185.

²⁴⁴ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.IV, s.367.

²⁴⁵ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.III, s.70.

²⁴⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.IV, s.367.

²⁴⁷ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.II, s.300.

²⁴⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VII, s.97-98.

Enes'ten Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti. Resûlullah s.a.a. şöyle buyurdu: Ümmetimden bir grup kıyamete kadar hak üzere zâhir olacak şekilde savaşmaya devam edecektir.” Ve eliyle Şam'ı işaret etti.

İmam Ahmed b. Hanbel bu hadisin Muhammed b. Kesîr'e hamledilmiştir. O birçok münker hadis rivayet etmiştir. Buhârî ise bu hadis için münkerdir, demiştir.

Örnek 2:

- قال المقدسي أخبرنا الإمام أبو الحسن علي بن إبراهيم بن نجا بن غنایم الأنصاري الواعظ يقرأتي عليه بديار مصر قلت له أخبركم أبو صابر عبد الصبور بن عبد السلام بن أبي الفضل بن أبي منصور الهروي قراءة عليه وأنت تسمع أنا أبو عامر محمود بن القاسم بن محمد بن محمد بن عبد الله بن محمد بن الحسن بن محمد بن مقاتل بن صبيح بن عبد الملك بن المهلب بن أبي صفرة الأزدي قال أنا أبو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن أبي الجراح المروزي قال أنا أبو العباس محمد بن أحمد بن فضيل التاجر المحبوبي قال أنا أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي ثنا أبو سعيد الأشج ثنا عفة بن خالد ثنا شعبة عن الجريري عن أبي نضرة عن أبي سعيد قال قال أبو بكر ألت الناس بها ألت أول من ألت صاحب كذا ألت صاحب كذا كذا.

رواه الترمذي وقال حديث غريب قال وقد رواه بعضهم عن شعبة عن الجريري عن أبي نضرة قال: قال أبو بكر وهذا أصح حدثنا بذلك محمد بن بشر ثنا عبد الرحمن بن مهدي عن شعبة عن الجريري عن أبي نضرة قال قال أبو بكر فذكر نحوه بمعناه ولم يذكر فيه عن أبي سعيد وهذا أصح رواه أبو حاتم بن حبان في كتابه عن الحسن بن إسحاق الأصبهاني عن عبد الله بن سعيد الأشج بإسناده²⁴⁹

Makdisî dedi ki: Biz Mısır'da İmam Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Necâ b. Genâyîm el-Ensârî el-Vâiz'in yanında hadis okurken, bize haber verdi. Ona şöyle dedim. Sen, Ebû Sâbir Abdussabûr b. Abdüsselâm b. Ebî'l-Fadl b. Ebî Mansûr'un yanında okurken onun şöyle dediğini işittin. Ona Ebû Âmir Mahmûd b. El-Kâsım b. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. El-Hasan b. Muhammed b. Mukâtil b. Sabîh b. Abdulmelik b. Muhalleb b. Ebî Sufre el-Ezdî,

²⁴⁹ el-Makdisî, a.g.e., C.I, s.101.

ona da Ebû Muhammed Abdulcebbar b. Muhammed b. Abdullah b. Ebi'l-Cerrâh el-Mervezî, ona da Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ahmed b. Fudayl et-Tâcir el-Mahbûbî, ona da Ebû Îsâ Muhammed b. Îsa b. Sevre et-Tirmizî ona da Ebû Saîd el-Eşec, ona da Ukbe b. Hâlid, ona da Şu'be rivâyet etti. O da Cureyrî'den, o da Ebî Nadre'den, o da Ebû Said'den şöyle dediğini rivâyet etti. “Ebû Bekr radiyallahu anh şöyle dedi: Ben insanlar içinde buna en layık olan değil miyim? Ben Allah'a teslim olanların (Müslüman olanların) ilki değil miyim? Ben böyle bir arkadaş değil miyim? Ben şöyle bir arkadaş değil miyim?”

Bu hadisi Tirmizî rivâyet ederek şöyle dedi: “ Bu hadis garib'tir. Bazıları bu hadisi, Şu'be'den, o da Cureyrî'den, o da Ebû Nadre'den “Ebû Bekir radiyallahu anh dedi ki” şeklinde rivâyet ettiler. Sahîh olan şudur: Muhammed b. Beşâr Abdurrahman b. Mehdî'den, o da Şu'be'den, o da Cureyrî'den o da Ebî Nadre'den rivâyetle “Ebû Bekir şöyle dedi ve aynı manada bir benzerini rivâyet etti.” hadisidir. O,bu senedle rivâyet edilen hadisin senedinde Ebû Saîd'i zikretmedi. En sahîh olanı budur. Ebû Hâtim İbnu Hibbân, bu hadisi kitabında Hasan b. İshâk el-İsfahânî'den, oda Abdullah b. Saîd el-Eşec senediyle rivâyet etmiştir.”

Örnek 3:

- وَأَخْبَرَنَا خَالِي الْإِمَامِ الْعَالِمِ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ قُدَامَةَ الْمَقْدِسِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّ وَجِيهَ بْنِ- هَيْبَةَ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ السَّقَطِيِّ أَخْبَرَهُمْ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ الرَّافِعِيِّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَخْلَدٍ أَنَا أَبُو عَمْرٍو عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الدَّقَاقُ ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُكْرَمِ بْنِ حَبَّانَ الْبَزَارُ ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ ثَنَا شُعْبَةُ عَنْ تَوْبَةَ الْعَنْبَرِيِّ عَنْ أَبِي السَّوَّارِ عَنْ أَبِي بَرزَةَ أَنَّ رَجُلًا أَغْضَبَ أَبَا بَكْرٍ الصَّدِّيقَ فَقُلْتُ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ أَلَا أَضْرِبُ عُنُقَهُ قَالَ وَيْحَكَ لَيْسَتْ هَذِهِ لِأَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ عَنْ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَنَصِيرِ بْنِ الْفَرَجِ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ زُرَيْعٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُطَرِّفٍ عَنْ أَبِي بَرزَةَ وَرَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ عَقَّانَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ

زُرَيْعٌ وَرَوَاهُ مِنْ طُرُقٍ قَالَ وَهَذَا أَحْسَنُ هَذِهِ الْأَحَادِيثِ وَأَجْوَدُهَا وَرَوَاهُ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَلِيٍّ
عَنْ مُعَاذِ بْنِ مُعَاذٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ تَوْبَةَ الْعَبْرِيِّ.²⁵⁰

Dayım el-İmamu'l-Âlim Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (Allah ona rahmet etsin) bize bildirdi ki: Vecîh b. Hibetullah b. El-Mübârek es-Sakatî onlara Ebû'l-Kâsım Ali b. El-Hüseyn er-Râfî' den, o da Muhammed b. Muhammed b. Hâlid' den, o da Ebû Amr Osmân b. Ahmed b. Abdullah b. Abdullah b. Yezîd ed-Dekkâk'tan, o da el-Hasan b. Mukrem b. Hibbân el-Bezzâr'dan, o da Osmân b. Ömer'den, o da Şu'be'den, o da Tevbe el-Anberî'den, o da Ebî Sevvâr'dan Ebî Berze'nin şöyle dediğini rivâyet etti: “Bir adam Ebû Bekr es-Sıddîk'e öfkelenmişti. Ona “Ey Allah'ın Rasûlü'nün Halîfesi! Onun boynunu vurayım mı?” diye sordum. Bana cevaben şöyle dedi: “Yazıklar olsun sana! Bu Resûlullah'tan sonra, biri için yapılan bir uygulama değildir”

Bu hadisi İmam Ahmed, Muhammed b. Ca'fer'den, o da Şu'be'den rivâyet etmiştir. Ebû Dâvûd ise Hârûn b. Abdullah'tan ve Nuseyr b. El-Ferec'den, o da Ebû Usâme'den, o da Yezîd b. Zurey'i'den, o da Yûnus b. U'beyd'den, o da Humeyd b. Hilâl'den, o da Abdullah b. Mutarrif'ten, o da Ebî Berze'den rivâyet etmiştir. Nesâî de, Ebû Dâvûd'dan, o da Affan'dan, o da Yezîd b. Zurey'i'den rivâyet etmiştir. Nesâî bu hadisi farklı tarîklerden de rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: “ Bu senetle gelen rivâyet, diğer senetlere senedinin sıhhati bakımından hadislerin en güzeli ve en iyisidir.” Nesâî, bu sözleri söyledikten sonra bu hadisi Amr b. Ali'den, o da Muâz b. Muâz'dan, o da Şu'be'den Tevbe el-Anberî kanalıyla rivâyet etmiştir.”

Örnek 4:

-أخبرنا زاهر بن أحمد الثقفي وأبو الفضل بن أبي نصر بن غانم بن خالد جميعاً
بأصبهان أن علي بن خالد بن عبد الله أخبرهم قراءة عليه أنا عبدالرزاق بن عمر بن موسى
أنا محمد بن إبراهيم بن علي بن المقرئ أنا محمد بن الحسن بن قتيبة واللفظ له ومحمد بن
زيان بن حبيب قالاً حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى عَيْسَى بْنُ حَمَادٍ زَغَبَةُ أَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ سَعِيدٍ هُوَ

²⁵⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.108.

المقبري عن عمرو بن سليم الزرقبي عن عاصم بن عمرو عن علي بن أبي طالب قال خرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْحَرَّةِ بِالسُّقْيَا الَّتِي كَانَتْ لِسَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْتُونِي يَوْضُوءٍ فَيَوْضُوءًا ثُمَّ قَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ عَبْدُكَ وَخَلِيلُكَ دَعَا لِأَهْلِ مَكَّةَ بِالْبَرَكَةِ وَأَنَا عَبْدُكَ أَدْعُوكَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ أَنْ تُبَارِكَ لَهُمْ فِي مَدِينِهِمْ وَصَاعِهِمْ مِثْلَ مَا بَارَكْتَ لِأَهْلِ مَكَّةَ مَعَ الْبَرَكَةِ بِرَكَّتَيْنِ

رَوَاهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ لَيْثٍ وَرَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ جَمِيعًا عَنْ قُتَيْبَةَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ لَيْثٍ وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ عَاصِمُ بْنُ عَمْرٍو وَفِي رِوَايَةِ النَّسَائِيِّ عَاصِمُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ التِّرْمِذِيُّ حَدِيثٌ صَحِيحٌ وَرَوَاهُ أَبُو حَاتِمٍ بْنُ حَبَّانَ عَنْ ابْنِ خُزَيْمَةَ عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ عَنْ شُعَيْبِ بْنِ اللَّيْثِ عَنْ أَبِيهِ سُنُلَ الدَّارِقُطْنِيِّ عَنْهُ فَذَكَرَ الْاِخْتِلَافَ فِيهِ قَالَ وَالْأَسْنَبَةُ بِالصَّوَابِ قَوْلُ اللَّيْثِ وَمَنْ تَابَعَهُ يَعْنِي هَذِهِ الرِّوَايَةُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ.²⁵¹

Biz İsfahân'da iken, Zâhir b. Ahmed es-Sekafî ve Ebû'l-Fazl b. Ebî Nasr b. Gânim b. Hâlid ikisi birlikte bize bildirdiler ki: Ali b. Hâlid'e hadis okurken onlara Abdurrezzâk b. Ömer b. Mûsâ'dan, o da Muhammed b. İbrâhîm b. Ali b. El-Mukrî'den, o da Muhammed b. El-Hasan b. Kuteybe (Lafız ona aittir) ve Muhammed b. Zeydân'dan, bu ikisi de Ebû Mûsâ İsâ b. Hammâd Zuğbe'den, o da el-Leys b. Sa'd'den, o da Saîd el-Makberî'den, o da Amr b. Selîm ez-Zurekî'den, o da Âsım b. Amr'dan Ali b. Ebî Tâlib'in şöyle dediğini aktardı: “ Biz Resûlullah ile beraber Medine'den çıktık. Harra ve Sukya'ya vardığımızda Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Sa'd b. Ebî Vakkas'a kendisine abdest suyu getirmesini söyledi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem abdest aldıktan sonra ayağa kalktı ve kibleye yönelerek şöyle dua etti: “Allahım! Muhakkak ki İbrâhîm aleyhisselâm senin kulun ve halflindir. O Mekke'yi mübarek kılman için sana dua etti. Ben de senin kulunum. Medine'ye, mud'lerini ve sa'larını Mekke için bereketli kıldığının iki katı bereketli kılman için dua ediyorum.”

Bu hadisi İmam Ahmed, Haccâc'tan o da Leys'ten rivâyet etti. Tirmizî ve Nesâî, Kuteybe b. Saîd'ten o da Leys'ten rivâyet ettiler. Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyet ettikleri hadisin senesinde Âsım b. Amr isminde bir râvî daha vardır. Tirmizî bu hadisin sahîh olduğunu söyledi. Ebû Hâtim b. Hibbân, İbn

²⁵¹ el-Makdisî, a.g.e., C.II, s.165.

Huzeyme'den, o da Rebi' b. Süleymân'dan, o da İbnu Vehb'ten, o da Şuayb b. Leys'ten babasının, Dârekutnî'den senetteki bu ihtilafın sebebini sorduğunu aktarır. Bu soruya cevaben Dârekutnî şöyle dedi: “Leys'in bu rivâyeti ve ona uygun olan rivâyet doğruya daha çok benzemektedir. En doğrusunu Allah bilir.”

3 - Mütেকaddimîn ulemâsından cerh ve ta'dîl ilminde derinleşmiş Şu'be b. Haccâc (v.160)²⁵², Yahyâ b.Saîd el-Kattân (v.198)²⁵³ ve Yahyâ İbn Maîn (v.233)²⁵⁴ gibi âlimlerin rivayet edilen hadislerle ilgili cerh ve ta'dil hususundaki görüşlerine müracaat etmiştir. Bu minvalde Makdisî, Yahyâ b. Maîn'den 180 defa nakilde bulunmuştur. Yine Makdisî, Ebû Zür'a er-Râzî (v.264),²⁵⁵ Ebû Hâtim er-Râzî (v.277),²⁵⁶ İbn Ebî Hâtim er-Râzî (v.327),²⁵⁷ İbn Adî (v.365)²⁵⁸ ve daha birçok cerh ve ta'dîl ulemâsı Makdisî'nin *el-Muhtâre*'deki kaynakları arasındadır.

Örnek 1:

أخبرنا عبد الله بن أحمد الحرابي بها أن أبا القاسم بن الحسين أخبرهم قراءه عليه أنا الحسن بن علي أنا- أحمد بن جعفر ثنا عبد الله ثنا محمد بن عباد ثنا عبد الله بن معاذ يعني الصنعاني عن معمر عن أبي إسحاق عن عاصم بن ضمرة عن علي عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من سره أن يمده له في عمره ويوسع عليه في رزقه ويدفع عنه مائة السوء فليتق الله وليصل رحمه

عبد الله بن معاذ تكلم فيه عبد الرزاق ووثقه يحيى بن معين وأبو حاتم الرازي وقد رواه هشام بن يوسف عن معمر.²⁵⁹

Abdullah b. Ahmed el-Harbî Eba'l-Kâsım b. El-Huseyn'dan nakille onlar orada (Bağdat) buldukları sırada el-Hasan b. Ali'ye hadis okudukları zaman, Ahmed b. Ca'fer'den, o da Abdullah'tan, o da Muhammed b. Abbâd'tan, o da Abdullah b. Muâz es-San'ânî'den, o da Ma'mer'den, o da İshâk'tan, o da Âsım b. Damre'den, o da Ali b. Ebî Tâlib r.a'dan Nebi s.a.a'in şöyle dediğini aktardı:

²⁵² el-Makdisî, *a.g.e.*, C.II, s.264.

²⁵³ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.II, s.337.

²⁵⁴ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.V, s.90.

²⁵⁵ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.161.

²⁵⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VII, s.104.

²⁵⁷ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.203.

²⁵⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.XI, s.114.

²⁵⁹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.II, s.158.

“Kim ömrünün uzamasını, rızkının geniş olmasını ve âni ölümün kendisinden uzaklaştırılmasını istiyorsa Allah’tan korksun ve sıla-i rahimde bulunsun”

Abdullah b. Muâz hakkında Abdurrezzâk söz söylemiş olup Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim er-Râzî, onu tevsîk etmişlerdir. Bu hadisi aynı zamanda Hişam b. Yûsuf, Ma’mer’den rivâyet etmiştir.

Örnek 2:

- أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ عَبْدِ الْبَاقِي بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ الْهَرَوِيُّ بِبَعْدَادَ أَنَّ أَبَا شُجَاعٍ عُمَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ الْبَسْطَامِيَّ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةً عَلَيْهِ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْخَلِيلِيُّ أَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الْخَزَاعِيَّ أَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ كَلْبِ بْنِ الشَّاشِيِّ ثَنَا أَبُو عَمْرٍو أَحْمَدُ بْنُ حَازِمِ بْنِ أَبِي غَرَزَةَ ثَنَا عبيد الله بن موسى عَنْ سَفِيَّانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَفِيلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنْفِيَّةِ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِفْتَاحَ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَإِحْرَامُهَا التَّكْبِيرُ وَإِحْلَالُهَا التَّسْلِيمُ.

رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ وَرَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ عَنْ قُنَيْبَةَ وَهَنَادٍ وَمَحْمُودِ بْنِ غَيْلَانَ وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ كُلُّهُمْ عَنْ وَكَيْعٍ وَرَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ أَيْضًا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَشَارٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ كِلَاهُمَا عَنْ سَفِيَّانَ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ هَذَا الْحَدِيثُ أَصَحُّ شَيْءٍ فِي هَذَا الْبَابِ وَأَحْسَنُ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَفِيلٍ صَدُوقٌ وَقَدْ تَكَلَّمَ فِيهِ بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ قَبْلِ حِفْظِهِ وَسَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ يَقُولُ كَانَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ وَإِسْحَاقُ وَالْحَمِيدِيُّ يَحْتَجُّونَ بِحَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَفِيلٍ قَالَ مُحَمَّدٌ وَهُوَ مَقَارِبُ الْحَدِيثِ.²⁶⁰

Bağdat’tayken Ebû Ahmed Abdalbâkî b. Abdülcebbâr el-Herevî bize aktardı ki; Ebû Şucâ’ Ömer b. Muhammed el-Bestâmî’ye hadis okudukları sırada onlara Ahmed b. Muhammed el-Halîlî’den, o da Ahmed el-Huzâî’den, o da el-Heysem b. Kuleyb eş-Şâî’den, o da Ebû Amr Ahmed b. Hâzım b. Ebî Ğarze’den, o da U beydullah b. Mûsâ’dan, o da Süfyân’dan, o da Abdullah b. Muhammed b. Ukayl’den, o da Muhammed b. Hanefiyye’den, o da Ali b. Ebî Tâlib’ten Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu haber verdi: “Namazın anahtarı tuhûr (abdest ve temizlik) dur; tahrîmî tekbîrdir, tahlîli ise, teslim (selâm) dir.”

Ebû Dâvûd, bu hadisi Osmân b. Şeybe’den; Tirmizî Kuteybe, Henâd ve Mahmûd b. Ğaylan’dan; İbn Mâce Ali b. Muhammed’den, onların tamamı da

²⁶⁰ el-Makdisî, a.g.e., C.II, s.342.

Veki'den rivâyet ettiler. Yine Tirmizî, bu hadisi Muhammed b. Beşşâr'dan, o da Abdurrahman'dan, her ikisi de Süfyan'dan rivâyet ettiler. Tirmizî, bu hadis ve râvîleri hakkında şöyle dedi: Bu hadis, bu konuda gelmiş hadislerin en sahîhi ve en güzelidir. Her ne kadar bazen, bazı ilim sahibi kimseler Abdullah b. Muhammed b. Ukayl'ın hâfızasının zayıflığını dile getirirler de Abdullah b. Muhammed b. Ukayl, sadûk bir râvîdir. Muhammed b. İsmâil'den Ahmed b. Hanbel, İshâk ve Humeydî'nin, Abdullah b. Muhammed b. Ukayl'ın hadislerini hüccet kabul ettiklerini dediğini, işittim. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, onun, rivâyetleriyle sîka muhaddîslerin rivâyetine yakın olan anlamında 'mukâribu'l-hadis' olduğunu ifade etti.

4- Makdisî, hadislerin sonunda senedde yer alan râvîler hakkında değerlendirmelerde bulunurken bazen kaynak belirtmeksizin râvîler ve rivayetleri üzerine söz söylemiştir. Bundan hareketle Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatı boyunca kendileriyle görüşüp ders halkalarına katıldığı âlimlerden ve okuduğu eserlerden edindiği ilimle artık kendisinin de cerh-ta'dil ve ricâl ilminde tecrübeli bir âlim olduğu kanaatini taşımaktayız.

Örnek 1:

أخبرنا أبو أحمد عبد الباقي بن عبد الجبار بن عبد الباقي الهروي قراءة عليه ونحن نسمع ببغداد قيل له أخبركم أبو شجاع عمر بن محمد بن عبد الله البسطامي قراءة عليه وأنت تسمع أنا أبو القاسم أحمد بن محمد بن محمد بن عبد الله الخليلي أنا أبو القاسم علي بن أحمد بن محمد بن الحسن الخزاعي قراءة عليه ببلخ أنا أبو سعيد الهيثم بن كليب الشاشي حدّثنا محمد بن عبيد الله بنالمنادي حدّثنا شبابة حدّثنا إسحاق بن يحيى بن طلحة بن عبيد الله حدّثنا عيسى بن طلحة عن عائشة (قالت: قال أبو بكر الصديق لما كان يوم أحد انصرف الناس كلهم عن النبي صلى الله عليه وسلم فكنت أول من فاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم فرأيت بين يديه رجلا يُقاتل عنه ويحميه فقلت كُن طلحة فذاك أبي وأمّي فقلت كُن طلحة فذاك أبي وأمّي فلم أنشب أن أدركني أبو عبيدة بن الجراح فإذا هو يشتد كانه طير حتى لحقني...،

ورواه أبو حاتم بن حبان عن محمد بن إسحاق التقي عن إسماعيل بن أبي الحارث عن شبابة بنحوه قلت لا أعرف هذا الحديث إلا من رواية إسحاق بن يحيى وقد تكلم فيه غير

وَاحِدٍ مِنَ الْأَئِمَّةِ وَقَدْ رَوَى عَنْهُ غَيْرُ وَاحِدٍ مِنَ الْأَئِمَّةِ وَلَكِنَّ قِصَّةَ طَلْحَةَ وَتَبْوُثَهُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ مُشْتَهَرَةٌ وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

“Biz Bağdat’ta Ebû Ahmed Abdalbaki b. Abdalcabbar es-Sufî el-Herevî’nin yanında okurken ona denildi ki: Ebû Şuca‘ Ömer b. Muhammed b. Abdillâh el-Bistâmî’den işitmişsin, o da Ebû’l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh el-Halilî, o da Ebû’l-Kâsım Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Huzâî el-Buhârî, o da Ebû Said el-Heyssem b. Kuleyb b. Şureyh b. M‘akîl eş-Şâşî’den, o da Muhammed b. Ubeydullah el-Münâdî’den, o da Şebâbe’den, o da İshâk b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydullah’tan, O da İsâ b Talhâ’dan Hz. Âişe’nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: “ Hz.Ebû Bekir bize dedi ki: ‘ Uhud günü insanların Nebî sallallâhû aleyhi ve sellem’in etrafından dağıldıkları bir anda, ben Nebî sallallâhû aleyhi ve sellem’e ilk dönenlerdendim. Bir adamın O’nun önünde onu savunduğunu ve koruduğunu gördüm. Dedim ki, ‘Anam, babam sana fedâ olsun, inşallah Talha’dır, anam, babam sana fedâ olsun, inşallah Talha’dır. Ebû Ubeyde b. El-Cerrâh’ın bana ulaşması çok geç olmadı. O bana yetişinceye kadar bir kuş gibi çok hızlıydı.”²⁶¹

Bu hadisi Ebû Hâtîm b. Hibbân Muhammed b. İshâk es-Sekâfî’den, o da İsmâîl b. Ebi’l-Hâris’ten, o da Şebâbe’den bir benzeriyle rivâyet etti. Ben derim ki: ‘Bu hadisi İshâk b. Yahyâ’dan gelen rivâyetinin dışında bilmiyorum. İmamlardan biri dışında hepsi hadis için söz söylemişlerdir. İmamlardan biri hariç hepsi ondan (İshâk b. Yahyâ) rivâyet ettiler. Ancak Talha’nın kıssası ve uhud günü Nebî sallallâhû aleyhi ve sellem ile beraberliğinin sübûtu meşhûrdur. En iyisini Allah bilir.”

Örnek 2:

- أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَخْرِ أَسْعَدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ مَحْمُودِ الْأَصْبَهَانِيِّ قِرَاءَةَ وَنَحْنُ نَسْمَعُ بِأَصْبَهَانَ قِيلَ لَهُ أَخْبَرْتُمْ فَاطِمَةَ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ الْجُوزْدَانِيَةَ قِرَاءَةَ عَلَيْهَا وَأَنْتَ تَسْمَعُ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ سَلِيمَانَ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبْرَانِيَّ حَدَّثَنَا أَبُو الزُّنْبَاعِ رُوحُ بْنُ الْفَرَجِ الْمَصْرِيِّ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ حَدَّثَنِي عَلْوَانُ بْنُ دَاوُدَ الْبَجَلِيِّ عَنْ حَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ

²⁶¹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.138.

حميد بن عبد الرحمن بن عوف عن صالح بن كيسان عن حميد بن عبد الرحمن عن أبيه قال :
(دخلت على أبي بكر رضي الله عنه أعوده في مرضه الذي توفي فيه فسلمت عليه وسألته
كيف أصبحت فاستوى جالسا فقلت أصبحت بحمد الله بارئنا فقال أما إنني على ما ترى
وجعٌ.....")

قال الإمام أبو الحسن الدارقطني وذكر هذه الرواية وقال خالفه الليث بن سعد فرواه
عن علوان عن صالح بن كيسان بهذا الإسناد إلا أنه لم يذكر بين علوان وبين صالح حميد بن
عبد الرحمن فيثبته أن يكون سعيد بن عفير ضبطه عن علوان لأنه زاد فيه رجلا وكان سعيد
بن عفير من الحفاظ الثقات قلت وهذا حديث حسن عن أبي بكر إلا أنه ليس فيه شيء من قول
النبي صلى الله عليه وسلم وقد روى البخاري في كتابه غير شيء من كلام
الصحابة....." 262

“Biz İsfahân’da okurken Ebû’l-Fahr ESa’d b. Saîd b.Mahmûd anlattı. Ona denildi ki: Siz Fatıma bt. Abdullah el-Cûzedâniyye’nin yanında okurken siz de işitmiştiniz. Size Muhammed b. Abdullah b. Zeyd, ona Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, ona da Ebû’z-Zinbâ’ Ravh b. El-Ferac el-Mısrî, ona da Saîd b. Ufeyr, ona da Ulvân b. Dâvûd el-Becelî rivâyet etti. O Humeyd b. Abdurrahman b. Hamîd b. Abdurrahman b. Avf’dan, o da Sâlih b. Keysân’dan, o da Humeyd b. Abdurrahman’dan o da babasından şöyle rivâyet etti: “ Sonradan vefâtına sebep olacak hastalığından dolayı Ebû Bekr (radiyallahu anh)’i ziyâret için yanına girdiğimde ona selam verdikten sonra nasıl olduğunu sordum. O doğrularak oturdu ve ona dedim. Allah’a hamd olsun ki şifa bulup iyileşmişsin. O da buna karşılık olarak şöyle dedi: “Doğrusu, gördüğün gibi acı çekmekteyim.....”

İmam Ebû’l-Hasan ed-Dârekutnî, bu rivâyeti zikrettinden sonra şöyle dedi:
“Leys b. Sa’d, hadisin bu yolla rivâyet edilmesine muhalefet etti ve kendisi, bu hadisi Ulvan’dan, o da Sâlih b. Keysân’dan rivâyet etti. Ancak o, Ulvan ve Sâlih arasında Humeyd b. Abdurrahman’ı zikretmedi. Bu durum, Saîd b. U’feyr’in Ulvan’dan onu ezberlemesine benziyor. Çünkü o, hadisin senedinde bir râvî ziyâdeleştirmiştir. Saîd b. Ufeyr ise sîka hâfızlardan biridir.” Buraya kadar Dârekutnî’nin hadisin senediyle ilgili rivâyetini naklettikten sonra el-Makdisî

²⁶² el-Makdisî, a.g.e., C.I, s.88.

kendi görüşünü şu şekilde zikretmiştir: “ Ben de derim ki: Ebû Bekr’den gelen bu hadis hasen’dir. Ancak Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in sözlerinden herhangi bir şey bu hadiste yoktur. Bu hadisi Buhârî, kendi kitabında sahabe sözlerinden bir söz olarak rivâyet etmiştir.”

2.1.7. el-Ehâdisu’l-Muhtâre’deki Hadislerin Rivâyet Şekli

Sözlükte “bir yükü sırtına alıp taşımak, bir kimsenin zorluk anında sıkıntılara dayanabilmesi” anlamına gelen ve hadis ilminde de “râvînin bir şeyten hadis dinlemek, yazmak vb. yollarla aldığı hadisleri herhangi bir değişiklik yapmadan talebelerine nakletmesi anlamında kullanılan ‘tahammül’²⁶³ kavramı ve etrafında gelişen uygulamalar hadis ilminde önemli bir yer işgal etmektedir. Muhaddislerce “tahammülü’l-hadis ve tahammülü’l-ilm” olarak ifade edilen bu konu, hadis kitaplarında “hadis alma çeşitleri ve rivâyet usulleri,²⁶⁴ rivâyetin mertebeleri²⁶⁵ ve hadis dinlemenin keyfiyeti, tahammülü ve hadisi zaptetmenin niteliği²⁶⁶ gibi başlıklar altında mütalaâ edilmektedir.

Hadis tahammülü sekiz yolla gerçekleşir.

1- Semâ’: Tahammülü’l-hadis’te en makbul olan yol, semâ’ yoluyla alınan ve rivâyet edilen hadislerdir. Bu, sahâbîlerin hadisleri kendilerinden sonraki nesle aktarmada kullandıkları metottur. Semâ’ yoluyla alınan hadislerde, hoca ile talebe arasında likâ gerçekleştiği için, bu yolla alınan hadisler, en makbul hadisler olarak kabul edilmiş, bundan dolayı da semâ’ yoluyla hadis almak, bu metotlar arasında en meşhûru olmuştur. Bu metotla alınan rivâyetlerde “haddesenâ, ahberanâ, enbeenâ, semi’tü fülânen yekûlu, kâle lenâ fülânün, zekera lenâ fülânün” gibi ifadeler kullanılmıştır.²⁶⁷

²⁶³ Nevzat Âşık, “Tahammül”, *DİA*, İstanbul, 2010, C.XXXVIII, s.380.

²⁶⁴ Kadî İyaz, Ebu’l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubî, *el-İlma’ İla Ma’rifeti Usuli’r-Rivayeti ve Takyidi’s-Sema’*, (Tahk. Seyyid Ahmed Sakr), Daru’t-Turas, Kahire 1970, s.68.

²⁶⁵ İbnu’s-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şhrezûrî (v. 643), *Mukaddime*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut Trz., s.100.

²⁶⁶ Tûfî, Necmuddin Süleyman b. Abdulkavî b. Abdülkerim, *Şerhu Muhtasarı’r-Ravza*, (Tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), I-III, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 1987, C.II, s.203.

²⁶⁷ Irâkî, Zeynüddîn, *et-Takyîd ve’l-İzâh Şerhu Mukaddimeti İbnu’s-Salâh*, (Tahk. Abdurrahman Muhammed Osman), Mektebetüs-Selefiyye, Medine 1969, s.66.

2- Kıraat: Talebenin hadisi şeyhe okuması suretiyle hadis ahzının-alımının gerçekleştiği bir yoldur. Muhaddîslerin çoğunluğu, hadis tahammülünün bu çeşidini “arz” olarak isimlendirmişlerdir. Bu metotta talebe şeyhe hadisi kitaptan veya ezberden okur, şeyh te okunan hadisi kitaptan veya ezberden kontrol eder. Bu metotla alınan rivâyetler semâ’ yoluyla alınan rivâyetlere göre ikinci sırada yer alır. Kıraat metodu ile alınan hadislerin rivâyetinde “araztü, kara’tü, kara’tü alâ fülânin, kara’nâ alâ fülânin, karae aleyye fülânün” gibi edâ sîgaları kullanılır.²⁶⁸

3- İcâzet: Bir âlimin, elinde bulunan hadisleri sözlü veya yazılı olarak rivâyet etmesi için talebesine izin vermesi suretiyle gerçekleşen hadis tahammülüdür. Bu, şeyhin, isteği üzerine talebesine kitaplarındaki hadisleri başkalarına rivâyet etmesine izin vermesiyle gerçekleşir.

a) Şeyhin, belli bir kimseye veya kimselere belirli rivâyetlerinin veya kitaplarının belli kimseye veya kimselere belirli olmayan hadis veya kitaplarının rivâyeti için icâzet vermesi.

b) Şeyhin, belirli olmayan kimselere genelleme yaparak icâzet vermesi.

c) Şeyhin, belirli kimselere adı belirtilmeyen kitabının rivâyeti için icâzet vermesi,²⁶⁹ şeklinde olmak üzere üç şekilde ele alınır.

4- Münâvele: Şeyhin, içinde hadislerin olduğu kitabını veya bir sahifeyi rivâyet etmesi için talebeye vermesi yoluyla gerçekleşen hadis ahzı olup şekli, icazeye yakındır. Burada şeyh semâ’ını içeren kitabı talebesine, “bu benim semâ’ımdır” yahut “falandan rivâyetimdir, bunu benden rivâyet et” demek suretiyle teslim eder. Buna icâzetli münâvele denir. İcâzetsiz münâvelede şeyh, talebesine verdiği kitap veya sahife için “bu benim semâ’ımdır” der fakat rivâyeti için izin verdiğini belirtmez. Bu şekilde alınan hadislerin, rivâyet edilmesinin uygun olmadığı muhaddîslerin çoğunluğu tarafından dile getirilmiştir. Münâvele yoluyla alınan hadislerin rivâyetinde “ haddesenâ fulânun münâveleten ve

²⁶⁸ Irâkî, *a.g.e.*, s.168.

²⁶⁹ Irâkî, *a.g.e.*, s.180-190.

icâzetten, ahberenâ icâzetten veya ahberenâ münâveleten” gibi edâ sîgaları kullanılır.²⁷⁰

5- Mükâtebe (Kitâbet): Şeyhin, talebesine - yanında veya uzakta olması farketmez- hadislerinin bir kısmını veya tamamını yazarak veya bir başkasına yazdırarak vermesi veya göndermesi şeklinde gerçekleşen hadis alma yöntemidir. İki kısma ayrılır:

a) el-Kitâbetü'l-mücerrede ani'l-icâze. Hadislerin rivâyet izninin verilmediği veya açıkça belirtilmediği mükâtebe şeklidir.

b) el-Kitâbetü'l-Mukterine bi'l-İcâze. Mükâtebenin bu şekilde şeyh, talebesine hadislerin rivâyeti için “eceptü leke mâ ketebtü leke” ifadelerini veya benzerini kullanarak izin vermiştir. Kitâbet metodu ile alınan hadislerin rivâyetinde genellikle “ketebe ileyye fülânün, ahberanâ fülânün mükâtebeten, haddesenâ fülânün kitâbeten” gibi edâ sîgaları kullanılır.²⁷¹

6- İ'lâmu'r-Râvî: Şeyhin, talebesine gösterdiği hadisi veya kitabı kendisinden rivâyetine izin verdiğini belirtmeksizin, “bu hadis veya bu kitap benim filan kimseden duyduğum veya rivâyetidir.” demesi ve rivâyet etmesinde, talebeye izin vermesi suretiyle gerçekleşen hadis tahammül metodudur.²⁷²

7- Vasiyyet: Şeyhin, ölümden önce veya bir yolculuğa çıkarken rivâyetlerinin yazılı olduğu kitabı birine vasiyyet etmesi şeklinde gerçekleşen hadis ahzıdır. Muhaddîsler, bu şekilde alınan hadislerin rivâyetine cevaz vermişlerdir. Bu metod, şeyhin talebesine rivâyet iznini de içerdiği için icâzetli münâvele ve i'lam metoduna benzetilmiştir.²⁷³

8- Vicâde: Bir kimsenin, bir şeyhe ait hadislerin yazılı olduğu kitap veya sâhifeleri bulması ve bunlardaki hadisleri rivâyet etmesi şeklinde hadis almanın gerçekleştiği metottur.²⁷⁴

²⁷⁰ Irâkî, *a.g.e.*, s.191-196.

²⁷¹ Irâkî, *a.g.e.*, s.197.

²⁷² Irâkî, *a.g.e.*, s.198.

²⁷³ Irâkî, *a.g.e.*, s.199.

²⁷⁴ Irâkî, *a.g.e.*, s.200.

Yukarıda kısa açıklamalarla bilgi verilen tahammülü'l-hadis nevelerinin, hadislerin sıhhatinin değerlendirilmesinde son derece önemlidir. Bundan dolayı râvîler, hadis rivâyet ettiklerinde, bu hadisi nasıl elde ettiklerini özel ifadelerle belirtirler. Makdisî de *el-Muhtâre*'deki hadisleri şeyhlerinden ne şekilde aldığını hadisin senedinde belirtmiştir. Makdisî, kitabında tahrîc ettiği hadisleri semâ' yoluyla elde etmiş ve hadis rivâyet ederken âdet üzere hadisin senedinde bunu belirtmiştir. Makdisî, kitabında rivâyet ettiği hadislerin senedinde tahammülü'l-hadis metodlarından şu ifadeleri kullanmıştır:

1- Haddesenâ-حَدَّثَنَا: Hadis rivâyetinde kullanılan özel tâbirlerden biri olup ' bize nakletti, rivâyet etti' anlamlarına gelir. Hadis rivâyetinde en çok kullanılan edâ sîgalarından olan bu lafız, bizzat hocanın veya şeyhin ağzından duyularak öğrenilen hadislerin rivâyetinde kullanılır. Hocasından hadisi tek başına duyup, öğrenip bunu rivâyet eden râvî burada da 'haddesenî' işittim diyerek bunu tekil kalıpta ifade eder.²⁷⁵ Makdisî, *el-Muhtâre*'nin birçok yerinde bu sîgayla hadis rivâyet etmiştir.

Örnek:

حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ مَكِّيُّ بْنُ أَبِي الرَّجَاءِ بِأَصْنَبَهَانَ أَنَّ أَبَا الْمُطَهَّرِ الْقَاسِمَ بْنَ الْقَاسِمِ الصَّيْدَلَانِيَّ أَخْبَرَهُمْ أَبْنَا عُمَرَ بْنَ أَحْمَدَ السَّمْسَارُ أَبْنَا عَلِيَّ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مَيْلَةَ أَبْنَا أَبُو عَمْرٍو أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْمَدِينِيَّ تَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ وَارَةَ تَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثِ تَنَا عَتَّامٌ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ الْمُنْهَالِ عَنِ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا خَرَجَ مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مِصْرَ إِلَى مَدِينِ وَبَيْنَهُ وَبَيْنَهَا ثَمَانِي لِيَالٍ قَالَ نَحْوًا مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ قَالَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ طَعَامٌ إِلَّا وَرَقُ الشَّجَرِ خَرَجَ حَافِيًا فَمَا وَصَلَ إِلَيْهَا حَتَّى وَقَعَ خُفُّ قَدَمَيْهِ²⁷⁶

İsfahan'da iken Ebû Abdullah Muhammed Mekkî b. Ebi'r-Recâ, Ebu'l-Mutahhar el-Kâsım b. el-Kâsım es-Saydalânî'nin kendilerine şöyle haber verdiğini bize rivayet etti. Ona Ömer b. Ahmed es-Simsâr, ona da Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Meylete, ona da Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b.

²⁷⁵ Süyûtî, *a.g.e.*, C.I, s.418; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011. s.92.

²⁷⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.X, s.387.

İbrâhim el-Medînî, ona da Ebû Abdullah Muhammed b. Müslim b. Vârete, ona da Ömer b. Hafs b. Ğiyâs, ona da Assâm A'meş'ten, o da el-Minhâl'den, o da Saîd b. Cübeyr'den İbn Abbas'ın şöyle dediğini haber verdi. İbn Abbas: Mûsa s.a.s. Medyen'e gitmek maksadıyla Mısır'dan çıktı. Onun bu yolculuğu sekiz gece sürdü. İkisinin arasındaki mesafe Basra ile Kûfe arasındaki mesafe kadardır. Onun yanında ağaç yaprakları haricinde herhangi bir yiyeceği de yoktu ve yalın ayaklıydı. O, Medyen'e varıncaya kadar hızlıca yol aldı.

-وَيَه حَدَّثَنِي أَبِي ثَنَا يَعْقُوبُ ثَنَا أَبِي عَنِ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ فَتَقَلَّتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ أَقْبَلَ عَلَيْنَا يُوَجِّهُهُ فَقَالَ (إِنِّي لَأُرَاكُمْ تَقْرُونَ خَلْفَ إِمَامِكُمْ إِذَا جَهَرَ) قَالَ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ لَهَذَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (فَلَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يَقْرَأُ بِهَا)²⁷⁷

Bana babam, ona da Yakub, ona da babası Ebû İshâk rivayet etti. Ebû İshâk Mekhûl'dan, o da Mahmud b. er-Rebi' el-Ensârî'den Ubâbe b. Sâmit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir. “Bir sabah namazında Resûlullah'ın arkasında idik. Resûlullah Kur'ân okurken, kıraati ona ağırlık verdi. Namazı bitince (cemaata hitaben) zannederseniz sizler imamınızın arkasında (Kur'ân) okuyorsunuz dedi? Biz de evet ya Resûlallah hızlıca (size yetiştirilmeye için okuyoruz) dedik. Resûlullah, imamınızın arkasında “Fatiha'dan” başka bir şey okumayın, zira “Fatiha'yı” okumayanın namazı yoktur” dedi.

2- Ahberenâ- أَخْبَرَنَا: ‘Bize haber verdi.’ anlamında olan bu ibâre, önceleri semâ' yoluyla alınan hadislerin rivâyetinde kullanılmakla beraber sonraları kıraat yoluyla öğrenilen hadislerin rivâyetinde kullanılmıştır.²⁷⁸ Makdisî'nin eseri incelendiğinde, esere alınan hadislerin çoğunun bu lafızla rivâyet edildiği görülür.

²⁷⁷ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.340.

²⁷⁸ Süyûtî, *a.g.e.*, C.I, s.418; Aydınî, *a.g.e.*, s.17.

Örnek:

- وَأَخْبَرَنَا أَبُو زُرْعَةَ عبيد الله بن مُحَمَّد اللقناني أن الحُسَيْن بن عبد الملك الخلال أخبرهم أبنا عبد الرَّحْمَن الرَّازِي أبنا جَعْفَر بن عبد الله أبنا مُحَمَّد بن هَارُونَ الرَّوْيَانِي تَنَا عَمْرُو بن عَلِي تَنَا عبد الرَّحْمَن بن مَهْدِي تَنَا حَمَّادُ بن سَلْمَةَ عَنْ جَبَلَةَ بن عَطِيَّة عَنْ ابْنِ الْوَلِيدِ بن عَبَّادَةَ بن الصَّامِتِ عَنْ جَدِّهِ عَبَّادَةَ بن الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ (مَنْ غَزَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَمْ يَنْوَ فِي غَزَاةٍ إِلَّا عَقَلًا فَلَهُ مَا نَوَى)²⁷⁹

Ebû Zur'a Abdullah b. Muhammed bize şöyle rivayet etti. Onlara el-Hüseyn b. Abdülmelik el-Hallâl Abdurrahman er-Râzî'nin Cafer b. Abdullah'ın, ona da Muhammed b. Harun er-Rûyânî, ona da Amr b. Ali, ona da Abdurrahman b. Mehdî, ona da Hammâd b. Seleme, o da Cebele b. Atiyye'den, o da İbnu'l-Velîd b. Ubâde b. Sâmit'ten, o da dedesi Ubâbe b. Sâmit'ten Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu haber verdi. Resûlullah şöyle dedi: “ Kim Allah yolunda ancak bir devenin sağılacağı kadar bir sürede uyumadan cihad ederse ona niyet ettiğinin karşılığı vardır.”

3- Enbeenâ- أنبأنا : ‘Bize haber verdi.’ anlamına gelen ve semâ', icâzet ve münâvele usûllerinden herhangi biriyle alınmış bir hadisi, bir başkasına rivâyet ederken kullanılan edâ sîgasıdır.²⁸⁰ Makdisî, bu lafızla sadece bir hadis rivâyet etmiştir.

- أنبأنا أبو رُشَيْدٍ إِسْمَاعِيلُ بنُ غَانِمِ بنِ خَالِدِ البَّبَّعِ الأَصْبَهَانِي أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ مُحَمَّدَ بنَ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ أَحْمَدَ المُطَرِّزَ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةَ عَلَيْهِ أبنا أَبُو نُعَيْمٍ أَحْمَدُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ تَنَا سُلَيْمَانُ بنُ أَحْمَدَ تَنَا مُحَمَّدُ بنُ الْعَبَّاسِ تَنَا عُبَيْدُ بنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا قَطْرِيُّ الخَشَّابُ عَنْ عَبْدِ الوَارِثِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الرَّجُلَ لِيُوضِعَ طَعَامَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَمَا يَرْفَعُ حَتَّى يُعْفَرَ لَهُ فَوَيْلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَمَ ذَلِكَ قَالَ يَقُولُ بِسْمِ اللَّهِ إِذَا وُضِعَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ إِذَا رُفِعَ²⁸¹

Bize Ebû Ruşeyd İsmail b. Gânim el-Beyyi' el-İsfahânî'nin haber verdiğine göre onlar, Ebû Saîd Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-

²⁷⁹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.357.

²⁸⁰ Süyûtî, *a.g.e.*, C.I, s.419.

²⁸¹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VI, s.86.

Mutarriḥ'in yanında hadis okudukları zaman kendisine Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, ona da Süleyman b. Ahmed, ona da Muhammed b. el-Abbas, ona da Ubeyd b. İshak, ona da Katariyyu'l-Haşşâb Abdülvâris'ten, o da Enes'ten Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti. "bir adam yemeğini önüne koyar. Yemeğini (sofrasını) kaldırmadan günahları mağfîret olunur." Böyle bir şey Nasıl olur diye kendisine sorulduğunda ise Resûlullah, " yemeğe başlarken besmele ile başlar, bitirdiği zaman ise elhamdülillah, der." diyerek cevap verdi.

4- Kâle-قال : Râvînin, semâ' yoluyla aldığı bir hadisi rivâyet ederken kullandığı en düşük sîga lafzı olup 'dedi ki, dedi' anlamında kullanılan bir edâ sîgasıdır. Hadisin rivâyetinde güvenilirlik bakımından yukarıda verilen iki sîgadan düşük olmasının sebebi hadisin, şeyhten hangi usûlle alındığının bilinmemesi ve bunu kullanan kişinin kendisinden hadis aldığı şeyhiyle likâsının belirsiz olmasıdır.²⁸²

el-Makdisî, bazı şeyhlerinden aldığı hadisleri bu sîgayla rivâyet etmiştir.

Örnek:

- قَالَ ابْنُ صَاعِدٍ وَثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ ثَنَا خَطَّابُ بْنُ عُثْمَانَ الْقَوَزِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ (عُمَرَ) أَبِي خَالِدٍ (الْمَحْرِيِّ) الْحَمَصِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ثَابِتَ بْنَ سَعْدِ الطَّائِيَّ يُحَدِّثُ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ أَنَّهُ قَامَ فِي النَّاسِ عَلَى مَنبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ مَعْبُدٍ فِي حَدِيثِهِ إِلَى جَنْبِ مَنبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ بَكَى فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ فِينَا مُقَامِي فِيكُمْ هَذَا مِنْ عَامٍ أَوَّلِ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ سَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ فَإِنَّهُ لَمْ يُعْطَ أَحَدٌ مِثْلَ الْعَافِيَةِ بَعْدَ الْيَقِينِ وَقَالَ عُثْمَانُ بَعْدَ يَقِينٍ²⁸³

İbn Sâid, Muhammed b. Avf'ın Hattâb b. Osman el-Fevzî'den Muhammed b. Ömer Ebî Hâlid el-Hımsî'nin şöyle dediğini söyledi. Sâbit b. Sa'd et-Tâî'nin Cübeyr b. Nüfeyr'in Ebû Bekr es-Sıddık'tan şu şekilde haber verdiğini işittim. O (Ebû Bekir r.a.), topluluğun bulunduğu bir ortamda Resûlullah'ın minberinin üzerinde ayağa kalktı ve Resûlullah'tan bahsetti. Sonra da ağladı. İnsanlara

²⁸² Süyûtî, *a.g.e.*, C.I, s.252-253; Aydınlı, *a.g.e.*, s.146.

²⁸³ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.164.

dönerek şöyle hitab etti: “ Ey insanlar! Şüphesiz ki Resûlullah geçen sene bu minber üzerinde hutbeye çıktı ve şöyle dedi: “Allah’tan size âfiyet vermesini isteyin. Çünkü insana yakîn bir imandan sonra âfiyet gibi bir nimet verilmemiştir.”

2.1.8. el-Ehâdîsu’l-Muhtâre’deki Hadislerin Sened Yönünden Durumları

İsnâd- (الإسناد): Sözlükte “dayanmak, yaslanmak, itimad etmek” anlamlarına gelen “sünûd” kökünden türetilmiş “isnâd” kavramı “sözü ilk söyleyenine ulaştırmak, bir rivâyetin geliş yolunu haber vermek ve ilk kaynağa kadar götürmek” anlamında kullanılmaktadır. Hadis terminolojisinde ise bu kavram, “rivâyet için kullanılan lafızlarla râvî veya râvîleri zikrederek hadis metnini, ilk söyleyenine kadar ulaştırmak, hadis metnini nakleden râvîleri rivâyet sırasına göre zikretmek” anlamına gelir. “Sened” kelimesi, sözlükte “dayanak, destek, sağlam ve yüksek yer” anlamına gelir. Terim olarak ise, hadisi birbirlerinden rivâyet ederek sonraki nesillere aktaran râvîlerin, rivâyet sırasına göre zikredildiği kısma denir.

Sahabe döneminde kendilerinden sonraki dönemlerde kullanıldığı şekliyle bir isnâd faaliyetinden söz etmek mümkün değildir. Ancak isnâd faaliyetinin temellerinin sahabe devrinde atıldığını söylenebilir. Hz. Osmân’ın şehâdeti ve sonrasında islâm toplumu arasında ortaya çıkan fitneler, hadis rivâyetinde isnâdın, hadisin sıhhati için bir şart olarak koşulmasını zaruri kılmıştır. Zîra islâm toplumu arasında siyâsî ve itikâdî fırkaların teessüsü ve bazı fırka mensuplarının halk nezdinde fikirsel anlamda meşrûiyet kazanmak amacıyla hadis uydurma faaliyeti yaygınlık kazanmıştı. Bunun üzerine, hadis âlimleri, islâmın ikinci kaynağı olan sünneti ve onun yazılı vesîkaları olan hadisleri korumak ve sağlıklı bir şekilde sonraki nesillere aktarabilmek amacıyla isnâd üzerinde daha çok durmaya, râvîlerin adl ve zapt yönünden kişiliklerini araştırmaya koyuldular. Bu faaliyetlerin yapılmasıyla birlikte hadis târihinde çok önemli bir konuma sahip

olan cerh ve ta'dîl ilminin temelleri de böylelikle atılmış oldu. Bu vesileyle de yukarıda zikredilen olumsuzlukların önüne büyük ölçüde geçilmiştir.²⁸⁴

Müsned türü eserlerin, göze çarpan en önemli özelliklerinden biri kitapta yer alan hadisleri rivâyet eden son râvîden ilk râvîye kadar târih unsuru da göz önünde bulundurularak silsile yoluya götürülmesidir. Bu özellik, *el-Muhtâre*'de de görülmektedir. Müsnedlerde hadisin metninin sıhhatli olmasının yanında senedinin de sahîh olması, elzem kabul edilmektedir. Hadisler hakkında hüküm verilirken, diğer ehl-i hadis muhaddîslerinin de yaptığı gibi senette yer alan râvîlerin durumu göz önüne bulundurularak hüküm verilir. Muhtâre'yi tahkik eden Abdülmelik b.Dehiş, Makdisî'nin Dârekutnîden ta'lîl hususunda naklettiği görüşlerinden hareketle eserdeki hadislerin isnâdını vermektedir. Tahkiki yapılan kitapta, isnâdı verilen hadislerin büyük bir kısmının durumu aşağıda verildiği gibidir. Burada şunu belirtmekte fayda olduğunu mülâhaza ediyoruz. Hakkında hüküm verilen bu hadisler için aşağıda verilen ve örneklenen durum, *el-Muhtâre*'yi tahkik eden Abdülmelik b. Dehiş'in Makdisî'nin kaynakları olan râviler ve eserlerinden Resûlullah'a kadar olan kısmı içermektedir. Makdisî ile kaynakları arasındaki sened zinciri ile alakalı bir çalışma henüz yapılmamıştır.

3.1.8.1. Senedi Sahîh Olan Hadis

el-Muhtâre'de isnâdı-senedi sahîh olan 2096 adet hadis bulunmaktadır.

Örnek:

- قال الضياء: ذَكَرَ ابْنُ السَّمَّانِ أَبُو صَالِحٍ الْمَدَنِيُّ عَنْ سَعْدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَخْبَرَنَا زَاهِرُ بْنُ أَحْمَدَ النَّقْفِيُّ أَنَّ الْحُسَيْنَ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةً عَلَيْهِ أَنَا إِبْرَاهِيمُ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ نَا أَبُو حَيْثَمَةَ نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ مُحَمَّدُ بْنُ خَازِمٍ نَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ سَعْدِ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَدْعُو بِأَصْنَبُعِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَحَدٌ أَحَدٌ وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ. "

وَرَوَاهُ الْحَاكِمُ فِي الْمُسْتَدْرَكِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَصَمَةَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ يَحْيَى عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ وَقَالَ هُوَ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِهِمَا إِنْ كَانَ أَبُو صَالِحٍ السَّمَّانُ سَمِعَ مِنْ سَعْدِ سُئِلَ

²⁸⁴ Raşit Küçük, "İsnad", *DİA*, İstanbul, 2001, C.XXIII, s.154-155.

الدَّارُ قُطْنِيٌّ عَنْهُ فَذَكَرَ الاختِلَافَ فِيهِ قَالَ وَقَوْلُ أَبِي مُعَاوِيَةَ أَشْبَهُهُ بِالصَّوَابِ يَعْنِي هَذِهِ الرَّوَايَةُ

285

Makdisî, dediki: Zâhir b. Ahmed es-Sekafî, Hüseyin'in yanında okumuş ve Hüseyin ona haber vermiş ki: İbrâhîm, Muhammed b. Ali'den, o da Ahmed b. Ali'den, o da Ebû Hayseme'den, o da Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzim'den, o da A'meş'ten, o da Ebî Sâlih'ten, o da Sa'd'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Ben parmağımla dua ederken Peygamber, yanımdan geçti ve başparmağıyla işaret ederek "birdir, birdir." dedi.

İshak b. Râhûye, bu hadisi Ebû Muâviye'den; Ebû Dâvûd, Ebû Hayseme'den; Nesâî, Muhammed b. Mübârek el-Mahrimî'den, o da Ebû Muâviye'den; Hâkim de el-Müstedrek'te İbrâhîm b. İsmet b. İbrâhîm'den, o da Yahya'dan, o da Ebû Muâviye'den rivâyet etmektedir. Hâkim, devamla dedi ki: Ebû Sâlih es-Semmân, bu hadisi Sa'd'dan işitmişse, Yahyâ ve Ebû Muâviye'nin şartlarına göre bu hadis sahihtir. Nitekim bu hadis, Dârekutnî'den sorulunca o, buradaki ihtilafı zikredip Ebû Muâviye'nin sözünün, doğruya daha yakın olduğunu söylemiştir.

3.1.8.2. Senedi Hasen Olan Hadis

el-Muhtâre'de bu neviden 1697 hadis bulunmaktadır.

Örnek:

- قال الضياء: حَدَّثَنِي بَنُ الْيَمَانِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ: أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ عَبْدَ الْبَاقِي بن عبد الجبَّار الصُّوفِيُّ الْهَرَوِيُّ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَنَحْنُ نَسْمَعُ بِيَعْدَادَ قِيلَ لَهُ أَخْبَرَكَمُ الْإِمَامُ أَبُو شُجَاعٍ عَمْرُ بن مُحَمَّدَ بن عبد الله الْبَسْطَامِيُّ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنْتَ تَسْمَعُ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ أَحْمَدُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ مُحَمَّدِ بنِ عبد الله الْخَلِيلِيُّ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَلِيُّ بنُ أَحْمَدَ بنِ مُحَمَّدِ بنِ الْحَسَنِ الْخَزَاعِيُّ الْبُخَارِيُّ أَنَا أَبُو سَعِيدِ الْهَيْثَمِيُّ بنُ كَلَيْبِ بنِ شَرِيحِ بنِ مَعْقِلِ الشَّاشِيِّ أَنَا أَبُو يَحْيَى عَيْسَى بنُ أَحْمَدَ تَنَا النَّضْرُ بنُ شُمَيْلِ نَا أَبُو نَعَامَةَ الْعَدَوِيُّ تَنَا أَبُو هُنَيْدَةَ الْبَرَاءُ بنُ نَوْفَلِ عَنْ وَالِانَ الْعَدَوِيِّ عَنْ حَدِيثِهِ بَنُ الْيَمَانِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِّيقِ. " 286

²⁸⁵ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.III, s.149-150.

²⁸⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, CI, s.121.

Makdisî, dedi ki: (Bu hadis hasen olup, Huzeyfe b. Yemân Ebû Bekir es-Sıddîk'tan rivâyet etmektedir.) Biz Bağdat'ta Ebû Ahmed Abdülbaki b. Abdülcebbar es-Sûfî el-Herevî'nin yanında okurken ona dendi ki: Ebû Şuca' Ömer b. Muhammed b. Abdillâh el-Bistâmî'den işitmişsin, o da Ebû'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh el-Halîlî, o da Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Huzâî el-Buhârî, o da Ebû Said el-Heysen b. Kuleyb b. Şureyh b. M'akîl eş-Şâşî'den, o da Ebû Yahya İsa b. Ahmed'den, o da en-Nadr b. Şumeyl'den o da Ebû Nuame el-'Adevî'den, o da Ebû Huneyde el-Berâ b. Nevfel'den, o da Vâlân el-'Adevî'den, o da Huzeyfe b. el-Yemân'dan, o da Ebû Bekir es-Sıddîk'tan işitmiştir.

3.1.8.3 Senedi Zayıf Olan Hadis

Eserde, bu türden 418 hadis bulunmaktadır.

Örnek:

- قال الضياء: رواية فئس بن أبي حازم عن أبي بكر رضي الله عنهما أخبرنا أبو
المجد زاهر بن أحمد بن حامد النقي بأصبهان أن زاهر بن طاهر الشحامي أخبرهم قراءة
عليه وهم يسمعون أنا محمد بن عبد الرحمن الكنجروذي أنا أبو عمرو بن حمدان ثنا الحسن
بن سفيان عن شيبان بن أبي شيبة حدثني يحيى بن كثير ثنا سفيان الثوري عن إسماعيل بن
أبي خالد عن فئس بن أبي حازم عن أبي بكر الصديق قال قال رسول الله صلى الله عليه
وسلم الشرك أخفى في أممي من دبيب النمل على الصفا قال فقال أبو بكر يا رسول الله وكيف
النجا والمخرج من ذلك قال ألا أخبرك بشيء إذا قلته برئت من قليله وكثيره وصغيره قال
بلى يا رسول الله قال قل اللهم إني أعوذ بك أن أشرك وأنا أعلم وأستغفر لك لما لا أعلم.²⁸⁷

Makdisî, dedi ki: İsfahan'da Zâhir b. Ahmed es-Sekaffî'nin bize haber verdiği göre, o Zâhir b. Tâhir'in yanında okurken, Zâhir b. Tâhir, onlara şunu söylemiştir: Ebû Sa'd Muhammed b. Abdirrahman el-Kencerûzî, Ebû 'Amr b. Hemdân'dan, o da Hasan b. Süfyân'dan, o da Şeybân b. Ebî Şeybe'den, o da Yahyâ b. Kesîr'den, o da Süfyân es-Sevrî'den, o da İsmâîl b. Ebî Hâlid'den, o da Kays b. Ebî Hazim'den, o da Ebû Bekir es-Sıddîk'ın şöyle dediğini aktarmaktadır:

²⁸⁷ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.149.

Resûlullah, “Ümmetimde şirk, düz taş üzerinde yürüyen karıncanın ayak sesinden daha gizlidir.” deyince Hz. Ebû Bekr sordu: Yâ Resûlallah! Bundan nasıl korunabiliriz, kurtulabiliriz? Bu soru üzerine Resûlullah s.a.a şöyle buyurdu: “Onun azından, çoğundan ve küçüğünden kurtaracak bir şeyi sana haber vereyim mi?” Ebû Bekir : “Evet, ey Allah’ın Resûlü.” dedi. Resûlullah s.a.a buyurdu: “De ki: "Allah'ım! Bildiğim şeylerde şirk koşmaktan, sana sığınırım. Bilmediğim şirkten de senin affını dilerim.”

3.1.8.4. Senedi Munkatı’ Olan Hadis

el-Muhtâre’de senedinde kopukluk olan 180 hadis bulunmaktadır.

Örnek:

- قال الضياء: زَيْدُ بْنُ تَابِتٍ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَخْبَرَنَا أَبُو مُسْلِمٍ الْمُؤَيَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْإِخْوَةِ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ بِأَصْنَبَهَانَ قُلْتُ لَهُ أَخْبِرْكُمْ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ الْخَلَّالِ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنْتَ تَسْمَعُ أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَنْصُورٍ سَبَطُ بَحْرُوبِهِ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْمُقَرَّرِ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْمُثَنَّى تَنَا عبيد الله هُوَ الْقَوَارِيرِيُّ تَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ تَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ مُحَمَّدٍ هُوَ ابْنُ سِيرِينَ قَالَ نُبِنْتُ عَنْ كَثِيرِ بْنِ الصَّلْتِ قَالَ كُنَّا عِنْدَ مَرْوَانَ وَفِينَا زَيْدٌ فَقَالَ زَيْدٌ كُنَّا نَقْرَأُ وَالشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ فَارْجُمُوهُمَا الْبَيْتَةَ قَالَ مَرْوَانُ أَلَا كُنْتُمْ فِي الْمَصْحَفِ قَالَ ذَكَرْنَا ذَلِكَ وَفِينَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ أَنَا أَشْتَوِيكُمْ مِنْ ذَلِكَ قَالَ فَقُلْنَا فَكَيْفَ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَذَكَرَ كَذَا وَكَذَا فَذَكَرَ الرَّجْمَ فَأَتَاهُ فَذَكَرَ ذَلِكَ الرَّجُلُ الرَّجْمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اكْتُبْنِي آيَةَ الرَّجْمِ قَالَ: " لَأَسْتَطِيعَ الْآنَ هَذَا وَنَحْوَهُ."

رَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنَّى عَنْ عُذْرَةَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ كَثِيرِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ زَيْدٍ وَعَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ نُبِنْتُ عَنْ ابْنِ أَخِي كَثِيرِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ زَيْدٍ وَقِيلَ عَنْ مُحَمَّدٍ نُبِنْتُ عَنْ كَثِيرٍ قَدْ رَوَى ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ بَعَثَ مُحَمَّدًا بِالْحَقِّ وَأَنْزَلَ مَعَهُ الْكِتَابَ فَكَانَ

مِمَّا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةَ الرَّجْمِ فَرَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَمْنَا بَعْدَهُ وَهَذَا الْحَدِيثُ
غَيْرُ الَّذِي دَكَّرْنَا وَلَوْلَا رِوَايَةُ شُعْبَةَ لَمْ نُخَرِّجْهُ فَإِنَّ رِوَايَةَ ابْنِ عَوْنٍ مُنْقَطِعَةٌ²⁸⁸

Makdisî, dedi ki: İsfahân'da Ebû Müslim el-Müeyyed b. Abdurrahim b. Ahmed b. el-İhve'nin yanında okurken, ona dedim ki: Sen Ebû Abdillâh Hüseyin b. Abdilmelik el-Helâl'in yanında okurken onun sana haber verdiğine göre, o, Bahruveyh'in torunu İbrâhîm b. Mansûr'dan, o da Muhammed b. İbrâhîm b. Ali b. el-Mukrî'den, o da Ahmed b. Ali b. el-Musennâ'dan, o da 'Ubeydullah el-Kevârîrî'den, Yezîd b. Zurey'den, o da İbn Avn'den, o da Muhammed b. İbn Sîrîn'den, İbn Silt'ten, o da Mervan'ın yanındayken Zeyd'in şöyle dediğini aktarmaktadır: “Biz وَالشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ فَارْجُمُوهُمَا الْبَيْتَةَ” ayetini okurken, Mervân, ‘bunu mushâfta yazdınız mı?’ diye sordu. O esnada Hz. Ömer de aramızdaydı. O, dedi ki: “Ben sizi bu sıkıntıdan kurtaracağım. Biz de nasıl, diye sorunca, Hz. Ömer, şöyle dedi: “Adamın biri, Resûlullah'ın yanına gelip ondan birkaç şey sormaya başladı ve konuyu recme getirdi. Adam, “Ey Allah'ın Resûlü! Bana recm ayetini yazar mısın?” deyince Resûlullah, “şu an yazamam.” veya buna benzer bir şey söyledi.

Nesâî, bu hadisi Muhammed b. el-Müsennâ'dan, o da Ğunder'den, o da Şu'be'den, o da Katade'den, o da, Yunnus b. Cubeyr'den, o da, Kesîr b. es-Salt'tan, o da Zeyd'den, o da İsmâîl b. Mes'ud'dan, o da Hâlid b. Hâris'ten, o da İbn Avn'den, o da Muhammed'ten, o da yeğeni Kesîr b. es-Salt'tan, o da Zeyd veya Muhammed'den, o da Kesîr'den, İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarmaktadır: Hz. Ömer dedi ki: “Allah, Muhammed'i (s.a.a) hak din ile gönderip onunla birlikte kitabı indirdi. Ona nâzil olan ayetlerden biri de recm ayetidir. Nitekim onun recm ettiği gibi biz de ondan sonra recm ettik. Bu hadis, o bahsettiğimiz hadis değildir. Şu'be'nin rivâyeti olmasaydı bu rivayeti tahric etmezdik. Zîra 'Avn'nın rivâyeti munkatı'dır.

²⁸⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.220.

3.1.8.5. Senedi İletli Olan Hadis

İletli hadis, senedinde ancak uzman muhaddîslerin farkedebileceği ve hadisin sıhhatine zarar veren gizli bir kusur bulunan hadis demektir.²⁸⁹ *el-Muhtâre*'de senedinde illet olan 84 hadis bulunmaktadır.

Örnek:

- قال الضياء: من حديث أبي محمد عبد الرحمن بن عوف بن عبد عوف بن الحارث بن زهرة بن كلاب الزهري (رضي الله عنه): أخبرنا خالي الإمام العالم أبو محمد عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة المقدسي قراءة عليه أن أبا زرعة طاهر بن محمد بن طاهر المقدسي أخبرهم قراءة عليه ببغداد أنا أبو منصور محمد بن الحسين الموقمي أنا القاسم بن أبي المنذر الخطيب أنا علي بن إبراهيم بن سلمة القطان قتنا أبو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة نا محمد بن المصفي الحمصي نا أنس بن عياض حدثني محمد بن عمرو بن علقمة عن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " إن الله وملائكته يصلون على الصفا الأول."

سئل الدارقطني عنده فقال يرويه محمد بن مصفى وانفرد به عن أنس بن عياش عن محمد بن عمرو عن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف عن أبيه وهم فيه وإنما رواه محمد بن عمرو عن محمد بن إبراهيم النيمي مرسلًا²⁹⁰

Makdisî, dedi ki: Dayım Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisî, Ebû Zur'a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'den, o da Ebû Mansûr Muhammed b. Hüseyin el-Mukavvimi'den o da Kâsım b. Ebî'l-Munzir'den, o da Ali b. İbrâhîm b. Seleme el-Kattân'dan o da Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce'den, o da Muhammed b. el-Musaffa el-Himsî'den, o da Enes b. 'İyaz'dan, o da Muhammed b. 'Amr b. 'Alkame'den, o da İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf'tan, o da babasından, Resûlullah'ın şöyle dediğini aktarmıştır: "Allah ve melekleri, birinci safta namaz kılanlara duâ ederler."

²⁸⁹ Aydınlı, *a.g.e.*, s.188.

²⁹⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.III, s.124.

Dârekutnî'ye, bu hadis sorulduğunda: Bu hadisi, Muhammed b. Musaffa, Enes b. 'Ayyaş'tan, o da Muhammed b. 'Amr'den, o da İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf'tan, o da babasından rivâyet etmiştir. Muhammed b. el-Musaffa bu rivayetinde yalnız kalmakla birlikte, burada yanılmıştır. Zîra Muhammed b. 'Amr bu hadisi Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî'den sadece mürsel olarak rivayet etmiştir.

3.1.8.6. Râvileri Güvenilir Olan Hadis

Hadisi rivâyet eden râvîlerinin sîka-güvenilir olduğu hadis için kullanılan terim. Böyle bir hadis, ancak diğer sahîhlik şartlarını taşıdığı zaman sahîh olur.²⁹¹ Kitapta bu neviden 139 hadis bulunmaktadır.

Örnek:

- قال الضياء: مُصْعَبُ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَخْبَرَنَا زَاهِرُ بْنُ أَحْمَدَ الثَّقَوِيُّ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ الْخَلَّالَ أَخْبَرَهُمْ أَنَا إِبرَاهِيمُ سِبْطُ بَحْرَوَيْهِ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُقْرِي أَنَا أَبُو يَعْلَى الْمَوْصِلِيُّ نَا دَاوُدُ بْنُ رُسَيْدٍ نَا عَلِيُّ بْنُ هَاشِمِ بْنِ الْبَرِيدِ قَالَ سَمِعْتُ الْأَعْمَشَ يَذْكُرُهُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كُلُّ خَلَّةٍ يُطْبَعُ أَوْ قَالَ يُطَوَّى الْمُؤْمِنُ إِلَّا الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ."

سُئِلَ الدَّارِقُطْنِيُّ عَنْهُ فَقَالَ يَرَوِيهِ الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ دَاوُدُ بْنُ رُسَيْدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ هَاشِمِ بْنِ الْأَعْمَشِ وَخَالَفَهُ حَمْرَةُ الزِّيَّاتُ فَرَوَاهُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ لَمْ يَذْكُرْ أَبَا إِسْحَاقَ وَرَوَاهُ سَلْمَةُ بْنُ كَهَيْلٍ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ فَرَفَعَةَ أَبُو شَيْبَةَ عَنْ سَلْمَةَ وَخَالَفَهُ الثَّوْرِيُّ وَشُعْبَةُ فَرَوِيَاهُ عَنْ سَلْمَةَ مَوْفُوقًا غَيْرَ مَرْفُوعٍ وَقِيلَ عَنِ الثَّوْرِيِّ عَنْ سَلْمَةَ مَرْفُوعًا وَلَا يَتَّبَعُ وَالْمَوْفُوقُ أَشْبَهُ بِالصَّوَابِ²⁹²

Makdisî, dedi ki: Zâhir b. Ahmed es-Sekafî'nin bize haber verdiğine göre, Ebû Abdillâh el-Halâl, Bahruveyh'in torunu İbrâhîm'den, o da Muhammed b. el-Mukrî'den, o da Ebû Ya'lâ el-Mavsilî'den, o da Dâvûd b. Ruşeyd'den, Ali b. Haşim b. Berîd'den, o da A'meş'ten, o da Ebû İshak'tan, o da Mus'âb b.

²⁹¹ Aydınlı, *a.g.e.*, s.255.

²⁹² el-Makdisî, *a.g.e.*, C.III, s.258.

Sa'd'dan, Rasûlullah'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedir: “Hâinlik ve yalancılık hariç mü'minin bütün kötü hasletleri bağışlanır.”

Dârekutnî'ye bu hadisten sorulmuş o da, bu hadisi A'meş'in, Ebû İshak'tan, onun da Mus'âb'tan, onun da babasından, rivâyet ettiğini, ancak Dâvûd b. Ruşeyd'in, bu hadisi Ali b. Hâşim'den, onun da A'meş'ten rivâyet ettiğini söylemektedir. Dârekutnî, Hamza ez-Zeyyât'ın, bu hususta Dâvûd b. Ruşeyd'e muhalefet edip, araya Ebû İshak'ı koymadan A'meş'ten doğrudan Mus'âb'a geçtiğini belirtmektedir. Dârekutnî, ayrıca Seleme'nin de bu hadisi Mus'âb'tan, Ebû Şeybe'nin de Seleme'den merfû olarak rivâyet ettiğini, ancak Sevrî ve Şu'be'nin, Ebû Şeybe'ye muhalefet edip bu hadisi Seleme'den mevkûf olarak rivâyet ettiklerini söylemiştir. Bazıları da Sevrî'nin, bu hadisi Seleme'den merfû olarak rivâyet ettiklerini söylemişlerdir. Ancak doğruya daha yakın olan görüş bu hadisin mevkûf olmasıdır.

2.2. ZİYÂEDDÎN EL-MAKDÎSÎ'NİN EL-MUHTÂRE'DEKİ GENEL METODU

Daha önce de ifade edildiği üzere İbn Kesîr²⁹³ ve Aynî²⁹⁴ gibi İslam âlimleri, Makdisî'nin *el-Muhtâresi*'nde, önemli hadis ilimlerinin mevcut olduğunu söylemişlerdir. Bunda hiç şüphe yok ki, onun hadis ilimlerine olan vukûfiyeti ve benimsediği ilkelere sıkı sıkıya bağlı olması etkili olmuştur. Bu kısımda Makdisî'nin *el-Muhtâre*'yi yazarken benimsediği genel metodu hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Makdisî'nin, kitabında takib ettiği genel metodunu maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz.

2.2.1. Hadisin Senedini Verirken Takib Ettiği Metod

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin *el-Muhtâre*'yi yazmakta asıl amacı ve varmak istediği hedef, Buhârî ve Müslim'in sahîhlerine almadıkları sahîh hadisleri, imkânı ölçüsünde sağlam senedlerle bir araya getirmektir. Kendisi bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*Bu hadisler benim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leri dışında*

²⁹³ İbni Kesîr, *el-Bidâye*, C. XIII, s.140.

²⁹⁴ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Keşfu'l-Kanâ'il-Murnâ 'an Muhimmâti'l-Esâmî ve'l-Kunâ*, (Tahk. Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Câmîatu Melik Abdülaziz, Cidde 1994, s.524.

*kalan eserler ile Buhârî’de yer alan muallâk rivayetlerden seçtiğim hadislerdir. Arada ayrıca sağlam senedle nakledilen, ancak bir illeti bulunan hadisler de zikrettik. Bunları kitabımıza almamızın sebebi, illetli olduklarını bildirmek ve illetlerini açıklamaktır.”*²⁹⁵ Bundan dolayı Makdisî, İmâmeyn’in hadislerine ancak mütâbaât ve şevâhid kabilinden yer vermiştir. Böyle yapmaktaki gayesi *Sahîhayn*’ın dışında kalan sahih hadisleri toplamak ve mütâbaât ve şevâhid ile desteklemektir.

Müellif, bir hadisi mütâbaât ve şevâhidiyle birlikte rivâyete ederken o hadisin farklı yollardan gelen senedlerini toplayarak ve bir araya getirerek râvilerin ihtilaf ve ittifak ettikleri hususları açıklamak şeklinde bir usûl benimsemiştir. Bunu da üç farklı yöntemle gerçekleştirmiştir.

1- Hadisin, sadece sened ve metnini vermiştir. Bu yöntem, Makdisî’nin kitabında hadisleri yazarken en çok kullandığı yöntemdir.

2- Bir hadisin bütün senedlerini belirttikten sonra hadisin metnini ve hemen akâbinde birinci isnâdı vermiştir. Bunu yaparken bir karışıklığın olmaması için de senedler arasında (ح) harfini kullanmıştır.

3- Birden fazla senedi bir bağlamda toplamış, bir araya getirmiştir.²⁹⁶

2.2.2. Hadisin Metnini Sunmadaki Metodu

Makdisî, hadisin metninin sahîh şeklinin bilinmesi hususunda oldukça titiz davranmıştır. Bundan dolayı bir hadisi, farklı senet ve metinleriyle birlikte zikretmiştir. O, bununla hadisin metninde bir hata veya teâruz olup olmadığını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Hadisle ilgili durum, kendisine netleştikten sonra doğru olan metni zikretmiştir.

Örnek:

- أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ عَمْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَرَبِيُّ أَنَّ هَبَةَ اللَّهِ أَخْبَرَهُمْ أَبْنَا الْحَسَنُ أَبْنَا أَحْمَدَ تَنَا
عَبْدَ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي تَنَا وَكَيْعُ تَنَا عِزْمَةُ بْنُ عِمَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَوْ بَدْرٍ أَنَا أَشْكُ عَنْ
طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ الْحَنْفِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (لَا يَنْظُرُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى

²⁹⁵ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.70.

²⁹⁶ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.IX, s.370.

صَلَاةِ عَبْدٍ لَمْ يُقِيمْ فِيهَا صَلَاتَهُ بَيْنَ خُشُوعِهَا وَسُجُودِهَا) وَفِي رَوَايَةٍ (بَيْنَ رُكُوعِهَا) وَلَعَلَّهَا
الصَّوَابُ

Ebû Ali Ömer b. Ali el-Harbî bize rivayet etti ki, Hibetullah onlara el-Hasan'dan, ona da Ahmed, ona da Abdullah, ona da babası, ona da Veki', o da İkrime b. Ammâr'dan, o da Abdullah b. Zeyd veya Bedr'den, o da Talk b. Ali'nin Resûlullah'ın şu sözünü naklettiğini haber vermiştir. Allah'ın Resûlü şöyle buyurmuştur: "Allah huşu' ve secdeleri arasında belini doğrultmayan adamın namazına (kabul) nazarıyla bakmaz." Diğer rivâyette ise 'rükû' ve secdeler' olarak geçmektedir. Makdisî, metindeki bu farklılığı belirttikten sonra metninde 'rükû' ve secdeler' olan hadisin, doğruya daha yakın olduğunu söyler.²⁹⁷

2.2.3. Ğarîbu'l-Hadisi Açıklama Hususundaki Metodu

Makdisî, hadisin metnini ve senedini verdiği zaman, hadiste veya senedinde, açıklanmasına ihtiyaç duyduğu kavramlar varsa, bunları açıklamıştır. Böylelikle o, hadisin senedinde veya metninde, birçok anlamı olan veya pek bilinmeyen kelimeleri açıklayarak kapalılığı gidermeyi amaçlamıştır. Makdisî, hadisin metnini ve senedini verdiği zaman, hadiste veya senedinde, açıklanmasına ihtiyaç duyduğu kavramlar varsa, bunları açıklamıştır. Böylelikle o, hadisin senedinde veya metninde, birçok anlamı olan veya pek bilinmeyen kelimeleri açıklayarak kapalılığı gidermeyi amaçlamıştır.

Örnek 1:

- أَخْبَرَنَا أَبُو الْفَخْرِ أَسْعَدُ بْنُ رَوْحٍ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَنَحْنُ نَسْمَعُ قِيلَ لَهُ أَخْبَرْتَكُمْ فَاطِمَةُ بِنْتُ
عَبْدِ اللَّهِ قِرَاءَةً عَلَيْهَا وَهُمْ يَسْمَعُونَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ نَا
مُوسَى بْنُ هَارُونَ نَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْعَدَنِيِّ نَا فَرَجُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنِي عَمِّي ثَابِتُ بْنُ سَعِيدٍ
عَنْ أَبِيهِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيضَ بْنِ حَمَّالٍ أَنَّهُ كَانَ يُوَجِّهُهُ حَزَارَةَ يَعْني الْقَوْبَاءَ فَنَقَمْتُ أَنْفَهُ فَدَعَاهُ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَسَحَ عَلَى وَجْهِهِ فَلَمْ يُمَسَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ وَفِيهِ أَثَرٌ

Ebu'l-Fahr Es'ad b. Ravh'ın yanında hadis okuyorken ona şöyle denildiğini işittik. Siz Fatıma bt. Abdullah'a hadis okurken onlar da işitiyorlardı. Size

²⁹⁷ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.166.

Muhammed b. Abdullah, ona da Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, ona da Mûsa b. Harun, ona da Muhammed b. Ebî Ömer el-Adenî, ona da Ferac b. Saîd haber verdi. Ferac b. Saîd, amcam Sâbit b. Saît'ten işittim ki o da babası Saît'ten, oda Ebyad b. Hammâl'dan ki onun yüzünü egzema kaplamıştı ve bundan dolayı da burnunu sarmıştı. Resûlullah s.a.a onu çağırıp elini yüzüne sürdü. O gün bitmeden onun yüzünde hiç bir iz kalmadı.

Makdisî, hadise konu olan Abyad b. Hammâl'ın yüzünde egzama vb. bir deri hastalığını ifade eden حَزَارَةٌ kelimesini القوباء ile açıklamıştır.²⁹⁸

Örnek 2:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ الْحَرَبِيُّ أَنَّ هَيْبَةَ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةَ عَلِيهِ أَنَا الْحَسَنُ أَنَا أَحْمَدُ نَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي نَا سُفْيَانُ عَنِ الْعَلَاءِ يَعْنِي ابْنَ الْعَبَّاسِ عَنِ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنِ بَكْرِ بْنِ قُرَوَّاشٍ عَنِ سَعْدِ بْنِ قَيْلٍ لِسُفْيَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَعَمْ قَالَ شَيْطَانُ الرَّذْهَةِ يَحْتَدِرُهُ يَعْنِي رَجُلًا مِنْ بَجَهِيلَةَ²⁹⁹

Bize Abdullah b. Ahmed el-Harbî, Hibetullah b. Muhammed'in onlara hadis okuyorken kendisine el-Hasan, ona da Ahmed, ona da Abdullah, ona da Ebû Süfyan, İbnü'l-Abbas el-Alâ'dan, o da Ebî Tufeyl'den, o da Bekir b. Kîrvâş'tan, o da Sa'd'dan rivayet ettiğine göre Süfyan'a Resûlullah'tan s.a.a. sorulduğunda “evet, Becîle kabilesinden bir adam er-radhe şeytanını getirecek.” Hadiste geçen “er-radhete” kelimesini النقرة في الجبل yani dağların zirvelerinde oluşan oyuk olarak açıklamıştır.³⁰⁰

2.2.4. Hadis Tahrîcindeki Metodu

Makdisî, rivayet ettiği hadisleri kendisinden önce gelen eser sahibi muhaddîslerin senedlerine göre rivayet etmiştir. Hadisin rivayeti bittikten sonra hadisin diğer hadis kaynaklardaki yerini gösterir. Bunu da “revâhû fulan ve fulan” sözleriyle belirtmiştir.

²⁹⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.IV, s.60.

²⁹⁹ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.III, s.143, h.no:939.

³⁰⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.III, s.143, h.no:940.

Örnek:

وَأَخْبَرَنَا أَبُو رُوْحِ عَبْدِ الْمَعزِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْفَضْلِ الْهَرَوِيُّ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ بِهَا قُلْتُ لَهُ أَخْبَرَكُمُ أَبُو الْمَحَاسِنِ أَسْعَدُ بْنُ زِيَادٍ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنْتَ تَسْمَعُ أَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُطَفَّرِ أَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَمُوَيْهِ السَّرْحَسِيِّ أَنَا أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ خَزِيمَةَ الشَّاشِيَّ ثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدِ بْنِ حَمِيدِ بْنِ نَصْرِ أَنَا عَبْدِ الرَّزَّاقِ قَالَ أَنَا مَعْمَرٌ عَنْ زَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ انْتَدِمُوا بِالزَّيْتِ وَأَدِّهُوا بِهِ فَإِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ

رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ مُوسَى عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَقَالَ لَانَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَكَانَ عَبْدِ الرَّزَّاقِ يَضْطَرِبُ فِي رِوَايَتِهِ قَرِيبًا ذَكَرَ فِيهِ عَنْ عُمَرَ وَرَبَّمَا رَوَاهُ عَلِيُّ الشَّكِّ فَقَالَ أَحْسَبُهُ عَنْ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَبَّمَا قَالَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَذْكَرْ عَنْ عُمَرَ وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مَهْدِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ³⁰¹

Ebû Rûh Abdülmüiz b. Muhammed b. Ebi'l-Fudayl el-Herevî'ye hadis okurken ona şöyle dedim. Siz Ebu'l-Mehâsin Es'ad b. Ziyâd'a hadis okurken onun size Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed b. el-Muzafferî ona da Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hammuveyh es-Serhasî, ona da Ebû İshak İbrahim b. Huzeym eş-Şâşî, ona da Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr, ona da Abdürrezzak, Ma'mer'den, o da Zeyd'den, oda babasından, o da Ömer'den şöyle dediğini, işittin. Nebi s.a.a. şöyle dedi: “Zeytinyağını katık edinin ve onunla yağlanın. Çünkü o, mübârek bir ağaçta yetişmektedir.”

Ömer b. Hattab radiyallahu anh tarafından rivayet edilen bu hadiste Hz. Peygamber sallallahu aleyhi vesellem: “Zeytinyağını katık edinin ve onunla yağlanın. Çünkü o, mübârek bir ağaçta yetişmektedir.” buyurmaktadır. Makdisî, hadisi senedleriyle birlikte rivâyet ettikten sonra, bu hadisin Tirmizî ve İbni Mâce tarafından da tahrîc edildiğini, rivâyet edildiğini belirtmiştir.

³⁰¹ el-Makdisî, a.g.e., C.I, s.175.

2.2.5. Râvilerin Hatalarına İşaret Etmedeki Metodu

Makdisî, kitabında yer alan râvilerin rivayetlerindeki hatalarına ve hatanın sebeplerine, zaman zaman işaret etmiştir.

Örnek:

- وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ مَحْمُودُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَحْمُودِ بْنِ الْفَضْلِ بْنِ الْحَدَّادِ أَنَّ مَسْعُودَ بْنَ الْحَسَنِ التُّقَيْيَّ أَخْبَرَهُمْ أَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ السَّمْسَارِ أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خُرَيْدٍ قَوْلَهُ تَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْمَحَامِلِيُّ تَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودِ الْعَجَمِيِّ قَتْنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ أَنَسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُشِيرُ فِي الصَّلَاةِ،

- أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ فِي سُنَنِهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ شُبُويَةَ وَمُحَمَّدِ بْنِ رَافِعٍ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَرَوَاهُ الدَّارِقُطْنِيُّ فِي كِتَابِهِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي دَاوُدَ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ شَيْبٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودِ الْعَجَمِيِّ وَخُسَيْشِ بْنِ أَصْرَمَ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَرَوَاهُ أَبُو حَاتِمٍ ابْنُ حَبَّانَ فِي كِتَابِهِ عَنْ أَبِي يَعْلَى عَنِ يَحْيَى، قَالَ أَبُو حَاتِمِ الرَّازِيُّ: اخْتَصَرَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ هَذِهِ الْكَلِمَةَ مِنْ حَدِيثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ضَعُفَ فَقَدَّمَ أَبَا بَكْرٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ وَقَالَ أَخْطَأَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي اخْتِصَارِهِ هَذِهِ الْكَلِمَةَ وَأَدْخَلَهُ فِي بَابِ مَنْ كَانَ يُشِيرُ بِإِصْبَعِهِ فِي الصَّلَاةِ وَأَوْهَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا أَشَارَ بِيَدِهِ فِي التَّشَهُدِ وَلَيْسَ كَذَلِكَ، قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَاتِمٍ قُلْتُ لِأَبِي: فَإِشَارَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ كَانَ فِي الصَّلَاةِ أَوْ قَبْلَ دُخُولِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ: أَمَا فِي حَدِيثِ شُعَيْبٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ لَمْ يَدُلْ عَلَى شَيْءٍ مِنْ هَذَا

Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Muhammed b. Mahmûd b. El-Fadl b. El-Haddâd, bize Mes'ûd b. El-Hasan es-Sakafî'den, o da Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ali es-Simsâr'dan, o da İbrâhîm b. Abdullah b. Hurşîd'den, o da el-Hüseyn b. İsmâîl el-Mehâmîlî'den, o da Muhammed b. Mes'ûd el-Acemî'den, o da Abdürrezzâk'tan, o da Ma'mer'den, o da Zührî'den Enes radiyallâhû anh'ın şöyle dediğini rivayet etti: “Nebî s.a.s. namazda işaret ederdi.”

Bu hadisi Ebû Dâvûd Süneni'nde, Ahmed b. Muhammed b. Şebbûveyh ve Muhammed b. Râfî'den rivayet etmiş, Dârekutnî kendi kitabında Ebû Bekr b. Ebî Dâvûd'dan, o da Seleme b. Şebîb, Muhammed b. Mes'ûd ve Huşeyş b. Efram

kanalıyla Abdürrezzak'tan rivayet etmiştir. Ebû Hâtim İbni Hibbân ise bu hadisi, Ebû Ya'lâ'dan, o da Yahyâ'dan rivâyet etmiştir.

Ebû Hâtim hadisin metniyle ilgili şöyle demiştir: “Abdürrezzâk, Nebî'nin s.a.s. bir uygulamasının nasıllığına dâir rivayetini kendisinde, bir kısaltmaya gitmiştir. Resûlullah s.a.s. hastalığından dolayı zayıf düşmüştü. Bundan dolayı Ebû Bekr'i, insanlara namaz kıldırması için ileri sürmüştü. Abdürrezzâk, bu cümlenin kısaltılmasında ve hadisi “ **بَاب مَنْ كَانَ يُشِيرُ بِإِصْبَعِهِ فِي الصَّلَاةِ** ” bâbına dâhil etmesinde hata etmiştir. O, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem bu hareketiyle namaz esnasında teşehhüde eline işaret ettiğini düşünmüştür; fakat hakikat öyle değildir.” Abdurrahman b. Ebî Hâtim de şöyle der: “Babama Nebî'nin s.a.s. Ebû Bekr'e,“ O, namaz kılarken mi işaret etti, yoksa namaza başlamadan önce mi?” diye sorduğumda bana şöyle cevap verdi: “Şuayb'ın Zührî'den rivayet ettiği hadiste buna delalet eden bir şey yoktur.” dedi.

2.2.6. Mütâbaât ve Şevâhîdi Vermedeki Metodu

Makdisî, hadisin metnini rivayet ettikten sonra mütâbaat ve şevâhidini zikrederek rivayet ettiği hadisleri sıhhat yönünden takviye etmiştir. Mütâbaât ve şevâhidini verdiği hadiste bunu belirtmiş ve senetlerin arasında bir karışıklığa meydan vermemek için de senetlerin arasını (ح) harfî ile belirgin kılmıştır.

Örnek:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْمَجْدِ زَاهِرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَامِدِ الثَّقَفِيِّ الضَّرِيرُ رَحِمَهُ اللَّهُ بِأَصْبَهَانَ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ الْأَدِيبِ أَخْبَرَهُمْ أَنَا إِبرَاهِيمُ بْنُ مَنْصُورِ الْخَبَّازِ أَنَا مُحَمَّدَ بْنَ الْمُقَرَّرِ أَنَا أَبُو يَعْلَى الْمَوْصِلِيُّ أَنَا ابْنُ ثَمِيرٍ أَنَا رَوْحٌ أَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ حَقِصِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُصَلُّوا عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَلَا عِنْدَ غُرُوبِهَا فَإِنَّهَا تَطْلُعُ فِي قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَصَلُّوا بَيْنَ ذَلِكَ مَا شِئْتُمْ وَأَخْرَجَ مُسْلِمٌ مِنْ طَرِيقِ أُسَامَةَ عَنْ حَقِصِ حَدِيثًا غَيْرَ هَذَيْنِ حَقِصُ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسٍ³⁰²

Ebu'l-Mecd Zâhir b. Ahmed b. Hamid es-Sekafî bize rivayet ettiğine göre ona Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Abdülmelik el-Edîb, onlara da İbrahim b. Mansûr

³⁰² el-Makdisî, a.g.e., C. V, s.255.

el-Habbâz, ona da Muhammed b. el-Mukrî, ona da Ebû Ya'lâ el-Mavsîlî, ona da İbn Numeyr, ona da Ravh, Usâme b. Zeyd'den, o da Hafs b. Ubeydullah'tan, o da Enes'ten Resûlullah'ın şöyle dediğini rivayet etti. Resûlullah buyurdu ki: "Güneş doğarken ve batarken namaz kılmayın. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar. Bu iki vaktin arasında dilediğiniz zaman namaz kılınız." Bu hadisi Müslim, Hafs b. Ömer b. Abdullah b. Ebî Talha ve Enes olmaksızın sadece Usâme tarikiyle Hafs'tan tahrir etmiştir.

أَخْبَرَنَا الْمُبَارَكُ بْنُ أَبِي الْمَعَالِي بِبَعْدَادَ أَنَّ هَيْبَةَ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةَ عَلَيْهِ أَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ ثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ حَدَّثَنِي نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْأَزْدِيُّ أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ حَدَّثَنِي أَخِي مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (ح)

وَأَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الدَّمَشَقِيُّ بِهَا أَنَّ هَيْبَةَ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ الْبُخَارِيُّ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةَ عَلَيْهِ (ح)³⁰³

Hz. Hüseyin'in Resûlullah'tan s.a.v. yaptığı bir rivayetin beş farklı tarikinin varlığına yukarıda verildiği şekilde işaret edilmiş ve hadis bu suretle takviye edilmiştir.

وَأَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الصَّيْدَلَانِيُّ أَنَّ مَحْمُودَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ بْنَ مُحَمَّدٍ الصَّيْرَفِيِّ أَخْبَرَهُمْ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنَا عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَبَابُ ابْنَا أَحْمَدَ بْنَ عَمْرٍو بْنِ أَبِي عَاصِمٍ ثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ وَالْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ قَالَا ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ أَهْدِيَ إِلَيَّ كِرَاعٌ لَقَبِلْتُ أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ فِي الْأَحْكَامِ بِنَحْوِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَزِيْعٍ عَنْ يَشَرَ بْنِ الْمُفَضَّلِ عَنْ سَعِيدٍ وَقَالَ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ لَهُ شَاهِدٌ فِي الْبُخَارِيِّ مِنْ حَدِيثِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ³⁰⁴

Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî bize, ona da Mahmud b. İsmail b. Muhammed es-Sayrafînî, onlara da Muhammed b. Abdullah, ona da

³⁰³ el-Makdisî, a.g.e., C. II, s.43-46.

³⁰⁴ el-Makdisî, a.g.e., C.VII, s.19-20.

Abdullah b. Muhammed el-Kabbâb, ona da Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım, ona da Abdula'lâ b. Hammad ve Abbas b. el-Velid, o ikisini de Yezîd b. Züray', ona da Saîd Katade'den, o da Enes b. Mâlik'ten Resûlullah'ın s.a.a. şöyle buyurduğunu rivayet etti. Resûlullah şöyle buyurdu: "Bana bir paça bile hediye edilse onu kabul ederim."

Bu hadisin bir benzerini Tirmizî el-Ahkâm'da Muhammed b. Abdullah b. Bezî'den, o da Bişr b. el-Mufaddal'dan, o da Saîd'den rivayet ederek tahric etmiş ve hadis hakkında, hasen sahih hadistir, Buhârî'nin *Sahîhi*'nde tahric ettiği Ebû Hâzım'ın Ebû Hureyre'den rivayet ettiği hadisle şâhidlidir.

2.2.7. İlel'ül-Hadisi Açıklamadaki Metodu

Makdisî, Buhârî ve Müslim'in hadislerinin dışında kalan sahih hadislere yer vermiş ayrıca kitabında bazı illetli hadisleri özellikle almış ve bunların illetlerinin ne olduğunu açıklamıştır. İlet konusunda dikkat ettiği husus, illetli olduğu düşünülen rivâyetlerin, en iyi senetlerle rivâyet edilmesidir. O, kitabında ilelü'l-hadis beyânı hususunda Dârekutnî'den çokça nakilde bulunmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi Makdisî, ilelü'l-hadis konusunda Dârekutnî'den yaptığı nakillerde bazen onu desteklemiş, bazen de ona muhalefet ederek farklı görüş ileri sürmüştür.

Örnek:

- أَخْبَرَنَا خَالِي الْإِمَامِ الْعَالِمِ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ قُدَامَةَ الْمَقْدِسِيِّ قِرَاءَةً عَلَيْهِ أَنَّ أَبَا زُرْعَةَ طَاهِرَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ طَاهِرِ الْمَوْدِسِيِّ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةً عَلَيْهِ بِبَعْدَادَ أَنَا أَبُو مَنصُورٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْمُقَوِّمِيُّ أَنَا الْقَاسِمُ بْنُ أَبِي الْمُنْذِرِ الْخَطِيبُ أَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَلْمَةَ الْقَطَّانُ قَتْنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ مَاجَةَ نَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحَمِصِيُّ نَا أَنَسُ بْنُ عِيَّاضٍ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنْ اللَّهُ وَمَلَائِكَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ. "

سُئِلَ الدَّارِقُطْنِيُّ عَنْهُ فَقَالَ يَرْوِيهِ مُحَمَّدُ بْنُ مُصْقَى وَانْفَرَدَ بِهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ عِيَّاشٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ إِبْرَاهِيمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِيهِ وَوَهُمْ فِيهِ وَإِنَّمَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمِ التَّيْمِيِّ مَرْسَلًا.³⁰⁵

Makdisî, dedi ki: Dayım Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisî, Ebû Zur‘a Tâhir b. Muhammed b. Tâhir el-Makdisî’den, o da Ebû Mansûr Muhammed b. Hüseyin el-Mukavvimî’den o da Kâsım b. Ebî’l-Munzir’den, o da Ali b. İbrâhîm b. Seleme el-Kattân’dan o da Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce’den, o da Muhammed b. el-Musaffa el-Himsî’den, o da Enes b. ‘ÿyaz’dan, o da Muhammed b. ‘Amr b. ‘Alkame’den, o da İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf’tan, o da babasından, Resûlullah’ın şöyle dediğini aktarmıştır: “Allah ve melekleri, birinci safta namaz kılanlara duâ ederler.”

Dârekutnî’ye, bu hadis sorulduğunda: Bu hadisi, Muhammed b. Musaffa, Enes b. ‘Ayyaş’tan, o da Muhammed b. ‘Amr’den, o da İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf’tan, o da babasından rivâyet etmiştir. Muhammed b. el-Musaffa bu rivayetinde yalnız kalmakla birlikte, burada yanılmıştır. Zîra Muhammed b. ‘Amr bu hadisi Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî’den mürsel olarak rivayet etmiştir.

2.2.8. Cerh ve Ta’dîl’deki Metodu

el-Muhtâre incelenirse, Makdisî’nin râvîlerin cerh ve ta’dîl durumları ile ilgili yaptığı nakiller ve verdiği hükümler, onun bu konudaki usûlü hakkında ipuçları verdiği görülecektir. *el-Muhtâre*, bu özelliğiyle cerh ve ta’dîl ilminin inceliklerini barındıran bir kitaptır. Cerh ve ta’dîl alanındaki ilmî derinliğinden dolayı Zehebî onu ondokuzuncu tabakada olan âlimler arasında zikretmiş ve “hâfız” lâkabıyla anmıştır.³⁰⁶ Makdisî, cerh ve ta’dîl hususunda bazen hiçbir nakilde bulunmaksızın bazen de kendisinden önce yaşamış ve bu alanda otorite kabul edilen âlimlerden nakillerde bulunmuştur. Onun nakilde bulunduğu âlimler

³⁰⁵ el-Makdisî, *a.g.e.*, C. III, s.124.

³⁰⁶ Zehebî, *Zikru Men Ya’temidu Fi’l-Cerh Ve’t-Ta’dil*, (Tahk. Abdülfettâh Ebû Ğudde), Dâru’l-Beşâir, Beyrut 1990, s.222.

arasında Yahyâ b. Maîn (v.233) ve Ebû Hâtim (v.277) gibi hadis imamları bulunmaktadır. Bununla ilgili kitapta çok sayıda örnek görmek mümkündür.

Örnek 1:

- وَأَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ الْحَرَبِيُّ بِهَا أَنَّ هَبَةَ اللَّهِ بْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَهُمْ قِرَاءَةً عَلَيْهِ أَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ تَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ تَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ عَيْسَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَلْيَقُلْ مَنْ حَوْلَهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَلْيَقُلْ هُوَ يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَيُصْلِحُ بِالْكُفْرِ.

رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ عَنِ ابْنِ بَشَّارٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى التَّقْفِيُّ الْمَرْوَزِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ أَخِيهِ عَيْسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِي عَوَّانَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى بِإِسْنَادِهِ يَنْحُوهُ سَيْلَ الدَّارِ قُطَيْبِيُّ عَنْهُ فَقَالَ رَوَاهُ يَحْيَى الْقَطَّانُ وَعَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَحَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ وَحَمَزَةُ الزِّيَّاتُ وَمَنْصُورُ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ وَأَبُو عَوَّانَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ أَخِيهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ وَخَالَفَهُمْ شُعْبَةُ بْنُ الْحَجَّاجِ وَعَدِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَبُو الْهَيْثَمِ فَرَوَاهُ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ أَخِيهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ وَالْإِضْطِرَابُ فِيهِ مِنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى لِأَنَّهُ كَانَ سَيِّءِ

الْحِفْظِ³⁰⁷

Abdullah b. Ahmed el-Harbî, Hibetullah b. Muhammed'in ona hadis okurken kendilerine el-Hasan b. Ali, ona da Ahmed b. Cafer, ona da Abdullah, ona da Ebû Bekr b. Ebî Şeybe,'nin Ali b. Müshir'den, o da İbn Ebî Leylâ'dan, o da İsa'dan, o da Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan Hz. Ali'nin şöyle dediğini bize rivayet etti: Resûlullah şöyle buyurdu: “Sizden biriniz hapşıracağı zaman, elhamdülillah desin. Yanındaki de ona, yerhamükellah, desin. Hapşıran da: Yehdîkümullahu ve yuslihu bâleküm (Allah sizi hidayette kılınsın ve kalbinizi ıslah etsin), desin.”

Bu hadisi Tirmizî, İbn Beşşâr'dan ve Muhammed b. Yahyâ es-Sekafi'den, o da Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan, o da İbni Ebî Leylâ'dan, o da kardeşi İsa b. Abdurrahman'dan, o da babasından rivâyet etmiştir. İbni Mâce de, bu hadisin bir

³⁰⁷ el-Makdisî, a.g.e., C.II, s.264.

benzerini Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den, o da Yahyâ b. Hemmâd'dan, o da Ebî Avâne'den, o da Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan rivâyet etmiştir. Bu hadis Dârekutnî'den sorulduğu zaman şöyle demiştir. “ Bu hadisi Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ali b. Müshir, Hafs b. Ğîyâs, Hamza ez-Zeyyât, Mansûr b. Ebî'l-Esved ve Ebû Avâne İbni Ebî Leylâ'dan, o da kardeşinden, o da babasından, oda Hz.Ali'den rivayet etmişlerdir. Fakat Şu'be b. Haccâc ve Adîy b. Abdurrahman Ebû'l-Haysem, bu hadisi İbni Ebî Leylâ'dan, o da kardeşinden, o da babasından, o da Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivâyet ederek diğerlerine muhâlefet etmişlerdir.” Dârekutnî'nin sözlerini aktardıktan sonra Makdisî, İbni Ebî Leylâ'nın rivayetinde ıztırâbın olduğunu ve bunun da râvînin hâfızasının zayıflığından kaynaklandığını söyler.

Örnek 2:

- وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْمَجْدِ الثَّقَفِيُّ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَبْدِ الْمَلِكِ أَخْبَرَهُمْ أَبْنَا إِبْرَاهِيمَ أَبْنَا مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ أَبْنَا أَبُو يَعْلَى الْمَوْصِلِيُّ ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي إِسْرَائِيلَ ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنِي أَبُو رَوْقٍ عَطِيَّةُ بْنُ الْحَارِثِ الْهَمْدَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو الْغَرِيفِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ قَالَ يَعْتَنَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً وَقَالَ (سِيرُوا بِسْمِ اللَّهِ فَاتِلُوا أَعْدَاءَ اللَّهِ لَا تَعْلُوا وَلَا تَعْدِرُوا وَلَا تَمْتَلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا....

رَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ هَارُونَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْخَلَّالِ كِلَاهُمَا عَنْ أَبِي أُسَامَةَ سِوَى مَا فِي آخِرِهِ مِنْ ذِكْرِ الْمَسْجِدِ وَأَبُو الْغَرِيفِ قَالَ أَبُو حَاتِمٍ قَدْ تَكَلَّمُوا فِيهِ.³⁰⁸

Ebu'l-Mecd es-Sekafî, el-Hüseyn b. Abdülmelik'in kendilerine şöyle haber verdiğini rivayet etti. Ona İbrahim, ona da Muhammed b. İbrahim, ona da Ebû Ya'lâ el-Mavsîlî, ona da İshak b. Ebî İsrâîl, ona da Ebû Usâme, ona da Ebû Ravk Atiyye b. el-Hâris el-Hemedânî, Ebu'l-Ğarîf'in Safvân b. Assâl'dan onun şöyle dediğini aktardı. Resulullah aleyhissalâtu vesselâm bizi bir seriyyede savaşa gönderdi ve şunları söyledi: "Allah'ın adıyla, Allah yolunda yürüyün. Allah'ın düşmanlarıyla savaşın. Aşırı gitmeyin, (ahidde bulunduğunuz takdirde) ahidinizi bozmayın, işkence yapmayın, çocukları öldürmeyin."

³⁰⁸ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.44.

Bu hadisi Nesâî, Hârûn b. Abdullah'tan; İbni Mâce Hasan b. Ali el-Halâl'dan, her ikisi de, sonunda Mesh ve Ebû'l-Ğarîf'i zikretmeksizin Ebû Usâme'den rivayet ettiler. Ebû Hâtim, Ebû'l-Ğarîf'le ilgili olarak, olumsuz sözlerin söylendiğini, söyledi.”

Verilen bu örnekte de Makdisî, Ebû Hâtim'den nakilde bulunmuştur.

2.2.9. Mâna ile Hadis Rivayetinin Kabulü Hususundaki Metodu

el-Muhtâre'ye bakıldığında, Makdisî'nin mâna ile hadisin rivayet edilmesini kabul ettiği, benimsediği görülür. Hadislerin mâna ile rivâyet edilmesi muhaddîslerin cumhûrunun da kabul ettiği, benimsediği bir husustur.³⁰⁹ Makdisî, mâna ile rivâyet edilen hadisleri kabul etmiştir.

Örnek:

وَبِهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثَنَا أَبُو عَامِرٍ ثَنَا جَرِيرٌ قَالَ سَمِعْتُ الْحَسَنَ ثَنَا صَعَصَعَةَ بْنِ مُعَاوِيَةَ عُمُ
الْفَرَزْدَقِ قَالَ قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ فَذَكَرَ مَعَهَا³¹⁰

Babam bana Ebû Âmir'den, o da Cerîr'den, o da el-Hasan'dan el-Ferzadk'ın amcası Sa'saa' b. Muâviye'nin şöyle dediğini rivayet etti. “Resûlullah'ın huzuruna geldiğimde bu ayeti okuduğunu işittim.” (Sonra da) Sa'saa' b. Muâviye manasını zikretti.

Bu örnekte Sa'saa' b. Muâviye'nin rivayet ettiği ve Hz.Peygamber'in okuduğu ayet ile ilgili husus mâna ile rivayet edilmiştir.

2.2.10. Hadis Tashîhindeki Metodu

Makdisî'nin hadis araştırmada ve tashih etmedeki metodu ve anlayışıyla ilgili olarak müteditil ve vasat bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. O, mütâbaâtı ve şâhidi ile sıhhati takviye edilmiş hadisi, kabul eder. Kettânî (v.1926) *er-Risâletü'l-Müstatrafe* isimli kitabında, İbn Teymiyye (v.728) , Zerkeşî (v.794) ve diğer bazı âlimlerin, Makdisî'nin hadis araştırmada ve tashîh etmedeki titizliğini Hâkim'in (v.405) tashîhinden daha üstün gördüklerini aktarır.³¹¹ Âlimler,

³⁰⁹ Itr, *a.g.e.*, s.231.

³¹⁰ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.14.

³¹¹ Kettânî, *a.g.e.*, s.16.

Makdisî'nin eserindeki hadisleri zikretmekle yetinip tashihine değinmemesini, o hadisi sahîh olarak kabul ettiğini değerlendirmişlerdir. Örneğin Münâvî (v.1031), "Allah'ım! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskinler zümresinde haşreyle." hadisini verdikten sonra İbnu'l-Cevzî (v.597) ve İbn Teymiyye'nin bu hadisi uydurma olarak değerlendirdiklerini söylemektedir. Münâvî, İbn Hacer'in (v.852) ise Makdisî'nin bu hadisi sahîh olarak gördüğünü ve bunların görüşlerini kabul etmediğini söylemektedir.³¹² Makdisî'nin *el-Muhtâre* isimli eserine bakıldığı zaman, aşağıda da görüldüğü gibi onun, bu hadisi iki tarikle aktardığını görülmektedir.

Birincisi bu şekildedir:

- أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الصَّيْدَلَانِيُّ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَتْهُمْ أَبْنَا مُحَمَّدُ بْنُ رِيْدَةَ أَبْنَا سُلَيْمَانَ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبْرَانِيَّ أَنَّ أَحْمَدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْإِيَادِيَّ أَنَّ عَبْدَ الْوَهَّابِ بْنَ نَجْدَةَ الْحَوْطِيَّ أَنَّ بَقِيَّةَ بْنَ الْوَلِيدِ أَنَّ هَقْلَ بْنَ زِيَادٍ أَنَّ عُبَيْدُ بْنَ زِيَادٍ الْأَوْزَاعِيَّ أَنَّ جُنَادَةَ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ أَنَّ عَبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اللَّهُمَّ أَحْنِي مِسْكِينًا وَتَوَقَّنِي مِسْكِينًا وَاحْتَسِرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ."³¹³

Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed es-Saydelânî, Fatime b. Abdillâh'tan, o da Muhammed b. Rîzete'den, o da Süleymân b. Ahmed et-Taberânî'den, o da Ahmed b. Abdillâh el-Ïyâdî'den, o da Abdulvehhab b. Necde'den, o da Bakiyye b. el-Velîd'den, o da Hikl b. Ziyâd'dan, o da 'Ubeyd b. Ziyâd el-Evzâ'î'den, o da Cunade b. Ebî Umeyye'den, o da 'Ubade b. Samit'ten Rasulüllah'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "Allah'ım! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskinler zümresinde haşreyle."

İkincisi ise şu şekildedir:

- وَبِهِ أَبْنَا سُلَيْمَانَ بْنَ أَحْمَدَ أَنَّ أَحْمَدَ بْنَ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ نَجْدَةَ الْحَوْطِيَّ أَنَّ أَبِي نَجْدَةَ بَقِيَّةَ بْنَ الْوَلِيدِ أَنَّ هَقْلَ بْنَ زِيَادٍ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ زِيَادٍ الْأَوْزَاعِيَّ أَنَّ جُنَادَةَ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ أَنَّ عَبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ

³¹² Münâvî, *a.g.e.*, s.102.

³¹³ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.282.

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اللَّهُمَّ أَعِزَّنِي مِسْكِينًا وَتَوَقَّفَنِي مِسْكِينًا وَأَحْسِرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ."³¹⁴

Süleyman b. Ahmed, Ahmed b. Abdilvehhab b. Necde'den, o da Bakiyye b. el-Velîd'den, o da Hikl b. Ziyâd'dan, o da 'Ubeyd b. Ziyâd el-Evzâ'î'den, o da Cunade b. Ebî Umeyye'den, o da 'Ubade b. Samit'ten Rasulüllah'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "Allah'im! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskinler zümresinde haşreyle." Hâris b. Muâviye el-Kindî, bunu 'Ubâde'den rivâyet etmektedir.

2.3. EL-EHÂDÎSU'L-MUHTÂRE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin vefatından sonra *el-Muhtâre* üzerine geçmişten günümüze bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar şunlardır:

- 1- *el-Müntekâ Mine'l-Muhtâre*: Zehebî tarafından yazılan bu eser *el-Muhtâre*'yi okuyanların istifadesine kolaylık sağlaması için yazılmıştır. Eser günümüze ulaşmamıştır.³¹⁵
- 2- *Tetimmetü'l-Muhtâre*: Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah el-Makdisî (v.789) tarafından kaleme alınmış ancak günümüze ulaşmamıştır.³¹⁶
- 3- *el-Înâre fî etrâfi'l-Muhtâre*: İbn Hacer el-Askalânî (v.852) tarafından kaleme alınmış olan bu eser *el-Muhtâre*'ye yazılmış bir etrâf çalışmasıdır. Ancak İbn Hacer'in Yemen'e yaptığı seyahat sırasında denize düşerek kaybolmuştur.³¹⁷ Bu eser de günümüze ulaşmamıştır.
- 4- Kitabın baş tarafından 2300 hadisi kapsayan kısmı, Riyad'da Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde beş kişilik bir öğrenci grubu arasında bölüşüp yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır.³¹⁸

³¹⁴ el-Makdisî, *a.g.e.*, C.VIII, s.282.

³¹⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, s.142

³¹⁶ el-Makdisî, *es-Sünen ve'l-Ahkâm*, C.I, s.75

³¹⁷ es-Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman, *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî tercemeti Şeyhu'l-İslam İbn Hacer*, (Tahk. İbrahim Bâcis Abdülmecid), I-II Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999, C.II, s.672-763.

³¹⁸ Neccâr, *a.g.e.*, s.166.

- 5- *Ez-Ziyâu'l-Makdisî ve cühûduhû fi ilmi'l-hadis*: Hasnâ Bekrî Ahmed Neccâr tarafından Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatı ve hadis ilmindeki çalışmaları üzerine yapılmış bir doktora çalışmasıdır. Bu çalışma Mekke'deki Ümmulkurâ Üniversitesi Usûli'd-din fakültesi tarafından 1999'da kabul edilmiştir. 2009 yılında Beyrut'ta kitap olarak basılmıştır.
- 6- *Et-Tenvîh ve't-Tebyîn fi Sîreti Muhaddisi'-Şam el-Hâfız Ziyâeddîn*: Makdisî'nin hayatının detaylı bir şekilde ele alınıp anlatıldığı bu eser Muhammed Muti' el-hâfız tarafından yazılmış olup, eser 1999 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.
- 7- *Fethu'l-Mubîn fi'l-Meşyehâti'l-Büldâniyye*: Bu eser de Muhammed Muti' el-Hâfız tarafından kaleme alınmış olup Makdisî'nin yolculuklarını ve bu yolculuklar sırasında görüştüğü hocaları şehirlere göre tanıttığı bir eserdir. 2006 yılında Şam'da yayınlanmıştır.
- 8- *Dâru'l-Hadîs ez-Ziyâiyye ve Mektebetühâ bi-Sâlihiyyeti Dimaşk*: Muhammed Muti' el-Hâfız tarafından kaleme alınmıştır. Makdisî'nin kurduğu dâru'l-hadis ve kütüphanesi hakkında detaylı bilgilerin verildiği ve tanıtıldığı bir eserdir. Bu eser de 2006 yılında Şam'da yayınlanmıştır.
- 9- *er-Râvî'l-Makbul 'İnde İbn Hacer ve Merviyâtuhû fi'l-Ehâdîsi'l-Muhtâre li'z-Ziyâ el-Makdisî*: Yermük Üniversitesi, şeriat fakültesince 2005 yılında kabul edilen bir doktora çalışması olup Halûd Muhammed el-Hisbân tarafından hazırlanmıştır. Bu doktora çalışmasında yazar Halûd Muhammed el-Hisbân, İbn Hacer'e göre makbul râvinin şartlarını taşıyan râvilerin *el-Muhtâre*'de ne ölçüde arandığını araştırmıştır.
- 10- *Zevâidü Ehâdîsi'l-Muhtâre ale'l-Kütübi't-Tis'a*: Salih b. Ahmed eş-Şâmî tarafından yazılan bu kitab *el-Muhtâre*'nin kütüb-i tis'aya olan zevâidini araştırmış olup 2011 yılında Beyrut'ta basılmıştır.
- 11- Ülkemizde pek tanınmadığı için Makdisî ve *el-Muhtâre* üzerinde pek çalışma yapılmamıştır. Bu alanda Mehmet EFENDİOĞLU tarafından kaleme alınan iki makale mevcut olup biri 2012 yılında Diyanet İslam Ansiklopedisinde madde olarak; diğeri de 2013 yılında Hadis Tetkikleri Dergisi'nde *Ziyâeddîn el-Makdisî ve el-Ehâdîsu'l-muhtâra Adlı Eseri* olarak yayınlamıştır.

2.4. EL-MUHTÂRE'YE YÖNELTİLEN TENKİTLER

Ziyâeddîn el-Makdisî tarafından yazılmaya fakat müellifin ömrü yetmediğinden tamamlanamamış olan *el-Muhtâre*'ye yönelik, sonradan yapılan incelemeler sonucu birtakım tenkitler yapılmıştır. Süyûtî'nin (v.911) *Câmiu's-Sağîr* eserine şerh yazan Münâvî (v.1031) *Feyzü'l-Kadîr Şerhu Camii's-Sağîr*'inde Süyûtî'nin *el-Muhtâre*'den kitabına aldığı 139 hadisten 51 hadise tenkit yöneltmiştir.³¹⁹ Kettânî (v.1926) ise *er-Risâletü'l-Müstarife* adlı eserinde Makdisî'nin kitabına alacağı hadislerde sahih olma şartını koştüğünü fakat bununla beraber çok az bir kısmının tenkid edildiğini aktarmıştır.³²⁰ *El-Muhtâre*'de yer alan zayıf ve münker olan hadislerle ilgili olarak Abdülfettâh Ebû Ğudde (v.1997) şu ifadeleri kullanır: “ el-Hâfız ez-Ziyâ el-Makdisî sahih hadisleri kitabına almayı bir prensip olarak benimsedi. Ancak kitabını tamamlayamadığı için hadisleri gözden geçirme fırsatı olmadı. Bundan dolayı bazı zayıf ve münker hadisler *el-Muhtâre*'de kalmıştır.”³²¹

2.5. EL-EHÂDÎSU'L-MUHTÂRE HAKKINDA YAPILAN DEĞERLENDİRMELER

Makdisî'nin 74 yıllık dünya hayatının en büyük semerelerinden biri olan *el-Muhtâre*, kendisinden sonra gelen âlimlerce büyük teveccüh görmüş, kitap hakkında olumlu bir kanaat hâkim olmuştur. Kendisinden sonra, birçok eserde *el-Muhtâre*'den alıntılarının yapılması ve *el-Muhtâre*'nin kaynak olarak gösterilmesi, kitabın islâm âlimleri tarafından büyük kabul gördüğüne, büyük bir güvene sahip olduğuna işaret eder. Ayrıca Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hadisi araştırmada, kabul etmede ve tashîhindeki şartı,³²² Hâkim en-Nîsâbüri'nin (v.405) şartından daha sahîh kabul edilmiş, bundan dolayı da *el-Muhtâre*, Hâkim'in *el-Müstedreki*'nden daha üstün addedilmiştir. Muhaddîsler, *el-Muhtâre*'ye duydukları güveni ve ondaki hadislerin sıhhat derecesini takdir etmişler ve eserlerinde onunla ilgili övgü dolu sözlere yer vermişlerdir.

³¹⁹ Münâvî, *a.g.e.*, C.I, s. 388; C.IV, s.39,

³²⁰ Kettânî, *a.g.e.*, C.I, s.24.

³²¹ Ebû Ğudde, Abdülfettah, *el-Ecvibetü'l-Fâdile li'l-Aşeretü'l-Kâmile*, Mektebetü'n-Nahdâ, Beyrut 1984, s.153-154,(1 numaralı dipnot).

³²² el-Makdisî, *a.g.e.*, C.I, s.70.

Makdisî'nin şeyhlerinden biri olan, onunla aynı zamanda yaşamış ve muhaddîslerce tevsîk edilmiş,³²³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b.el-Ezher es-Sayrafînî (v.641) *el-Muhtâre* hakkında şu ifadeleri kullanır. “ Onun kitabındaki şartı Hâkim'in şartından daha hayırlıdır.”³²⁴

Büyük islâm âlimi Şeyhu'l-İslam İbn Temiyye (v.728), *el-Muhtâre* üzerine şu sözleri söyler: “Makdisî, kitabında *Sahîheyn*'de bulunan hadislere ek olarak sened bakımından en sağlam hadisleri tercih etti. Onun kitabı, hadislerin sıhhatindeki şartları bakımından Hâkim'in *el-Müstedrek*'inden çok daha üstündür. Bu özelliğiyle, Tirmizî, Ebû Hâtim el-Bustî ve diğerlerinin eserlerine daha yakındır. Muhakkak ki ondaki hatalar azdır. Ayrıca *el-Muhtâre*, hatalarının çok olduğu, içinde mevzu hadislerin de yer aldığı ve bundan dolayı diğerlerine göre derecesinin düştüğü Hâkim'in tashihi gibi değildir.”³²⁵ *el-Fetevâ* kitabında ise *el-Muhtâre*'nin sıhhat bakımından Hâkim'in *Sahîh*'inden daha sahîh olduğunu³²⁶, söyler.

İbn Teymiyye'nin talebelerinden ve Zehebî'nin de hocalarından biri olan Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdî el-Hanbelî (v.744), *el-Muhtâre* hakkında şu ifadeleri kullanır: “ Bu hadis, hâfız Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulvâhid el- Makdisî'nin kitabında tahrîc ettiği bir hadistir. O (*el-Muhtâre*), sıhhat bakımından Hâkim'in şartlarından üstündür, Muhtâre'nin tashîhi, Tirmizî, Ebû Hatîm el-Bustî ve benzerlerine daha yakındır. Muhakkak ki onda çok az hata vardır, Hâkim'in *Sahîh*'i gibi değildir. Onda (*el-Müstedrek*) kizbden dolayı mevzû kabul edilen çok hadis vardır. Ve bu durum *el-Müstedrek*'in derecesini diğer hadis eserlerinden aşağı bir dereceye düşürmüştür.”³²⁷

Meşhûr hadis hâfızı ve islâm târihçisi Zehebî (v.748) de şöyle der: “(Makdisî), toplamda 90 cüz olan *el-Ehâdisu'l-Muhtâre*'de, *Sahîhayn*'in dışında

³²³ Zehebî, *a.g.e.*, C. XXIII, s.89.

³²⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *es-Savâiku'l-Mursele ala'l-Cehmiyye ve'l-Muattala*, (Özetleyen: Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim, İbnü'l-Mavsîlî), (Tahk. Seyyid İbrâhîm) , Dâru'l-Hadis, Kahire 2001, s.490.

³²⁵ İbn Teymiyye, *er-Red ala'l-Ahnâî*, (Tahk. ed-Dânî b Münîr), Mektebetül'l-Asriyye, Beyrut h.1423, s.104.

³²⁶ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, C.III, s.282.

³²⁷ İbn Abdülhâdî, *a.g.e.*, s.121.

kendisiyle ihticac olunmaya layık hadisleri tahrîc etti. Tahrîc ettiği hadisler de onun mesmûâtındandır.”³²⁸

İbn Teymiyye'nin talebesi olan İbn Kayyim el-Cevziyye (v.751) de *el-Muhtâre*'den nakilde bulunarak rivâyet ettiği bir hadisten sonra kitap hakkında şöyle der: “ O (*el-Muhtâre*) Hâkim'in *el-Müstedreki*'nden daha sahîhtir.”³²⁹

Kendi zamanında büyük bir edib ve târihçi olan aynı zamanda mutkîn, imam gibi övücü isimlerle övülen³³⁰ Salâhaddîn es-Safadî de (v.764), *el-Muhtâre* hakkında şu yorumda bulunur: “(Makdisî) toplamda 90 cüz olan *el-Ehâdisu'l-Muhtâre*'de, *Sahîhayn*'in dışında kendisiyle ihticac olunmaya layık hadisleri tahrîc etti. Tahrîc ettiği hadisler de onun mesmûâtındandır, işittiği hadislerdendir.”³³¹

Hadis hâfızı ve islâm târihçisi İbn Kesîr (v.774), *el-Bidâye* isimli eserinde Ziyâeddîn el-Makdisî'yi tanıtırken şu ifadeleri kullanmıştır: “*el-Muhtâre* adlı eserinde hadisle ilgili güzel bilgiler vardır. Şayet tamamlanmış olsaydı, Hâkim'in *Müstedrek*'inden daha iyi bir eser olacaktı.”³³² Bir başka eserinde ise kitapla ilgili şu sözleri söyler: “ Şeyh Ziyâeddîn Muhammed b. Abdulvâhid el-Makdisî, hadisleri derledi ve böylece oluşturduğu kitaba, *el-Muhtâre* ismini verdi. Kitabını tamamlayamadı. Bizim de hocalarımızdan bazı hadis hâfızları onu (*el-Muhtâre*) Hâkim'in *el-Müstedrek*'ine tercih ederlerdi.”³³³

İbn Receb el-Hanbelî, Zeyl isimli eserinde Zehebî ve Safadî'nin sözlerine ek olarak, bazı hadis imamlarının *el-Muhtâre'nin*, Hâkim'in Sahîhinden daha hayırlı olduğunu söylediklerine dair sözlerini kaydetmiştir.³³⁴

Zeynuddîn el-İrâkî (v.806) ise Ziyâeddîn el-Makdisî ve *el-Muhtâre* için şunları söylemiştir: “Bir kitap derledi ve *el-Muhtâre* diye isimlendirdi.

³²⁸ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, C. XXXVII, s.212.

³²⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *es-Savaikul Mursele Alal-Cehmiyye vel Muattala*, I-IV, (Tahk. Ali b. Muhammed), Dâru'l-Âsime, Riyad h.1408, C.II, s.626.

³³⁰ es-Sübki, *Mu'cemu's-Şuyûh*, (Tahk. Beşşar Avvâd-Râid Yûsuf el-Anbekî-Mustafa İsmâil el-A'zamî), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2004. s.178.

³³¹ es-Safadî, *a.g.e.*, C.IV, s.49.

³³² İbn Kesîr, *a.g.e.*, C.XIII, s.198.

³³³ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s.29.

³³⁴ İbn Receb, *a.g.e.*, C.III, s.519.

Kitabındaki hadisler için sahîh olmak şartını zaruri kıldı. Daha evvel tashih edilmemiş hadisleri kitabına koydu.”³³⁵

el-Muhtâre hakkında övgü dolu yorumlarda bulunanlardan bir de Sehâvi (v.902)'dir. Irâkî'nin *Elfiye*'sine yaptığı şerhte *el-Muhtâre* ile ilgili olarak şu cümleleri sarfetmiştir: “ Bunun yanı sıra hadis hâfızı Ziyâ el-Makdisî'ye ait olan ve *Sahîhayn* ve o ikisinden birine ait olmayan hadislerin (tahrîc edildiği) *el-Muhtâre* de sahîh kitaplardan sayılır. O kitap *el-Müstedrek*'ten daha iyidir.”³³⁶

el-Muhtâre ile ilgili söz söyleyenlerden biri de Süyûtî (v.911)'dir. O da *Tedribu'r-Râvî* isimli eserinde Irâkî'nin sözlerine benzer ifadeleri kullanmıştır.³³⁷

Muâsır hadis âlimlerinden biri olan Nûreddin ITR, “*Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadis*” isimli kitabında “Sahîh Hadis'in Kaynakları” diye bir başlık açar ve bu başlık altında şu ifadeleri kullanır: “Âlimler sahîh hadisler alanında çok kitaplar yazdılar. En meşhûr olanları Buhârî ve Müslim'in *Sahîh* isimli kitaplarıdır. Bu iki kitabın şöhreti o kadar yayıldı ki, hadis ilmüne vâkif olmayan insanlar bu iki kitabın, bütün sahîh hadisleri kapsadığını zannettiler. Ancak bu, büyük bir yanılıdır. O ikisi (imam Buhârî ve imam Müslim), böyle demediler. Bilakis, hadislerin uzaması korkusuyla sahîh hadislerden çoğunu (kitaplarına) almamaya dikkat ettiler. Biz burada sahîh hadisleri ihtivâ eden kitaplardan ve *Sahîhayn* üzerine yazılmış müstedrek veya müstahreclerden bahsetmek istiyoruz. Bu sahîh kitaplar şunlardır: “*el-Muvattâ*, Buhârî ve Müslim'in, *es-Sahîh*'i, *Sahîhî İbn Huzeyme*, *Sahîhî İbn Hibbân* ve *el-Muhtâre*.”³³⁸

Buraya kadar serdedilen tüm bu görüş ve yorumlarda görüldüğü üzere *el-Muhtâre*, muhaddîs âlimlerin çoğu tarafından güvenilir kabul edilmiş ve sahîh eserler arasında hak ettiği yeri almıştır.

³³⁵ Irâkî, *a.g.e.*, s.24.

³³⁶ es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi'l-Elfiyeti'l-Hadis li'l-Irâkî*, (Tahk. Ali Hüseyin Ali), I-IV, Mektebetü's-Sünne, Mısır 2003. C.I, s.57.

³³⁷ Süyûtî, *a.g.e.*, C.I, s.158.

³³⁸ Itr, *a.g.e.*, s.250.

SONUÇ

Ziyâeddîn el-Makdisî ve *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* isimli eseri üzerine yapılan bu çalışma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Ziyâeddîn el-Makdisî, ömrünü İslâmi ilimlere, ta'lîm ve teallümüne adanmış bir âilede büyümüş, hayatının büyük bir kısmını ilim yolculuklarında, yüzlerce hocadan ders okuyarak geçirmiş bir insan olarak zamanının önde gelen ilmî şahsiyetlerinden biridir. 594-612 yılları arasında İslam dünyasının bazı ilim merkezlerine seyahatler düzenlemiş ve bu seyahatlerinde 500'den fazla âlimle görüşmüş, onlardan hadis dinlemiştir. İlmî seyahatlerinden sonra Şam'a yerleşmiş ve babasından kendisine miras kalan arazi üzerinde Dâru'l-Hadis ez-Ziyâiyye'yi kurarak, âlim ve talebelerin hizmetine sunmuştur. Birçok âlim ve talebe burada ilim tahsil etmiştir. Kendisi, ilmî şahsiyeti, zühd ve takvâsı, hadis ilimlerindeki müdakkikliği sebebiyle muâsırı olduğu ve kendisinden sonra gelen ulemânın övgü dolu sözlerine mazhâr olmuştur. Cerh ve ta'dîl âlimlerinin çoğu tarafından tevsîk edilmiş, hadis ilimlerine olan vukûfiyeti nedeniyle "el-hâfîz" lâkabıyla ünlenmiştir. Yapılan bu araştırma sürecinde, onun şahsiyeti ve ilmi hakkında olumsuz kanaat belirten bir ifadeye rastlanılmamıştır.

Makdisî, kendisinden sonra insanların istifade ettiği, kıymetli ilimleri barındıran irili ufaklı eserler yazmıştır. Bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmış, bir kısmı ise ulaşamamıştır. Günümüze ulaşmış olan eserlerinden *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* onun en hacimli hadis kitabı olup müellif eserini tamamlayamamıştır. Tamamı 86 cüzden ibaret olan kitabın 16-50 arasını oluşturan 35 cüzlük kısmı günümüze ulaşmamıştır. *el-Ehâdisu'l-Muhtâre* Abdülmelik b. Dehîş tarafından tahkîk edilmiş ve 13 cilt olarak 2000 yılında basılmıştır. Kitabın ismi, müellifin bir isimlendirme yapmamasından dolayı âlimler arasında bir ihtilaf sebebi olmuş, bundan dolayı kitap için farklı isimler zikredilmiştir. Kitabın muhtevası, müellifin mukaddimesindeki açıklaması ve zamanının büyük muhaddîslerinin görüşlerini göz önünde bulundurularak isim konusunda kitaba en uygun olanının *el-Ehâdisu'l-Muhtâre mimmâ lem Yuhrichu'l-Buhârî ve Müslim fî Sahîheyhima* olduğu düşünülmektedir.

el-Muhtâre, Makdisî'nin iki öğrencisi tarafından rivayet edilmiş olup, mevcut baskıları Zâhiriyye Kütüphanesinde bulunan nüshâ esas alınarak yapılmıştır. Eser yapısal ve teknik özellikleri bakımından müellifin usulüne özgü bir metotla kaleme alınmıştır. Müellifin hadislerin tertibinde takip ettiği usule göre müsned, sadece sahih hadisleri almayı amaçlaması yönüyle câmi' ve sünen, fakat Buhârî ve Müslim'in rivayetlerine yer vermemesi yönüyle de müstahrec türü eserlere benzemektedir. Ayrıca muksirûndan olan sahâbi rivayetlerinde ravilerin isimlerini alfabetik olarak tertib etmesi yönüyle de mu'cem türü eserlere benzemektedir.

Tahkîki yapılmış haliyle kitap, 5401 hadis barındırmaktadır. Hadislerin tertib edilme şekline göre, müsned türü eserler arasında sayılan *el-Muhtâre*, diğer müsnedler gibi Aşere-i Mübeşşere'den olan sahâbîlerle başlamış, bu sahâbîler arasında efdaliyeti gözetmiş, sonrasında ise alfabetik sıra gözetilerek hadisler yazılmıştır.

el-Muhtâre'de ta'lik bâbından verilen hadisler istisna tutulacak olursa, kitapta Buhârî ve Müslim'in rivayetleri bulunmamaktadır. Makdisî, eserinde illetlerinin ne olduğunu açıklamak maksadıyla özellikle illetli kabul edilen hadislere yer vermiştir.

Kitapta bulunan hadislerin tamamına yakını Makdisî'nin mesmûâtından olup çoğunlukla "haddesenâ, ahberanâ" sîgalarıyla rivayet edilmiştir. Bu özelliğiyle nakil dönemi eserlerin karakterini yansıtmaktadır. Eserde bulunan hadislerin çoğu sahîh ve hasen isnâdla rivayet edilmiştir. Ancak kitapta zayıf ve münker hadisler de bulunmaktadır. Bu durumun kitabın 1/3'ünden fazlasının günümüze ulaşmamış olması ayrıca kitabın tamamlanmadan müellifinin vefat etmesi sonucu oluştuğu düşünülmektedir. Hadislerin sıhhatine dair verilen bu hükümler, eseri tahkik eden Abdülmelik b. Dehîş'in çalışması olup Makdisî ile hadisleri aldığı kaynakları arasındaki râvi zincirini incelememiştir. Bununla ilgili bir çalışma da henüz yapılmamıştır.

el-Muhtâre'de hadis ilminin inceliklerine dâir nükteler ve Makdisî'nin hadis usûlüne dâir işaretler bulunmaktadır. Hadis kabul etmedeki ölçüleri mûtedil olan Makdisî, bu alanda otorite olan muhaddîslerden sıkça nakilde bulunmuş,

bâzılarına muvâfakat etmiş, bâzılarına da muhâlefet etmiştir. Hadisleri sened ve metinleriyle bir arada veren Makdisî bazen farklı senedleri bir arada zikrederek rivayetler arasında bir karşılaştırmaya gitmiş ve aralarında tercihte bulunmuştur. Rivayet ettiği hadisler başka kaynaklarda bulunuyor ise o kaynaklara da hadisin sonunda işaret etmiştir. Mâna ile hadis rivayet ederek bunu benimsediği görülmüştür. Hadisin metin ve senedini verirken açıklamaya ihtiyaç duyduğu kelimeler varsa bunları açıklamıştır. Zaman zaman râvilerin hatalarına işaret eden Makdisî, cerh ve ta'dîl alanında otorite sayılan selef ulemâsından nakilde bulunmuş, bazen de nakilde bulunmaksızın râvî hakkında görüş belirtmiştir. *el-Muhtâre*'den hareketle Makdisî'nin metodu hakkında tespit tarafımızca tespit edilenlere bu araştırmada yer verilmiştir. Makdisî'nin günümüze ulaşmayan irili ufaklı eserleri ve *el-Muhtâre*'nin günümüze ulaşmayan cüzleri vardır. Ayrıca Makdisî ile kaynakları arasındaki senet durumları üzerine de bu güne kadar bir çalışma yapılmamıştır. Bu hususlar Makdisî ve eserleri üzerine çalışma yapmak isteyen araştırmacılara tarafımızca sunulur. Yukarıda belirtilen vasıflara sahip olan Ziyâeddîn el-Makdisî, hicrî yedinci asrın önde gelen muhaddîslerinden biri olarak, *el-Muhtâre* isimli eseri de sıhhat ve kuvvet yönünden Hâkim'in *el-Müstedrek*'inden daha üstün kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

ÂŞIK, Nevzat, "Tahammül", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, Cilt. XXXIX, s.380-382

AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

-----, "Muallak", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, Cilt. XXX, s.309-310.

AYNÎ, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (v. 855), *Keşfu'l-Kanâ'i'l-Murnâ 'an Muhimmâti'l-Esâmî ve'l-Kunâ*, (Tahk. Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Câmîatu Melik Abdülaziz, Cidde,1994.

el-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd ve Züyûluhû*, (Tahk. Mustafâ Abdulkadir Atâ), I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

DEMİRKENT, Işın, "Haçlılar", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, Cilt. VIII, s.525-545.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Cârûd et-Tayâlisî, *Müsned-i Ebî Dâvûd*, (Tahk. Dr.Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî), I-IV, Dâru'l-Hicr, Kâhire 1999.

EBÛ ĞUDDE, Abdülfettah, *el-Ecvibetü'l-Fâdile li'l-Aşeretü'l-Kâmile*, Mektebetü'n-Nahdâ, Beyrut 1984.

EBÛ ŞÂME, Ebu'l-Kâsım Şihâbuddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî, *er-Ravdateyn fi Tarihi Devleteyn: en-Nuriyye ves-Salahiyye*, (Tahk. İbrahim ez-Zeybek), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997.

EFENDİOĞLU, Mehmet, "Ziyâeddîn el-Makdisî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, Cilt. XXXXIV, s.491-495.

-----, Ziyâeddîn el-Makdisî ve el-Ehâdisu'l-Muhtâra Adlı Eseri, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, X/1, İstanbul 2012, s.59-98.

el-HAMEVÎ, Şihâbu'd-din Ebû Abdullah Yâkut b. Abdullah er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, (Tahk. İhsan Abbas), I-VII, Dâru'l-Ğarbi'l İslâmî, Beyrut 1993.

el-HÜSEYNÎ, İzzeddin Ahmed b. Muhammed, *Şîlatü't-Tekmile li-Vefeyâti'n-Nağale*, (Tahk. Beşşar Avvad Ma'rûf), I-II, Beyrut 2007.

el-İRÂKÎ, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, *Zeyl Mîzânu'l-İ'tidâl*, (Tahk. Ali Muhammed Muavved-Âdil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

-----, *et-Takyîd ve'l-İzâh Şerhu Mukaddimeti ibnu Salâh*, (Tahk. Abdurrahman Muhammed Osman), Mektebetüs-Selefiyye, Medine 1969.

HASAN, Hasan İbrahim, *İslam Tarihi*, (Çev. İsmail Yiğit), Kayıhan Yayınları, III. Baskı, İstanbul 1992.

HATİPOĞLU İbrâhîm, "Rihle", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, Cilt. XXXVII, s.106-108.

HATİPOĞLU İbrâhîm, "Müsned", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, Cilt.32, s.99-101.

ITR, Nüreddîn Mahmûd, *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1997.

İBN ABDÜLHÂDÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dımaşkî, *es-Sârimu'l-Munkî*, (Tahk. Ukayl b.Muhammed el-Yemânî), Müessesetü er-Reyyân, Beyrut 2003.

-----, *Tabakâtu Ulemâi'l-Hadis*, (Tahk. Ekrem el-Bûşi-İbrahim ez-Zeybek), I-IV, Müessesetü'r Risâle, Beyrut 1996,

İBN CÜBEYR, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed el-Endülüsî (614/1217), *Rihletü İbn Cübeyr*, Daru Beyrut, Trz.

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-Mu'cemu'l-Müesses li'l-Mu'cemi'l-Müfehres*, (Thk. Yusuf Maraşlı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1994.

-----, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker*, (Tahk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî) Matbaatü Sefîrî'r-Riyad, Riyad 2001.

İBN HALLİKÂN, Şemsuddin Ahmed b. Muhammed el-İrbilî, *Vefiyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâu'z-Zaman* (Tahk. İhsan Abbas), I-VII, Dâru's-Sadr, Beyrut 1971.

İBN İYÂZ, Ebû'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsûbî, *el-İlma' İla Ma'rifeti Usuli'r-Rivayeti ve Takyidi's-Sema'*, (Tahk. Seyyid Ahmed Sakr), Daru't-Turâs, Kahire 1970.

İBN KAYYİM, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşki el-Hanbelî, *İğâsetu'l-Lehfan fî Mesayidi's-Şeytan*, Dâru'l-Âlem, Mekke Trz.

-----, *es-Savâiku'l-Mursele ala'l-Cehmiyye ve'l-Muattala* (Muhtasar eden: Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim, ibnu'l-Mavsılî v.774), (Tahk. Seyyid İbrâhîm), Daru'l-Hadis, Kahire 2001.

-----, *es-Savâiku'l-Mursele Alâ'l-Cehmiyye ve'l-Muattala*, (Tahk. Ali b. Muhammed), Dâru'l-Âsime, I-IV, Riyâd 1988.

İBN KESİR, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Tahk. Ali Şîrî), I-XIII, Dâru İhyâu et-Turâsi'l Arabî, Beyrut 1988.

-----, *İhtisâru 'Ulumi'l-Hadis*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

İBN KILIÇ, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (Tahk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed-Ebû Muhammed Usâme b. İbrâhîm), el-Fârûku'l-Hadisiyye, y.y.2001.

İBN MUFLİH, İbrâhîm b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Muflih, *el-Maksadu'l-Erşed fî Zikri Ashabi'l İmam Ahmed*, (Tahk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), I-III, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1990.

İBN MUHAMMED Abdulkadir en-Nu'aymî ed-Dimeşkî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

İBN RECEB el-HANBELÎ, Zeynuddîn Abdurrahman b. Ahmed, *Zeyl Tabakâtu'l-Henâbile*, (Tahk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), I-V, Mektebetü'l-Aybakan, Riyad 2005.

İBN ŞÂKİR, MUHAMMED, *Fevâtu'l-Vefiyyât*, (Tahk. İhsan Abbas), I-IV, Dâru's-Sadr, Beyrut 1973.

İBN TAĞRÎBERDÎ, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XVI, Dâru'l-Kütüb, Mısır, Trz,

İBN TEYMİYYE, Ebû'l-'Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdüddîn Abdüsselâm el-Harrânî, *el-Fetava'l-Kubra*, (Thk. Muhammed Abdulkadir Ata-Mustafa Abdulkadir Ata), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

-----, *er-Red ala'l-Ahnâi*, (Tahk. ed-Dânî b. Münîr), Mektebetül'l-Asriyye, Beyrut 2002.

İBN TOLON, Muhammed, *el-Kalaidu'l-Cevheriyye fi-t Târîhi-s-Sâlihiyye*, (Tahk. Muhammed Ahmed Dehman), Matbûatu Mecmei Lüğati-l Arabiyye, Dımaşk 1980.

İBN VÂSİL, Cemâlüddin Muhammed b. Sâlim, Müferricü'l-Kürûb fî *Ahbâri Benî Eyyûb*, (Thk. Cemalüddin eş-Şeyyâl), I-V, Daru'l-Kutub ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye, Mısır 1957.

İBNU'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Tahk. Amr Abdüsselam Tedmurî), I-X, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1997.

İBNU'L-MÜSTEVFÎ, el-Mübarek b. Ahmed el-İrbilî, İbnu'l-Müstevfî, *Târîhu İrbîl*, (Tahk. Sâmi b. Seyyid Hamâs), I-II, Dâru'r-Reşîd, Irak 1980.

İBNÜ'S-SALÂH, Ebû Amr Takiyyüddîn Osmân b. Salâhuddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Mukaddime*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

KANDEMİR, Yaşar, "Câmi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, Cilt.VII, s.94.

el-KÂRÎ, Ebu'l-Hasan Nûreddîn Ali b. Muhammed, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahâti Ehli'l-Eser*, (Tahk. Abdülfettah Ebû Ğudde), Dâru'l-Erkam, Beyrut. Trz.

KATİB ÇELEBİ, Mustafa b. Abdullah, Hacı Halîfe, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-VI, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1941.

KETTÂNİ, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü'l-Mustatrafe*, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1986.

KÜÇÜK, Raşit, "İsnad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, Cilt. XXIII, s.154-159.

KÜRD ALİ, Muhammed b. Abdurrezzak b. Muhammed, *Hitatu's-Şâm*, I-VI, Mektebetü'n-Nurî, Dımaşk 1983,

el-MAKDİSİ, Ziyâeddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulvâhid, *el-Mustahreca Mine'l-Ehâdîsi'l-Muhtâre Mimmâ Lem Yuhricu'l-Buhârî ve Muslim fî Sahîtheyhima*, (Tahk. Dr. Abdulmelik b. Abdullah b. Dehiş), I-XIII, Dâru Hıdr, Beyrut 2000.

-----, *es-Sünen ve'l-Ahkâm ani'l-Mustafâ aleyhi efdalu's-salâtu ve's-selam*, (Tahk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe), I-VI, Dâru Mâcid Aseyrî, Cidde 2004.

-----, *Sebetü Mesmûât*, (Tahk. Muhammed Mutî' el-Hâfiz), Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1999.

El-MAKRİZÎ, Takiyüddin Ahmed b. Ali, *İtti'âzu'l-Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fâtumiyyin el-Hulefâ*, (Thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed), I-III, Daru'l-Ulum, Kahire, Trz.

-----, *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi Zikri'l-Hitati ve'l-Âsâr*, (Thk. Muhammed Zeynuhum), I-III, Mektebetu Medbûlî, Kahire 1997.

el MÜBÂREKFÛFRÎ, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhî Câmiu't-Tirmizî'yi*, (Tahk. Abdurrahman Muhammed Osman), I-12, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Trz,

el-MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh, *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-naçale*, (Tahk. Beşşar Avvad Maruf), I-IV, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1985.

el-MÜNÂVÎ, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadir*, el-Mektebetü't-Tüccâriyyeti'l-Kübra, Mısır 1994.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevi, *et-Takrib ve't-Teysir li-Ma'rifeti Süneni'l-Beşiri'n-Nezir fî Usûli'l-Hadis*, (Tahk. Muhammed Osman el-Haş), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

NECCÂR, Hasnâ Bekrî, *ez-Ziyâu'l-Makdisî ve Cuhûduhu fî 'ilmi'l-Hadis*, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Usûli'd-din Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, Mekke 1999.

en-NUAYMÎ, Abdulkadir b. Muhammed ed-Dimeşkî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

es-SAFADÎ, Salâhaddîn Halil b. Ebîk, *el-Vâfi bi'l-Vefiyyât*, (Tahk. Ahmed el-Arnaût), I-XVIII, Dâru İhyâi't-Turas, Beyrut 2000.

SANDIKÇI, S. Kemal, "Müstahrec", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, Cilt. XXXII, s.111-112.

es-SEHÂVÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed, *Kitâbü'l-Gâye fî Şerhi'l-Hidâye fî ilmi'r-Rivâye*, (Tahk. Ebû Aişe Abdulmun'im İbrâhîm), Mektebetü Evlâdu's-Şeyh Li't-Türâs, Kahire 2001.

-----, *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi'l-Elfiyeti'l-Hadis li'l-Irâkî*, (Tahk. Ali Hüseyin Ali), I-IV, Mektebetü's-Sünne, Mısır 2003.

-----, *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî tercemeti Şeyhu'l-İslam İbn Hacer*, (Tahk. İbrahim Bâcis Abdülmecid), I-II Dâru İbn Hazm, Beyrut 1999.

es-SÜBKÎ, Tâcuddin Abdulvahhab b. Takiyuddin, *Tabakâtü's-Şâfiyyetü'l-Kübrâ*, (Tahk. Dr. Mahmud Muhammed Tanâhî-Dr. Abdulfettah Muhammed el-Hulv), I-X, Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşr ve't-Tevzi', y.y., 1413.

-----, *Mu'cemu's-Şuyûh*, (Tahk. Beşşar Avvâd-Râid Yûsuf el-Anbekî -Mustafa İsmâil el-A'zamî), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 2004.

SÜYÛTÎ, Celâleddîn, *Târihu'l-Hulefa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Katar 2013.

-----, *Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

-----, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîb en-Nevevî*, I-II, (Tahk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Dâru't-Taybe. Riyad, Trz.

ŞEŞEN, Ramazan, "Eyyûbîler", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, Cilt.XII, s.20-31.

TİRMÎZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, (Thk. Beşar Avvâd Ma'rûf), I-VI, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

TÛFÎ, Necmuddin Süleyman b. Abdulkavî b. Abdulkerim (v. 716), *Şerhu Muhtasaru'r-Ravza*, (Tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), I-III, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1987.

YARDIM, Ali, *Hadis I-II*, Damla Yayınevi, İstanbul 2012.

ez-ZÂHİRÎ, Cemâleddin Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, *Meşîhatu ibnu'l-Buhârî*, I-III, Daru Alimu'l-Fuad, Mekke 1998.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed B. Osman, *Siyer-i A'lâmu'n-Nubelâ*, (Tahk. Şuayb Arnaut), I-XV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.

-----, *Târihu'l İslâm ve Vefiyâtu'l-Meşahiri'l-A'lâm*, (Tahk. Dr.Beşar Avvâd Ma'rûf), I-XV, Dâru'l-Ğarbi'l İslâmî, Beyrut 2003.

-----, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

-----, *Zikru Men Ya'temidu Fi'l-Cerh Ve't-Ta'dîl*, (Tahk. Abdülfettâh Ebû Ğudde), Dâru'l-Beşâir, Beyrut 1990.

-----, *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, (Tahk. Ebû Hacer Muhammed es-Saîd), I-IV, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut. Trz.

ez-ZERKEŞÎ, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, eş-Şâfiî, *en-Nüket Alâ Mukaddimeti İbni Salah*, (Tahk. Zeynel Abidin b. Muhammed), I-III, Edvâu's-Selef, Riyad 1998.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Mahir ARABOĞA
Doğum Yeri	Genç
Doğum Tarihi	1983

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	İlâhiyat Fakültesi
Bölüm	İlâhiyat

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Milli Eğitim Bakanlığı
Görevi/Pozisyonu	Öğretmen/Okul Müdürü
Tecrübe Süresi	11 yıl

İLETİŞİM

Adres	İçmeler Mah. İçmeler Sitesi, C2-5 Blok, No:13, Merkez/Bingöl
E-mail	mahir_araboga@hotmail.com

